

283 /
11

A KISFALUDY-TÁRSASÁG É V L A P J A I.

ÚJ FOLYAM

HARMINCZKETTEDIK KÖTET.

1897—98.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1900.

300858

MAGY. AKADEML
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

Hivatalos közlemények 1897/98-ról.

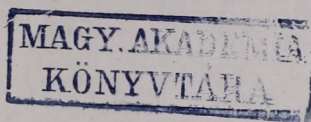
	Lap
I. Gyulai Pál elnöki megnyitó beszéde a Kisfaludy-Társaság ötven- egyedik ünnepélyes közülésén 1898 február 6-án	3
II. Beöthy Zsolt titkári jelentése ugyanakkor	8
III. Gróf Apponyi Albert pohárköszöntője gróf Dessewffy Aurél em- lékére	13
IV. Jakab Ödön beszéde a nagykárolyi Kölcsey-ünnepen 1897 ápr. 4.	20
V. Jakab Ödön beszéde a hajdu-hadházi Földy-ünnepen 1879 ápr. 6.	22
VI. Pályázati jelentések :	
1. Regény (Bayer József, Vadnay Károly)	24
2. Kisebb költői elbeszélés (Endrődi Sándor, Jakab Ödön, Kozma Andor)	31
3. Magyar történelmi tárgyú kisebb prózai elbeszélés (Bayer József, Beöthy Zsolt, Szűry Dénes)	39
VII. A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei	41
VIII. A Kisfaludy-Társaság ötvenegyedik ünnepélyes közülésének tárgyai	43
IX. Kivonat a Kisfaludy-Társaság 1897/8. évi jegyzőkönyveiből	44
X. Mellékletek az 1897/8. évi jegyzőkönyvekhez :	
1. Pályaművek jegyzéke	53
2. 1898. költségvetés és vagyonállás	54
XI. Biráló jelentések a Kisfaludy-Társasághoz benyújtott munkákról :	
1. Lévy József újabb költeményei (Szász Károly, Kozma Andor)	56
2. Berezik Árpád : A miniszterjelölt és egyéb novellák (Vadnay Károly, Vértesi Arnold)	57
3. Pataki Béla : Eliot Romolájának fordítása (Zichy Antal)	60
XII. A Kisfaludy-Társaság személyzete	61
XIII. A Kisfaludy-Társaság elhunyt tagjai 1898 február 6-ig	64
XIV. A Kisfaludy-Társaság alapító tagjai ugyanaddig	67

Irodalmi közlemények.

	Lap
RÁKOSI VIKTOR: Szoborügy a Sárréten (székfoglaló)	77
VADNAY KÁROLY: Emlékbeszéd Degré Alajos fölött	87
MAILAND OSZKÁR: Az oláh néphit és népköltészet jellemző vonásai	102
RÁKOSI JENŐ: Ars poetika (költemény)	134
VADNAY KÁROLY: Szigligeti arczképe előtt	141
VARGHA GYULA: Az országháza (költemény)....	151
HERCZEG FERENCZ: A vérszerződés (elbeszélés)	154
VÉRTESI JENŐ: Tarnócziné. (Dicsérettel kitüntetett költői elbeszélés)	163

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

1897/98.

I.

GYULAI PÁL ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÖTVENEGYEDIK ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN 1898. FEBRUÁR 6-DIKÁN.

Tisztelt közönség

Ezelőtt harmincznégy évvel Arany János, akkori szervezetünk szerint társaságunk igazgatója, egy pár cikket írt lapjába lyrai költészetünk egyoldalúságáról. Fejtegette hogy lyránkban korán sincs meg az érzelmek s előadás azon különfélesége, melyet a lyrai nem megenged, hanem az egy dal formáit alkalmazták jól, rosszszul az egész lyrára. A dal hangját átviszszük a lyra egyéb fajaira is, hol más hang, más diszítmény, más nyelv kívántatnék, sőt beviszszük az eposzba, drámába, hol az által gondolunk költői színvonalra emelkedni, ha foltonkint a dal hangját s mellékes cziczomáit alkalmazzuk. E jelenség okát Arany, Petőfi hatásában kereste, a ki oly határozott szembeszökő typusban képezte ki a magyar dalformát, mint előtte senki. Minden ifju költő az ő koszorujára vágyott, az ő dalformáit, hangját, sőt egyéniségét igyekezett magába olvasztani. A lyra más fajai háttérbe szorultak s úgyszólva dalözönbe fúltunk. Arany az elhanyagolt lyrai műfajok mellett emelt szót, az érzelmek és hangulatok változatosságát sürgette, az európai lyrai költészet tanulmányozását ajánlotta, mert csak minél többféle példány átélvezése menti meg a költőt, ha ugyan új ösvény törő, önálló csillagnak, lángésznek nem született, hogy ne rekedjen egy valamelyik kitünő szellem szolgálatában. Nincs itt helye bővebben vizsgálni, hogy mennyiben emelkedtünk ki a dalözönből, de annyi bizonyosnak látszik, hogy lyrai költészetünk most kevésbbé egyoldalú, mint ezelőtt harmincznégy évvel, bár változatosságának némely faja nem épen örvendetes jelenség. Azonban dalözön helyett most más özönben úszunk, a prózában írt, úgynevezett beszélyke, vázlat, rajz, genrekép, vagy a mint röviden mondani

szokás: tárcza-elbeszélések özönében. S ez özön sokkal nagyobb, mint volt a dalözön, mert az írók és lapok száma tetemesen szaporodott a fővárosban és vidéken egyaránt. Egy napi lap sok mindent nélkülözhet, de tárcza-elbeszélés nélkül nem lehet el. Ez épen oly fontos előtte, mint a vezércikk, mely pártállása szerint a kormányt védi vagy támadja, mint valamely zajt ütő hír, melyet más lapnál előbb van szerencséje közölni. Mindennap legalább is tíz-husz tárcza-elbeszélés lát napvilágot hazánkban s ezek nagy része összegyűjtve külön kötetben is megjelen, úgyannya, hogy elbeszélő irodalmunk főleg tárcza-elbeszélésekből áll.

De mi az a tárcza-elbeszélés? Meghatározásánál nem annyira belalkotából, mint külalakjából kell kiindulnunk. A tárcza-elbeszélés oly mű, melynek terjedelme meg van szabva, mint a zsemlyének, se nagyobb, se kisebb nem lehet néhány hasábnál, a szerint, a mint a lap kisebb vagy nagyobb alakú. A fődolog, hogy egy számban közölhető legyen s ne legyen folytatása a következőkben. Lapjaink közölnek ugyan eredeti és fordított regényeket is, azok folyhatnak sokáig, de a tárcza-elbeszélés csak egy napra való csemege. Vannak oly olvasók, a kik összegyűjtik azokat a számokat, a melyekben regény van s akkor olvasák el, midőn bevégeződik, jó hát ezeknek is adni valamit; de a legnagyobb rész ezt nem teszi, sokan nem is tehetik, mert kávéházban vagy casinóban olvasnak lapot, vagy csak néha vesznek meg egy-egy számot valamely érdekes hírért s ezek a tárcza-elbeszélés gyönyöre nélkül nem lehetnek el. Így gondolkoznak a szerkesztők s lapjuk érdekében szigoruan őrködnek, hogy a költő ne csapjon túl a korlátokon s a legtöbbször visszautasítanak minden oly művet, mely két-három vagy öthat tárczában jelenhetne meg.

Valóságos szerkesztői dogma az egy számra való elbeszélés. A kezdő író ilyennel kezdi pályáját, hogy bejuthasson valamely lap tárczájába, a már neves írók örömmel szerződnek a szerkesztőkkel ilyenek írására, mert kevesebb fáradsággal több tiszteletdíjat nyernek tőlük, mint nyernének, ha beszélyeket vagy éppen regényt írnának. Így szorulnak háttérbe a valódi beszély különböző fajtái, épen mint ezelőtt harmincznégy évvel a dal miatt a lyrai költészet más fajtái, különösen az óda és elegia. Az ok más, de az eredmény ugyanaz. Akkor Petőfinek, a dalköltőnek, hatása tette egyoldaluvá lyrai költészetünket, most a hirlapi divat, a szerkesztők önkénye tereli mindinkább elbeszélő költészetünket a tárcza-elbeszélő felé. Lehet, hogy egypár kiválóbb tehetség sikere is befolyt a tárcza-elbeszélés divatára, de a főök mégis a szerkesztőkben keresendő. Egyébiránt a két jelenség közt meglepő a hasonlóság. Arany a következőkben rajzolta Petőfi hatását: «Ebben a költőben talán comikai ér csirája lappang; de, mert Petőfi erős oldala nem a

comicum, magasztos hazafiságot akar zöngeni, emez a szende, lehellet-szerű dalra volna hivatással, de neki jobban tetszik a «dühös» Pétőfit utánozni; a harmadik hosszú lélekzetű, epikus előadásra hajolna, de mestere nyomán *Felhöket* kénytelen írni. Drámaköltészetünk meddősé-gét is nem a született tehetségek hiányából magyarázhatni, mert közép-szerű, jóra való tehetség születhetik és születik folyvást akármennyi, hanem mert senki sem adja magát a szinirodalmi örök példák beható követésre ragadó tanulmányára, hanem csekélyelve az ily kosszorút, vagy előre kishitűen lemondva róla, könnyebbnek vagy dicsőbb feladat-nak tartja lyrai verset írni, mint Petőfi.» Nem ily jelenséggel találko-zunk-e elbeszélő irodalmunk terén is? Ez a költő hosszabb, talán egész bonyodalmas beszélyek írására van hivatva, talán tervei is vannak, de összeszorítja azokat tárcza-elbeszélésekké, a másoknak részletező lélek-tani rajzra van tehetsége, de meg kell elégednie a vázlattal; a harma-dik a regényhez vonzódik, de nagyobb mű helyett egyes genréképekre kell szorítkoznia, melyek abban csak mellékes epizódok lettek volna; a negyediket már kifárasztották a tárcza-elbeszélések, de erőlködni kell folyvást ismételnie magát, mind halványabban, holott más műfaj talán új erőt adhatna neki. Egy szóval az írók mintegy arra kényszerülnek, hogy apró pénzre váltsák fel tehetségeiket, s aranyok helyett rézkraj-zzárral szolgáljanak a közönségnek.

Mindezt a napi lapok szerkesztői alig veszik észre, sőt igen meg vannak magokkal elégedve. Mióta a hírlapírók két egyesületet is alakí-tottak, a közgyűléseken és lakomákon nem egyszer halljuk a magyar sajtó érdemeinek dicsőítését; s egyik szónokuk azt is felemlítette, hogy az irodalomban új műfajokat teremtett. Alkalmasint ez alatt a tárcza-elbeszéléseket értette. De a vázlat, rajz, genrékép és beszélyke nem új műfaj. Régi műfaj ez, kivált az angol és francia irodalomban, de még nálunk sem új. Hogy csak régibb írókat említsek: Kisfaludy Károly, Gaál, Nagy Ignác már írtak ilyeneket. A műfajt magában nem lehet kárhoztatni, sőt méltányolni kell. A baj a túltengésben nyilatkozik, mely mindent körébe von, nem egy tehetség kifejlését akadályozza s a valódi beszélyt háttérbe szorítja. E műfaj széleskörű és változatos, kü-lönféle formát felvehet, de szükséges, hogy a tárgy a formával összhang-zásban legyen. Egyaránt baj, ha a tárgy összetöri a szűk formát, vagy ha a tárgy összezsugorodik benne. Hányszor olvasunk ily megbénult vagy összezsugorodott tárcza-elbeszéléseket, melyek a magok formájában talán tetszetősek lehetnének!

Nem ritka eset ugyan a költészetben, hogy ugyanazon tárgyat különböző műfajokban is sikerrel lehet feldolgozni, sőt az is megtör-ténik, hogy bizonyos lényegbe vágó módosítás mellett egyik műfaj

másikat szül. Mi egyéb ugyanis a görög epigramma, mint összesűrűsített óda, vagy mint Arany mondja, az összeszorítás által ruganyossá, az összeütközésben szikrává váló gondolat, midőn a költő minden melegét, minden erejét összpontosítja egy villámban, hogy emelje hatását. Mi egyéb a ballada, mint dráma vagy tragédia dalban, mely néhány versszakkal fejezi ki azt, a mire a drámaírónak öt felvonás kell? De a görög epigramma csak az alapeszmét kölcsönzi az ódától s egész másnemű hatásra törekszik; a ballada lyrai hangulatba olvasztja tárgyát, a cselekvénynek csak egy pár főpontját érinti, néha csak a katasztrófon kezdődik, vagy éppen csak a katasztróf viszhangja. Mindkét műfaj egy másik műfajból való átváltozás, mely saját természete törvényeit követi.

Nem oly viszony van a regény és beszély s a beszélyke, vázlat, rajz, genrekép között. Ez utóbbiak nem amazok átváltozásai. A beszélyke nem egy regény vagy beszély összeszorítása, a genrekép, rajz és vázlat szintén nem regény vagy beszély átalakulásai, legfeljebb egyes helyzetek vagy epizódok alakulhatnak át ilyenekké. Egy bonyodalmas vagy részletes lélektani rajzra hajló beszély összeszorítása nem fogna valódi művé válni, legfeljebb visszasülyedne a beszély kezdetleges állapotára, midőn csak eseményeket foglalt magában minden műforma nélkül, a minők nagyrészt a *Gesta romanorum* elbeszélései. A műformák figyelembevételre e téren sem elméleti önkény, hanem a dolog természetéből folyó kívánság, sőt követelmény.

Műforma ide, műforma oda — mondják sokan — ne korlátozzuk a költőt, mindegy, akárhogy ír, csak ragadja el olvasóit. De vajon elragadja-e, s ha igen, mily eszközökkel ragadja el? — e kérdés vizsgálata mindig foglalkoztatni fogja az emberi elmét. A költői hatásnak mindig megvan a maga oka, ha nem mindenki előtt világos is.

Józanul senkit sem lehet hibáztatni, ha beszély helyett beszélykét, rajzot, vázlat, genreképet ír. Mindenki műveljen oly műfajt, a melyhez kedve és tehetsége van. De midőn nem belső ösztön, hanem külső körülmények ragadják az írókat valamely térre, az már kórjel.

E kórságnak két gyógyszere van, az egyik, ha a szerkesztők több tekintettel viseltetnek az irodalom iránt, a másik, ha az írókban több az önérzet, vagy ha úgy tetszik a büszkeség. Mindkét gyógyszer magában is használ, de együtt természetesen még hatásosabb.

A napi lapok szerkesztőinek meg kellene gondolniok, hogy a tárcza-elbeszélések erőszakolása rontása az irodalomnak. A tárczát meg lehet tölteni egyébvel is, mint azt a külföldi lapok példája mutatja. A tudomány, irodalom, művészet és társadalom köréből írt vonzó tárczák inkább érdekelnék a közönséget, mint a töríkszakad tárcza-elbeszélések. A néhány számra terjedő beszélytől sem kellene annyira visszariadniok.

Napi sajtónk örömmel emlegeti, hogy immár belé olvad az egész irodalom. Még talán nem, és ne is adja az Isten. De ha a beleolvasztás céljuk, még inkább kötelességük az irodalmi szempontok figyelembevétele.

Azonban az írók önérzetének is ébrednie kell a szerkesztők és kiadók önkénye ellen. A kezdő íróknak minden irodalomban sanyarú éveket kell átélniök, míg kivívják magukat. De küzdelmek ne legyen egyoldalú. Ép azért kár majdnem kizáróan napi lapokra támaszkodniok; vannak heti és havi folyóiratok, a hol hosszabb műveket is közölhetni. Az irodalmi társaságok pályázatai is nyitva állnak előttük s egy-egy jutalmazóbb pályamű anyagilag is segíthet rajtuk. A neves írók már szabadabban mozoghatnak, mérsékelhetik a szerkesztők és kiadók követeléseit.

Az író becsülje meg tollát, ha azt kívánja, hogy a közönség s az utókor is megbecsülje. Elődeink, azok a nagytehetségű és hatású férfiak, kik társaságunkat alapították, sanyarú körülmények között nőttek fel s mégis mily nyomokat hagytak. Ne feledjük el, a mit Kölcsey e század elején mondott írótársainak: «Nem vigasztalhatjuk, hevíthetjük-e a köztünk hanyatlót azzal, a mit Appolon mondott a trójai hősöknek: Nem tudnátok-e oly férfiak lenni, hogy a sorsnak ellenére is győzelmet vegyetek?»

Adja Isten, hogy Kölcsey lelkesülése soha se aludjék ki szivünkben! S ez óhajtással egyszersmind megnyitom a Kisfaludy-Társaság ötvenegyedik ünnepélyes közülését.

II.

BEÖTHY ZSOLT TITKÁRI JELENTÉSE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÖTVENEGYEDIK ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN, 1898. FEBRUÁR 6-DIKÁN.

Tisztelt hallgatók!

Kisfaludy Károly ajakán, irodalmi életünket szatirizáló levél-töredékében, irónia gyanánt jelent meg a szó: «Boldog végzés — előmenénk!» E szavakat, az ő emlékét őrző, az ő hagyományait ápoló társaságunk ma, első ünnepélyes közülésének éppen hatvanadik évforduló napján, minden hivalkodás nélkül, de komoly önérzettel elmondhatja. A jelentés, melynek előterjesztése kötelességem, legalább egy tekintetben fölötte örömdetes. A magyar közönségnek nemcsak érdeklődését sikerült fentartanunk társaságunk iránt, de a komoly és nemes irodalmi műveltségnek általa képviselt ügye iránt fogékonyságának és áldozatkészségének olyan hatalmas megnyilatkozását értük, mely jelentésemben mindenesetre az első helyet követeli magának. Társaságunk felújulásának évétől, 1861-től kezdve, melyről a titkári jelentés 63 új alapítvánnyal számolhatott be, nem volt még esztendő, mely annyi új alapítót hozott volna körünkbe, számszerint 41-et, mint az idei. Sorozatuk a következő: Arányi Miksa, Bauer Antal, Benke Gyula, Első Magyar Általános Biztosító Társaság (200 frt), Budapesti VI. ker. áll. gymnasium, Farkas László, Flesch Tivadarné, Fluss Józsefné, Csongrádi Forgó István, György Aladár, Hajdu László, Hajduska Albert, Első Hazai Takarékpénztár (200 frt), Heltai Ferencz, Hegedűs Sándor (125 frt), Ihász Lajos, Jászberényi áll. gymnasium, Jeney Lajos, Kovács Aladár, Országos Központi Takarékpénztár (200 frt), Kisfaludi Liphay Sándor, May Lajos, Mechwart András, Orczy Zoltán, Pap Géza, Poll Imre, Stiasny Ilona, Szende Károly, Szentesi áll. gymnasium részére Pólya Ferencz, Székesfehérvári kath. főgymnasium önképző köre, Szigetvári Iván, Szilágyi Dezső, Szöllősy Etele, Tanárky Júlia, Tóth György, Vadnay Andor, Vargha Gyula (200 frt), dr. Vizneker Antal, Vuk M. és

fiai (200 frt), Wolfner Tivadar és Zseny József. Köszönetünknek, melyet mindnyájok irányában tolmácsolnom kell, örömünk sugároztatja a melegét. Ez az öröm nemcsak a mi külön erőnknek, hanem abban és az által a nemzeti szellem közerejének gyarapodásából fakad. Társaságunk a korok eszméinek s a közizlésre is fejlesztő óhajának mindenkor készen hódolt; de ez a hódolata épen attól nyerte komolyságát, hogy a koreszméket igyekezett össze nem tévesztetni a napok könnyű, üres és kábító divataival. Midőn ebből a mi nemzedékünkéből, mely annyszor hallja életfelfogásában az anyagiság, erkölcsében a könnyűség, izlésében a felületesség vádjait, s ereje ilyen tömegesen gyarapszik, még pedig a nemzetnek legkülönbözőbb rétegeiből: emelkednie kell hitünknek zászlónkban. Íme szegeket vernek bele kitűnő államférfiak és derék iparosok, szalagokat kötnek rá nemes úrnők és lelkes tanulók. Örömmel tölt el anyagi gyarapodásunk, mert érezzük szilárduló hitünkben, erősödő munkakedvünkben és sejtő reményünkben, hogy a gyarapodás is az erkölcsi erőnek azokra a ki nem apadt forrásaira utal, melyektől egész mivelődési életünk váltságát várjuk.

E forrásoknak egyik leggazdabbika és legtisztábbika tisztelő emlékezés a múltakra, nagyjaikra és küzdelmeikre. A nagyok iránti kegyelet nemcsak az érzület nemességének megnyilatkozása, nemcsak virág a sírdombokon, mely az életet és halált összeköti, hanem elengedhetetlen feltétele annak a felfogásnak és törekvésnek, mely a nemzeti élet fejlődésének benső egységét őrzi, politikában és irodalomban egyaránt. Az igazi nemzeti érzés maga csak igen kis részben önzés, a nagyobbban kegyelet. Ezzel a kegyelettel jelentünk mely az idén is irodalmunk nagyjainak és régi érdemes bajnokainak emlékünnepein. Így április 4-dikén Nagykárolyban Kölcsey új szobra előtt, mely a maradékot eszményi hazaszeretetre inti; április 6-dikán a «Hadház homokjában hamuhodó» Földy sírhalmának «ákácza alatt», hogy az úttörő serény munkájának is elvigyük egy új század koszorúját, a mint Csokonai megjövendölte; május 23-ikán Sopronban Széchenyi ércszobra előtt, mely háborgásaink és kétségeink között a legnagyobb magyar jóságját zúgja fülünkbe október 24-dikén Rozsnyón Szabó István emlékénel, mely a klasszikai világ nemes eszményképeit idézi föl emlékezetünkben; végre július 31-dikén Petőfi segesvári szobránál, mely a nagy történeti tájképet koronázó várfokon lángra gyűjtja lelki világunknak mindazokat az elemeit, melyeknél fogva magyarok vagyunk. Kegyeletünk gondozta emléktárunkat is, mely ebben az évben becses gazdagodást ért. Vadnay Károly irodalmi levelestárának igen értékes gyűjteményét engedte át; Baróti Lajos Vörösmartynak az ötvenes évek elejéről egyetlen eredeti arcképét küldötte ajándékba; Lukács Józsefné úrnő egy nagyobb rajzgyűjteményt

küldött a század elejéről, melynek kitűnő torzképeit a hagyomány Kisfaludy Sándornak tulajdonítja; végül Toldy Lászlóné úrnő Kisfaludy Károlynak egy ereklyéjével, újj-csontjával gazdagította emlékeinket. Ez az utóbbi egyszersmind Toldy Ferencznek az emléke is, ki holtáig kegyelettel őrizte.

Ezek az ajándékok is nagy részt annak a mély érdeklődésnek tanúságai, melylyel társaságunk iránt a közönség viseltetik. Ugyanazt láthattuk felolvasó üléseinknek állandó nagy látogatottságában. Havi felolvasó üléseinken ez év folytán tagtársaink a következő dolgozataikat mutatták be: ifj. Ábrányi Kornél: *Madách mint költő és politikus*; Baksay Sándor: *Dáma és Móré katonái* czímen két regénytöredék; Beöthy Zsolt: *A királyszobrokról*; Berczik Árpád: *A jubiláns*, novella; Endródi Sándor: *A brémai Rathskeller*, költemény; Hegedűs István: két-két költemény, bevezetésekkel, Parashkos Akhilles új-görög költőből és Lamartineből, továbbá *A Viscontiak vára* című eredeti vers; Jakab Ödön: két elbeszélés, *Ősz a tavaszban* s *Az orgona-építő*; Kozma Andor: *Tavaszi szellő* s *Gyermekeink*, költemények; Lévay József: hat kisebb költemény; Radó Antal: Musset *Emlékének* és *Simonájának* pályanyertes fordításai s *Budai János mester* című eredeti költői beszély; Rákosi Viktor: *Szoborügy a Sárreuten*, humoros novella, székfoglalóul; Szász Károly: Lecky öt versének fordítása és négy eredeti költemény; Vadnay Károly: *Emlékbeszéd Degré Alajos fölött* s *Petőfi első füzete*; Vargha Gyula: *A boszuló kard*, pályanyertes operaszöveg; Vértesi Arnold: két novella, *Siker* s *A tekintetes úr* czímen. Bemutatásra került tehát társaságunk tagjaitól ez év folytán 14 prózai (6 értekező, 8 elbeszélő) és 30 verses (19 eredeti, 11 fordított) dolgozat; együtt 44. Ezeken kívül vendégeinktől is terjesztettünk elő 13 dolgozatot, 4-et prózában (3 értekező, 1 elbeszélő), 9-et versben (4 eredeti, 5 fordított). Soruk a következő: Czóbel Minka: három kölfemény; Dömötör Pál: négy szerb epikai népének fordítása; Mailand Oszkár: *Az oláh néphit és jellemző vonásai*; Pecz Vilmos: *Himnus a szabadsághoz*, Solomoz Dénes új-görög költeményéből; Pekár Gyula: *Hárman*, novella; Szigetvári Iván: *Madách és a szocializmus*; Vikár Béla: *A népköltési gyűjtés új módszere*; Zempléni Árpád: *Narancs*, költemény. Hallottunk e szerint összesen 57 előadást, 39-et kötött, 18-at kötetlen beszédben.

Az irodalmi élet munkájában, felolvasásainkon kívül, pályázatainkkal és közkiadványainkkal vettünk részt. Amazok eredménye külön jelentés tárgya lesz. Ezek között, a folyó 1898. évre szóló illetményül, elkészült Évlapjainknak XXXI. kötete, melynek tartalmából szabad egyen kiemelnem Sebestyén Gyula értekezését a magyarok eredetének

mondájáról, Szüry Dénes székfoglalóját Shakspereről, Vargha Gyula pályanyertes operaszövegét s Alexander Bernát koszorúzott eszthetikai dialogusát. Ki van nyomva még s legközelebb szétküldetik a költői lélekbuvárlat egyik legnagyobb mesterének, az angol Eliot Györgynek kitűnő történeti regénye, *Romola*; azután az eleven, jóízű és keresetlen humor terméke, Berczik Árpádnak *Őszi hajtás* című novella-gyűjteménye; végül Lévy József *Újabb költeményei* a költői érzés frissességének és nemességének s a költői csín könnyed és tiszta zengzetességének sok-sok kedves darabjával: egy régibb világból való költő könyve, melynek olvasásánál azonban mindnyájunk szíve fiatalabbnak érzi magát.

Az életnek és természetnek, különösen a magyar életnek és a magyar természetnek az az ifjai szeretettel való szemlélete és jellemző rajza tünteti ki azt a fiatal frót is, kit jelen közülésünkön választottunk társunkká: Bársony Istvánt. Melegen köszöntöm sorainkban, azzal a biztos reménnyel, hogy ifjúkora ideálját, a mely a miénk is, velünk együtt, közösen, híven és lelkesen fogja szolgálni mindvégig, minél tovább. Ennek a földünkhöz, életünkhöz és szellemünkhöz húzó vonzalomnak kívántuk kifejezni elismerésünket akkor is, mikor újabb regény- és drámai irodalmunknak fáradhatatlan buzgalmú dán ismertetőjét, Schumacher Sándort, ugyancsak jelen közülésünkön társaságunk levelező tagjai sorába igtattuk.

Ím mennyi adata haladásunknak, előmenetelünknek, melyet Kisfaludy Károly kétségek között, gúnyolódva emlegetett. De, fájdalom, erre az esztendőre kimért pályánkat sem futhattuk meg együtt valamennyien, a kik ma egy éve elindultunk. Haladásunk közben két veterán társunk elmaradt tőlünk. Már csak árnyékaik vannak közöttünk; azoktól kell búcsút vennem. Pulszky Ferencz szeptember 7-dikén hagyott el bennünket, egy hosszú élet után, mely viszontagságokban és munkában, sikerekben és csalódásokban egyaránt gazdag volt. Pályája közmívelődési életünknek nem egy körében, mint a régiségtan és művészettörténet tudományában s főkép a nemzeti muzeumban, maradandó nyomot hagy azutánra is, mikor személyiségének csillogó emléke szét fog foszlani. Nem hiába szerette a földnek minden városai között Firenzét legjobban; kifogyhatatlan elméssége és műszeretete, politizáló és adomázó kedve, a művészetén kívül mindenben kételkedése, késő vénségeig fáradhatatlan munkabírása és örök mozgékony-sága, erős önérzete és universalitása: ím mennyi vonásával tartozik lelke szerint az Arno-parti renaissance emberei közé. Ifjú korában a magyar politikát képviselte külföldön; a magyar tudományosságának élete végeig ő maradt egész nyugot előtt talán legismertebb képviselője. Társaságunk még fiatal korában írt művészeti és irodalmi tanulmányaiért választotta tagjává.

A művészet remekein gyakorolt, közmondásosan biztos szeme a költészet termékeivel szemben sem volt kevésbé éles. Bár messzebb látott, mint kortársainak legnagyobb része, túl a haza határain a távol nyugatra: az elsők között volt, a kik felismerték Petőfi nagyságát. Kortársai közül követte Pulszkyt sorainkból másik halottunk: december 22-dikén Pálffy Albert. A modern magyar hirlapírói stilnek egyik megalapítója s a szépirodalomnak félszázadon át buzgó és értelmes munkása volt. Könnyű elbeszélő módja s alakjainak és rajzainak tiszta és egyszerű világítása: költészetének dicséretes tulajdonai, melyeknek értékét sokak szemében fokozták az újabb elbeszélő irodalom jelentékeny részének mesterkedő hajlamai. De volt Pálffy költészetének egy megható vonása is. Azokat a viszonyokat, melyeknek maró gúnyolásával kezdte pályáját a táblabíró világot, a régi Magyarországot, utolsó könyveiben már az ifjúkori visszaemlékezésnek egy tagadhatatlanul gyöngéd sugara ragyogja be. Ez emlékei között talán legragyogóbb az a ködös, esős tavaszi nap, melyen az új Magyarország megszületett s a melynek épen most készülünk félszázados fordulójára. Ő is ott volt azok között, kik e nagy nap diadalát előkészítették, kivívták, megszenvedték és föltámasztották. A nemzeti ünnepnek, az ő már meg nem ért ünnepének mai előestéjén, mondjunk neki szívből fakadt istenhozzádot!

III.

GRÓF APPONYI ALBERT POHÁRKÖSZÖNTŐJE GRÓF DESSEWFFY AURÉL EMLÉKÉRE,

MELYET A KISFALUDY-TÁRSASÁGNAK 1898. FEBRUÁR 6-DIKI LAKOMÁJÁN A GYULAI-SERLEGGEL MONDOTT

Tisztelt társaság!

Gróf Dessewffy Aurél 1842 február 4-én hunyta be szemeit, alig tíz évre terjedő politikai működése után. Azok az eszmék, a melyeket hirdetett, népszerűek nem voltak; tényleges sikert el nem ért. És mégis azt látjuk, hogy a történelemnek egyik legkérlelhetetlenebb elve, a *væ victis* elve, vele szemben nem érvényesült; mert koporsója felett fegyverszünetet kötöttek a pártok és az egész nemzetnek gyásza követte őt sírba; emlékét megörökítették nem egyedül az ő politikai barátai, de megörökítették legjelesebb ellenfelei: egy Pulszky Ferencz, egy Csengery Antal, sőt az a nagy férfiú, a kivel ő legkíméletlenebb harczeit vívta, Kossuth Lajos, halála után e szavakat írta a «Pesti Hirlap»-ban: «Mennyi ész, akarat, tettvágy, mily lángoló érzelem, mennyi remények s mi fényes jövőndő voltak e névhez csatolva!» És a politikailag szintén az ellentáborban álló nagy költő, *Vörösmarty* Mihály, e szép distichonban emelt neki emléket:

«Nem veszténk-e nagyot, kérdjük most, aggva magunkban,
S a szent nemzetiség angyala sugja: »igen.»

Mi lehet, t. társaság, annak magyarázata, hogy a kit politikai pályája, kit pártállása, a kit irányzatai minden tekintetben a legyőzöttek közé soroztak, hogy az nemcsak kortársai általános bámulatának és szeretetének tárgya legyen, hanem hogy az ő emléke, mint egy rokon-szenves, mint egy dicső emlék ragyog a mai korban is?

Ennek magyarázatát kétségen kívül nagyrészt az ő egyéniségének varázsában kell keresnünk. Kortársai, a kik vele érintkeztek, e varázsnak hatása alól nem tudták magukat kivonni: és ennek hatalmát érez-

zük mindannyian most is, midőn csak holt betűkben szól hozzánk az ő szelleme. Ez a varázs állott először az ő sokoldalúságában. A sokoldalúság, t. társaság, nagyon különböző természetű. Gyengébb, hétköznapiabb egyéniségeknél a sokoldalúság az ellaposodásnak, a felületességnek, az erők szétzüllesztésének forrása; erőteljes egyéniségeknél azonban a sokoldalúság nem egyéb, mint az emberben rejlő összes erőknek érvényesülése, mint annak a latin mondatnak a megtestesülése: «Homo sum et humani nihil a me alienum puto.» Ezt kétféleképp lehet lefordítani: «Ember vagyok és senkit, a ki emberi alakban előttem megjelenik, tőlem idegennek nem tartok.» És lehet lefordítani így is: «Ember vagyok és semmiféle emberi tulajdonság, semmiféle emberi erő tőlem nem idegen.»

És Dessewffy Aurél a «Homo sum et humani nihil a me alienum puto» mindkét értelmének megfelelt.

Hogy, a mi emberi volt, az az ő szívéhez közel állott, azt keblének talán legjobb barátaitól sem sejtett, titkos sebeit feltárva, végrendeletében így írja meg: «Kora végemet csupán azért sajnálom, mert megfoszt a lehetőségtől, hogy hazám, szüleim és jóakaróim várakozásának megfelelhessenek. Ezentúl könnyű szerrel válok meg az élettől, mely talán önhibám által kevés és gyér öröm mellett sűrű és mély keserűségeket nyújtott. Barátim jóakarátát köszönöm, ellenségeimnek megbocsátok, bocsánatot kérek azoktól, a kiket megbántottam. Emlékezetemet szüleim és barátim kegyességébe ajánlom. Ne legyenek igazságtalannak hamvaim iránt; szívem melegen buzgott érettük s az emberiségért és a hazáért.»

De hogy sokoldalú volt és hogy semmi emberi tőle idegen nem volt abban a második értelemben is, azt az ő egész életének folyamata tanúsítja. Hisz ez a férfiú a magyar tudós társaság tanácskozásaiban vezérszerepet játszott; a politika mindkét mezején: úgy az országgyűlési vitákban, mint a sajtónak terén az első sorokban küzdött, a mellett nem volt a nemzet társadalmi életének az a mozzanata, a mely kikerülte volna figyelmét és a nemesnél nemesebb, de sőt még a kicsapongóbb élvezetekben is tudott elmerülni, a nélkül, hogy valaha a komoly dolgok tárgyalásánál komolyságban vesztett volna.

A komolyság komoly dolgok tárgyalásában, jellemzi életével egész munkásságát. Sokoldalú volt dilettantizmus nélkül. Tudta az életnek könnyebb oldalait élvezni és genialitással felfogni, a nélkül, hogy valaha az élet komoly feladatainak teljesítésében a felületességnek bármi engedményt tett volna. Ilyen értelemben sokoldalúnak lenni annyi, mint embernek lenni a szónak legteljesebb és legtökéletesebb értelmében; és az a sokoldalúság, a mely az erőnek duzzadását, a mely a

tökélynek teljességét képviseli, ez a sokoldalúság kölcsönzi egy hatalmas egyéniségnek legnagyobb varázsát.

De t. társaság, nem csak a sokoldalúságnak varázsával bírt, de bírt azzal a varázsszal, a melyet imént felolvasott szavaiból is kiérezünk: a valóban jó, nemes, embertársai iránt rokonszenves szívének varázsával; ez a rokonszenvező szív nyilvánul még az ő legkíméletlenebb polemiában is. Semmi önösség ebben a férfiúban nem volt; nemcsak a szívnek az önösségét nem ismerte, mert még ma is, midőn az ő működésének nyomait hátrahagyott irataiból és összegyűjtött beszédeiből megtaláljuk és bíráljuk, minden betűből felénk szólal az a bizonyosság, hogy ez a férfiú, midőn küzdött, midőn fáradozott, midőn szólt, midőn kutatott, nem önönmagát kereste, hanem az igazságot.

De nem ismerte az észnek önösségét sem. Az észnek önössége alatt értem az elmének azt a korlátoltságát, mely saját eszejárásában, a saját irányzatában annyira elmerül, hogy elveszti a képességet arra, hogy másoknak eszejárásába, másoknak lelkébe, másoknak gondolkozásába behatolni tudjon. Az ilyen önös elméknek polemiája, rendesen, ha akaratok ellenére is, illojális; nem iparkodnak azon, hogy ellenfelüknek álláspontját előbb jól átértsék, mielőtt annak czáfolatához hozzáfognak; nem keresik azt, hogy ellenfelüknek állításában mi lehet az igazság, hanem ez előre elfogult gondolattal lépnek mások eszméinek bírálatához, hogy azokban nem lehet egyéb, mint ferdeség, mint egyoldalúság, mint helyreigazítandó hiba. Dessewffy Aurélnak a gondolkozásától, Dessewffy Aurélnak a polemiáitól ez az értelmi önösség épen olyan távol állott, mint egész egyéniségétől a szívbeli önösség.

Ha végig olvassuk az ő óriási zsurnalisztikai küzdelmeinek az emlékeit, ha végig olvassuk az ő országgyűlési beszédeit, meglep minket az a spontán méltányosság, a melylyel ő ellenfelének álláspontját fel fogja, az az egyenesség, a melylyel azt soha elferdíteni, soha darabolni, részletekre tördelni, annak egyes, esetleg gyengébb oldalait kiszakítani nem iparkodik: hanem ellenkezőleg, azt gondosan és lelkiismeretesen átértve előbb, úgyszólván újból megalkotja és azután mint organikus egészszel akar vele megbírkózni, mélységes tisztelettel az iránt a szellemi munka iránt, a mely egy meggyőződésnek megalkotásában rejlik. Az ilyen küzdelem, az ilyen polémia ellenségeket nem csinál, mert a kit ilyen módon czáfolunk, az ha érzi is az ellenfélnek fegyverét, lehetetlen, hogy egyszersmind ne érezze azt a megtisztelést, a melyben részesül az által a méltánylat által, az által a komoly tanulmányozás által, a melylyel az, a ki vele szemben áll, a ki ellene küzd, őt egyenrangúnak, őt egyenjogúnak elismeri.

De t. társaság, egyéniségének varázsán kívül van még egy körül-

mény, a mely biztosította Dessewffy Aurélnak kortársai szeretetét és biztosítja emlékének is, ma már úgy lehet mondani, népszerűségét, és ez az volt, hogy az ő szellemi világa és az ő törekvései tulajdonképen nem is állottak olyan nagyon távol a nemzet akkori többsége vezetőinek a törekvéseitől; a különbözetek, az eltérések sokkal inkább a módszerre, mint a lényegre vonatkoztak.

Semmi haladási eszméje annak a kornak nem volt, melyet Dessewffy Aurél lelke magába fel nem vett volna. Ő maga ezt ismételve kifejezésre hozta; többek közt a Pesti Hírlap azon állandó vádjával szemben, hogy törekvései a tespedést képviselik, ekkép válaszolt: «Elhatározott ellenségei vagyunk és leszünk mindig minden hátrafelé irányzott ügyekezethetnek. A kik netalán azért tisztelnek meg bennünket bizodalmukkal, mivel nem tudom mi okból azt reménylik, hogy mi az alkotmányt petrifikálni, békés haladásunk kifejlésének kerekeit megakasztani akarjuk, azok felette csalatkoznak s azokat kérjük, vigyék által másokra kedvezéseiket. Mi igenis azon véleményen vagyunk, hogy a haladási elem az utolsó időben feles tisztátalan anyagot vett fel magába ... s lapunknak feladása a dolgok ezen állapotját felvilágosítani s a természetes egyensúlyok helyreállítását elősegíteni. Azonban teljességgel nem azon czélból, hogy azokat segítsük iparkodásaikban, kik vesztegelni akarnának s már mindent bevégezethetnek tekintenek, hanem egyesegyedül a végett, hogy ... a haladási kérdések kellő kerékvágásukba visszaugorjanak s a vezéri szerep biztos és tiszta kezeknél maradjon, az áldozatok kérdése azok által döntessék el, kik áldozatokat hoznak s néhány hatalombitorlónak egyedárúsága megszüntessék. A mi szívünknek sincs más ideálja, mint e hazának lehető legnagyobb boldogsága; e hazának, mondom, melyet imádva szeretni nem csupán kötelesség, de nem is érdem; hanem minden nemesebb kebelre oly erkölcsi kényszerelenség, melytől épen úgy nem válhatik meg, mint önmagától.»

Szaporíthatnám, t. társaság, az idézeteket, melyek ugyanezt bizonyítják. Bizonyítják, hogy a vallási kérdéseknek felfogásában is Dessewffy Aurélnak álláspontja a tiszta lelkiismereti szabadság álláspontja volt; hogy a társadalmi átalakulásnak, a föld felszabadításának kérdésében Dessewffy Aurél előtt sem lebegett más czél, mint azok előtt, kiknek megadta a gondviselés, hogy a felszabadítást keresztül vigyék. Kimutathatnám, hogy a szavazati jognak kiterjesztését is átérezte, mint feltétlen társadalmi és politikai szükséglet: de egy feltételtől tette függővé: a választási tisztaság elvének komoly garanciákkal körülbástyázásától. Szóval, t. társaság, a különbözetek közte és ellenfelei között nem a dolog lényegére, hanem módszerére vonatkoztak.

Dessewffy Aurél először határozott ellensége volt minden törvény-

telen lépésnek és azért valahányszor a megyék akár a választási jogsultság kiterjesztése tekintetében, akár a büntetőjogi eljárásnak a modern elvekhez alkalmazása terén oly lépést tettek, melyet érdemileg helyeselt, de a törvényes formák mellőzésével tették, úgy találta, hogy az alkotmány garanciáinak ez az áttörése több veszedelmet hoz az országra, mint a mennyi hasznot az így elért vívmány teremt. «Nem tudjátok — így szól épen a választási jog illetéktelen kiterjesztésének alkalmából Pestmegyéhez — «Nem tudjátok», hogy a mi törvényhozásunk a nemzet és a korona közreműködésére van alapítva és hogy veszedelmes előzményt állapít meg az, a ki a törvényhozási tényezőknek egyikét mellőzni akarná? mert mit szólnátok, hogyha egyszer megfordítva állana elő a sor és hogyha a korona tenné azt, a mit most ti tenni akartok, hogy tudniillik a maga jószántából, a maga egyoldalú akaratából, a nemzet közreműködésének mellőzésével akarna törvényeket alkotni?

Ős Dessewffy Aurél ellenfelei között különösen Csengery Antal az, a ki monumentális tanulmányában elismeri, hogy a módszer körüli vitában Dessewffynek, népszerűbb ellenfeleivel szemben, igen sokban igaza volt.

De ha Dessewffynek szíve a haladás és szabadelvűség kérdéseiben nem állott távol az akkori szabadelvű tábornak érzelmeitől, teljesen azonos volt gondolkodása és teljesen azonos volt lelkesedése a magyar nemzeti kérdések, a magyar nyelv érvényesülésének kérdéseiben.

Dessewffy Aurél e tekintetben szerencsés csillagzat alatt született. Míg abban az időben a mi főrangú világunk, sajnos, még a Mária Terézia-korszak hagyományai folytán és a megelőző fonák nevelési rendszer folytán a nemzeti ügytől teljesen el volt idegenedve, a magyar szót alig ismerte, ha használta, legfőlebb cselédjeivel való érintkezés alkalmas eszközének tekintette, addig Dessewffy Aurélnak megadta a gondviselés azt a kedvezést, hogy oly családban születhetett és oly apától, ki e tekintetben fényes és ragyogó kivétel volt.

Dessewffy Józsefnek, Kazinczy Ferencz barátjának fia volt és így már gyermekkorában körülvették őt azok a benyomások, melyek a magyar nemzeti ügy, a magyar nemzeti fejlődés, a magyar nyelv és irodalom iránti lelkesedést támaszthatták benne. És, t. társaság, az ő különben rideg, kimért, minden külső díszet majdnem szándékosan kerülő stílje akkor tud ragyogóvá válni, akkor emelkedik ki valósággal a költői lendület magaslatára, mikor a magyar nemzetiség, a magyar nyelv ügyéről szól. Csak néhány idézettel akarom állításomat igazolni.

Egy megkezdett — sajnos — töredéknek maradt dolgozatában a magyar nyelvről és ellenzöiről a bevezető fejezet végén ezeket a sorokat

irja: «Ezen kevés sorok tehát, miket fiatal kezem, szívem gondjainak könnyítéseül hány papirosra, nem tihozzátok vannak intézve, kik buzogtok a hazai nyelv mellett s politikai hitvallás gyanánt hiszitek, hogy nyelv nélkül nincs nemzetiség, nemzetiség nélkül nincs erő, erő nélkül nincs kifejlés, nincs előmenetel, azon földön pedig, mely fölött a magyar szent korona lebeg, más, mint magyar nemzetiség, törvény és igazság szerint nem uralkodhatik. Ti nektek az én szavamra szükségtek nincs, elég ok nektek szíveitek sugallása, elég belső buzgalmatok, elég jutalom a kipillantás egy szebb jövőndőbe.» És ismét midőn a magyar főrangukhoz intézi szavait és majd szatirájának ostorával, majd a legkomolyabb érvekkel, majd szívhez szóló kérelemmel ostromolja azon társaságnak lelkiismeretét, melyhez ő tartozik, hogy lépjen a nemzeti nyelv és irodalom művelésének élére; ekkor a következő szavakkal zárja be tanulmányát: «Hidegen szólottam a tárgyakhoz, alapokon s csak önönös felszámolások szempontjából tekintettem azt; pedig talán melegben is lehet vala ömledezni s érzésekhez beszélnem, melyek hazámfiak keblükben egészen még talán el nem némultak. Mert hiszen ez a föld, ez a haza, ez a nemzetiség önsajátjok, apáinknak keresménye, becsületük, jövőndőjük ennek becsületével, jövőndőjével vagyon összekötve. Dísz csak ennek adhatnak, dísz csak ettől várhatnak. Ébredjen fel végvalahára büszkeségök. Ha önmagukat nem érzik elég erősöknek kivetkezni a tespedést, melybe mélyedtek s erőt venni a személyöket környező akadályokon, óvják meg legalább serdülő gyermekeiket attól a szorultságtól, melyben önmaguk sínlenek. Ne vessék meg a vár kulcsát, melyet megnyerni kívánnak, fogják fel a nyelvet a maga egész fontosságában mint eszközt, hatni a nemzetre, ismereteket szerezni, nemzetiiséget emelni, szíves közlekedésben maradni honosaikkal. Szabadúljanak ki a penészes előítéletek és asszonyos babona félelmes békóiból és győzdjenek meg, hogy csak tőlük függ megvalósítani előmenő évkorunk szymbolumát: a mívelt nemzetiségek s a nemzetesedett míveltségét. Ha erre körülményeink hideg megfontolásában s tulajdon helyzetök minden oldali megtekintésében elegendő okot s állandó erőt még most sem találnak: úgy én hazám arisztokracziáját gyógyíthatlan betegnek vagyok kénytelen kinyilatkoztatni.»

T. társaság! Ime látják, hogy e kornak mozgató erőivel Dessewffy Aurél tulajdonképen ellentétben nem áll és innen van az, hogy az 1848-at közvetlenül megelőző nagy korszakhoz tartozik ő nemcsak azon véletlen folytán, hogy abban a korszakban született, de mert ennek a korszaknak szellemi részese volt, mert a korszak harcaiban, törekvéseiben, a korszakba eső nemzeti fejlődésének előrevitelében tényező volt, nem kerékkötő, nem akadály, hanem egyik tényező, úgy hogy annak a

kornak nimbuszából teljes igazság szerint az ő fejére is esik egy fényes sugár, annak a kornak nimbuszából, t. társaság, a mely korra megindulás nélkül visszagondolni, a mely kornak emlékeivel megindulás nélkül foglalkozni lehetetlen.

Előttem, midőn e korra visszatekintek, mindinkább világossá válik Madách történelem-philosophiájának egyszerű igazsága. Szomorúan látom beigazolva a történelem-philosophiát, ha azokat a büszke elméket, hogy ha az akkori kor nagyjainak látnoki sejtelmeit, azoknak a vívmányoknak, a melyekért küzdöttek, hatásáról és jövőjéről összehasonlítom azzal, a mivé azok a vívmányok a mai gyakorlatban, a mai nemzedéknek életében törpültek.

Bocsánatot kérek, t. társaság, hogy kénytelen vagyok egy ilyen disszonanciával, vagy mondjuk, egy ilyen szomorú akkorddal befejezni beszédemet. Lehetetlen, hogy e vonatkozásokat a közt a hősi kor közt és a törpe jelen közt ne lássuk, lehetetlen, hogy azokról hallgassunk, ha őszintén és annak a komolyságnak megfelelően akarunk szólni, a mely komolyságnak a megtartására engem e társaság iránt érzett tiszteletem is indít.

S ha a jövőbe akarunk tekinteni, itt is Madách vezetésének engedem át magamat.

Midőn Madách végig vezetett minket az emberiségnek a történetén addig a pontig, a mely pontig az a multhoz tartozott és midőn előre vet egy pillantást, mely az illúzió és a desillúzió váltakozó jelenetén keresztül kétségbeejtő véghez vezet, a költő egyszerre lerázza magáról a pessimistikus hangulatot és egy utolsó szóban az emberiséget mégis bizalomra inti. «Mondottam ember — így szól az Úr — küzdj és bízza bízzál.» Költeményének logikájából ez a bizalom nem következik, megindokolni nem tudja, de mint erkölcsi lényének és hazafiságának egy kategorikus imperativusa áll elő.

A bizalmat a jövőben, t. társaság, megindokolni én sem tudom, de kifejezem, mint erkölcsi lényünknek, mint hazafiai érzelmeinknek kategorikus imperativusát.

IV.

JAKAB ÖDÖN BESZÉDE,

MELYET NAGY-KÁROLYBAN, A KÖLCSEY FERENCZ SZOBRÁNAK LELEPLEZÉSE ALKALMÁVAL
TARTOTT ÜNNEPI LAKOMÁN MONDOTT. 1897. ÁPRILIS 4-DIKÉN.

Uraim! A Kisfaludy-Társaság képviselőjében én is a Kölcsey Ferencz dicsőséges nevét ünnepelni jöttem. Valami fölemelő, magasztos érzés fogja el lelkemet, midőn itt állok e város falai közt, hová a Kölcsey tevékenységének egyik java része esett s honnan ez ünnepélyes alkalom által újból felbolygatott emlékek egész serege leng felém. Meghatva gondolok a csekei sírra, hol a dicsőnek mélységesen szunnyadó porai pihennek, míg halhatatlan, nagy lelkének ereje itt köztünk él és munkálkodik.

Különös kegyeltje volt ő az Istennek, mert megadatott néki, hogy olyan életet éljen le, melynek mozzanataiból a legtisztább, földi embernél a lehetőség határait majdnem túlhaladó eszményi élet fogalmát állíthatni össze. És a nagy erények áldásai mellé megadatott néki még a tehetség is, hogy a legnemesebb eszközzel, a tollal, szolgálhassa imádott nemzetét s fenkölt gondolataival milliók szívét és elméjét megtermékenyítse. Nem tartozik ő a viharos szenvedélyű, a féktelen szavú írók osztályába, hanem azok közé, kiknek még olykori háborgatásából is egy felettébb szelíd, ártatlan szív káromlás nélküli, csöndes panasza sóhajtoz. A miket írt, azok ha nem is hangoztatják nevét távol, idegen népek földjein, de mindenesetre a korabeli irodalmi színvonal olyan magaslatán állnak, melyre felemelkedni csak a kiválóbb tehetségek lesznek mindenha képesek. Az ő fenséges alakja az egykori kortársak legtöbbje közül az időbeli távolság növekedésével egyre szembeszökőbben fog kiemelkedni, mint magas hegyorom, melyet minél távolabbról nézünk, annál nagyobbra nyúlva int felénk a környező hegyek folyvást törpülni látszó vállain keresztül. Nem egy munkája szállhat feledésbe, de munkái közül marad olyan nem egy, mely a jövő idő kemény

próbáit megállja s melyet a jelennek éppen nincsen miért kicsinyelni. Avagy a jelenkorban hány szónokunk művében találhatni meg a szerkezetnek azt a nemes tisztaságát, az eszméknek azt a bőséget és mélységet, a nyelvnek azt a klasszikus emelkedettségét és színgazdagságát, az érzelmeknek azt az elragadó őszinteségét és melegségét, az emberi jogoknak azt a minden melléktekintetek nélküli, mélységes meggyőződésből fakadó, nyílt hangoztatását, melyek az ő szónoki műveiben mind megtalálhatók? Kinek kritikai munkáiban fényeskedik mainapság jobban, mint az övéiben, az alaposság mellett az abszolút igazságnak elfogulatlan, férfias, bátor keresése és hangoztatása? Költeményei tetemes részét elfelejthetik a jövő nemzedékek, de *Hymnusát* feledni nem fogja semmi idők fia s a késő századok gyermeke is az ő dicső emlékezetével kapcsolatosan fogja mindig — legszebb nemzeti dalát énekelni. Az ő neve idők folytával megszűnik majd pusztán csak egy esendő, véges ember szerény neve lenni; Hymnusához kapcsolt neve lassanként egy fenséges eszmévé fog felmagasztosulni: a haza- és fajszertet lelkesítő, dicső eszméjévé, mely nemzedékről-nemzedékre szállva fog élni örökre.

Társaságunknak ő volt az első halottja. De nem felejtette el és nem fogja felejtteni soha s felőle minden kegyeletes megemlékezést, történnék az bárhol, köszönettel és hálával veszen tudomásul. Engedjék meg azért, uraim, hogy ez alkalommal is Nagy-Károly érdemes közönségének a Kölcseyről való nemes megemlékezésért tiszteletteljesen átadhassam a Kisfaludy-Társaság szíves köszönetét és hazafias, meleg üdvözlétét.

V.

JAKAB ÖDÖN BESZÉDE,

MELYET HAJDÚ-HADHÁZON, A FÖLDI JÁNOS EMLÉKKÖVÉNEK ÉS EMLÉKTÁBLÁJÁNAK LELEPLEZÉSE
ALKALMÁVAL RENDEZETT ÜNNEPI LAKOMÁN MONDOTT 1897. ÁPRILIS 6-DIKÁN.

Uraim! Egy keleti utazó könyvében azt olvastam: mikor az avaros pusztában vándorló utasok észreveszik, hogy meggyuladott a távolban az asszú mező füve s a rohamosan nekik tartó elem halálosan fenyegeti őket: rendesen úgy szoktak segíteni a veszedelmes bajon, hogy az avarban maguk körül ők is viszont tüzet gyújtanak, melynek mellőlük gyorsan tova terjedő lángjai az ellenséges tűzzel szembe futván, útját állják a rájuk siető lángok gonosz hatalmának. Ilyenténkép cselekszünk mi is, midőn a körülünk virágzó nemzetek műveltségének felénk özönlő világával szembe itthon hasonló világot igyekszünk gyűjtani, hogy az az idegen fény nemzeti életünket védtelenül el ne boríthassa s veszedelmes hatalmába meg ne keríthessen. Mert az irgalmatlanul tizedelő járványok irtó hadjárata után egy nemzet még ismét nagyra sokasúlhat; a szerencsétlen csatatéren vérbe hanyatlott szabadság kedvező idővel még ismét életre serkenhet: de a mely nép a mosolyogva támadó idegen műveltséggel szembe vesztett csatát, az hadi sarczúl könnyen az életét fizeti. Az idegen műveltség megvesztegető, csalfa fénye és káprázata ellen csak a legsajátosabb nemzeti műveltség világosságával lehet védekezni. Ezen a fontos védekezésen munkálnak: az irodalom, művészet, iskolák, céltudatos államférfiak s mind azok, kik, mint most Hajdú-Hadház tiszteletre méltó közönsége, a múlt idők becses kulturális hagyományait maradandó emlékekben igyekeznek buzdító például és tanulságul a jelennek életre kelteni és a jövő időknek átörökíteni.

Kérdezheti valaki azonban, hogy miért ünnepeljük ilyen zajosan a Földi János nevét, a ki műveiben nem dolgozott a maradandóságnak s egyetlen szállal sem kötötte nemzete nevét a halhatatlansághoz? De

a ki ezt kérdi, az csak felületes gondolkozásáról teszen bizonytságot. Hiszen igaz, hogy Földi János nem tartozott a korszakos mesgyéket jelző, világhírű nagy szellemek sorába, ámde az is igaz, hogy tehetségeivel az átlagos emberek törpe színvonalát messze túlhaladta. Azzal az éles megfigyelésre, mélyebb tekintetű, önálló gondolkozásra és helyes ítélőképességre mutató fejtegetésével, melyben a magyar vers és zene egymáshoz való viszonyának megállapítására az első kísérletet tette, korát határozottan jóval megelőzte. Természetrajzi munkáinak egyikével pedig a külföld figyelmét és elismerését is magára fordítá, a magyar tudományosság hírnevét messze túlvetvén a haza határain. Széchényi István úgy nyilatkozott volt, hogy még az apagyilkosnak is meg tudna bocsátani, csak hogy egy magyarral több legyen e földön. És ha Széchényi még az apagyilkost is feloldozta volna a halálbüntetés ítélete alól, csak azért, mert magyar: miért dobnók mi Földi Jánost oda a legszomorúbb halálnak, az elfeledtetésnek, holott ő nemcsak törzsökös magyar volt, hanem egyszersmind a magyar művelődésnek egyik legodaadóbb, szorgalmas és érdemes munkása? Hiszen nem vagyunk mi olyan gazdag nemzet, hogy multunk emlékeinek tárházából kár nélkül kiselejtezhessük az ilyenszerű tehetségek nevét. Sőt kíváncsiak volna, hogy mindenikről megemlékezvén, minél sűrűbben ültetnők be e haza földjét emlékoszlopokkal; mert a multak ébren tartott emlékeinek erejénél fogva azok az oszlopok kötnék meg csak igazán szilárdan a jövőendő nemzedékek számára ezt a magyar földet, mint a futóhomokos mezőség megbízhatatlan talaját a bölcsen előrelátó gazda által sűrűn belé ültetett fák. Jól és bölcsen tette azért Hajdú-Hadház nemes közönsége, hogy Földi Jánostól nem sajnálta az emléktáblát és emlékoszlopot. E tettéért a Kisfaludy-Társaság is Hajdú-Hadháznak általam elismerését és hazafias üdvözlét küldi. Fogadják, tisztelt uraim, szívesen.

VI.

PÁLYÁZATI JELENTÉSEK.

I.

A REGÉNYRE KITÜZÖTT LUKÁCS KRISZTINA-PÁLYADÍJRÓL.

1.

A Lukács Krisztina-féle regénypályázatra két munka érkezett be : *Ágnes* és *A muzsikus familia* című, melyek úgy terjedelem, mint érték dolgában egymástól lényegesen különböznek. Az egyik egy kötetes s Dombováry herczeg főkertésze felesége szerelmi történetének sentimentális rajza, a másik két kötetben, a sírvavigadás és álhazafiság szomorú napjaiból a Sólyomy gróf vagyona megkaparítása körül kifejtett cselszövény tragico-comicus leírása. Mind a kettő gyakorlott kéz munkája, csakhogy az egyik költői hatás nélküli, a másik ellenben, érdekes meséje mellett. költői tartalmasságával is hat. Az egyik fakó, színtelen prózában mondja el történetét; a másik mindvégig magyarosan zamatos szépprózában, a dévajkodó hangtól egész a tragicusig, a humorostól a patheticusig minden árnyalatot ismerve, minden scálát kifogástalan tisztasággal alkalmaz. Amabból halomszámra idézhetnők a «bilden» nyomán «képezett» germanizmusokat s a «folytán»-os mondatok hosszú sorát, stylusa gyöngeségének bizonyítására; emeből üdítő magyarosság árad felénk, mely nem keresett provinczializmus, hanem népies formákon megtermékenyült irodalmi műnyelv. Írója olyan hatással van reánk mint a ki ott él a nép között s minden idegen hatástól megóvjva őt törül metszett magyarosságú környezete, meg a maga hamisítatlan nyelvérzéke. Ezért aztán hiányzik a nyelvből az a «komázó» magyarosság is, mely a falusiast, a parasztost utánozva, inkább csak egyes mondásaiban magyaros, mint az egésznek szellemében. Az *Ágnes* című regény prózája az a numerus nélküli tuczatpróza, az a se jó, se rossz,

mely a gyors termelés kényszeréből formátlanul áll elénk; a *Muzsikuskommédiának* ellenben az a magyaros széppróza, melyre nézve kívánatos volna, hogy regényíróinknak követendő például szolgáljon.

E két regény nemcsak stylus, de meseszövegszerkezetében is különbözik egymástól, sajnos, hogy a pszichológiai elem gyöngye volta, mind a kettőnek közös hibája.

Ágnes, első látásra belészeret egy huszárszázadosba, aki szintén szemet vet rá, szintén szerelemre lobbán. A regényíró kellő óvatossággal férjhez adja Ágnesét a főkertészhez, a kinek így alkalmunk lesz a századosossal a főhercegi udvar kertjében többször találkozhatni. A leánynak s a nőtlen századosnak regénye egyszerű történet volna, de a férjes asszonyé és a nőtlen századosé romantikus bonyodalmakra bőséges alkalmul szolgál. Ágnes férje Lakos Vincze nagyon derék ember mint vőlegény, de később minden mélyebb ok nélkül, durva, koresházó férj lesz; vele szemben áll a sentimentalizmus huszárszázadosnak regényirodalmunkban egészen szokatlan típusa, a ki nem mint csábító lép föl, hanem komoly kérésként arra akarja kérni Ágneset, hogy váljék el a férjétől s legyen a felesége. A százados anyja megtudja a szerelmet (olyan tényekből, melyek inkább illenének valami szerelmes diákgyerekekhez, mint felnőtt emberhez s Ágnesétől azt az áldozatot kéri: beszélje rá a fiát a lemondásra, hogy ekként az anyja áltat tervelt s a fiát nagy kilátásokkal kecsegtető másik házassága lehetővé váljék. Ágnes megteszi s Szalánczy Zoltán leszajván távozik. Időközben a vén Dombóváry herceg szemet vet Ágnesre, s őt a casinóban becsmerli is. A jelenlévő százados provokálja. Párbajt vívnak. A százados halálos sebet kap, mire Ágnes a kert tavába öli magát.

Ezt az elcsépelet mesét csak kitűnő toll tudhatná élvezetessé tenni, Ágnes írójában kiváló regényírói tulajdonságokat hasztalan keresünk. Fő alakjai régi ismerősök. Köves Menyhért kántortanító, Lakos Vincze a főkertész, özv. Szalánczyné, Vas plébános nem tudnak érdeket kelteni. Lakos teljesen érthetetlen, pedig az ő kihalt szerelmén fordul meg a mese. Ágnesnek jobban kellene gyűlölnie férjét, a férjnek jobban szeretnie a feleségét, hogy a vég igazán tragikus legyen, de Lakos báb az író kezében, s Ágnes tragikus végére nincs komoly befolyással. Ő a gépezeten kívül forgatott kerék. Nem lehet csodálni tehát, ha az egész mechanizmus olyan, hogy akkor áll meg a működése, mikor a mesterségesen mozgó akarja.

A százados szerelme olyan holdvilágos sentimentalizmus, melyből nemcsak minden katonás, de minden férfias vonás is hiányzik.

Mindezen hibákon fölül a Kisfaludy-társaság nem gondolhat egy oly regény jutalmazására, melyben így beszélnek: „Be lett volna hajt-

ható» (1); «életet öntve a nehéz sohajokkal telt falak közé» (5); «föl-
ütötte a könyveket» (7); fölütött egy megjelölt lapot (178); szeme ismét
a huszártisztet érintette (17); aggodalom és szomor (26); lévertség és
szomor (74); szomor és bánat (125); arcán honoló szomor (140); mély
szomorral tekintte föl (155); vértelen hüllők (64); emberi halandó (67);
azt sem kell alábecsülni (71); erőszakosan szólalta meg hangját (112);
kempessi szent Tamás (!!! 178); meg lett ingatva (195); ami halad az
nem mulik (83); ember tervez Isten rendez (186); tömkeleg (24; 160);
színgazdag (73; 85); stb. stb.

Nem lehet csodálni aztán, hogy a *Muzsikus familia* stylusa, csak
annál üdítőbben hat az *Ágnes* köznapi magyartalan prózája után.

De szerettük volna, hogy pszichológiája is oly magas színvonalon
álljon mint stylusa.

Mindjárt a címe sem találó, mert nem a muzsikus familia a köz-
pont, hanem Súlyomy gróf, ez a pompás typus abból a korból, midőn
a tétlenségre kárhoztatott hazafi-érzelem elsivárodva a rideg, két-
ségbeejtő közhangulatban, haszontalanságokban kereste szórakozását
s midőn hitványságokra pazarolt, megfélekedezett arról, hogy kettős
kötelessége a hazának hozni áldozatokat. Súlyomy pazarlása perio-
dicus téboly és nehezen érthető, hogy abból Szalma András lel-
kész egyetlen prédikációja kigyógyíthassa, de ha kigyógyította még
érthetetlenebb, hogy holmi jött-ment népség gyűlöletté tudja változ-
tatni rövid időn a lelkész iránt érzett nagyrabecsülést és ha ez is
megtörtént, hogyan értsük, hogy új végrendeletében éppen erről a
dédelgetett muzsikus familiáról gondoskodják a legmostohábban? Erre
egy jött-ment országos szédelgőt csempész be a családba a muzsikus
familia, a ki viszont új végrendeletre veszi rá a grófot. A fukarból pazar
lesz, ki összes birtokát is eladásra kínálja. Csakhogy nem érthető, hogy
a pazar annyit fog kérni a birtokáért, hogy éppen ezen okból nem talál
vevőre. Ebben az örületben nincs rendszer. A regényíró correctiója
hamis. Az az ember, a ki egy-két jó szóra összes készpénzét odadobja
a hamis profétának, a birtokát is el fogja fecsérelni. Az ostobaság határ-
talan és korlátolhatlan, ezért nem áll meg a félúton. Ha megáll, a szerző
akaszodik be a rohanó kerék küllőibe.

Súlyomy akaratnélküliségében nem látunk következetességet.
Ő nem a maga gyöngeségének a tehetetlenje, inkább úgy hat ránk, hogy
csak a regényíró tette azzá, hogy beilleszthesse a meséje helyzeteibe.

Sokkal hihetlenebb ennél magának a muzsikás familiának a
szerepe. Hogy apa, anya (amaz ugyan némi gyanúval) bár 28 évi távol-
lét után ne ismerjen rá a tulajdon gyermekére, ez merész föltevés, de
nem lehetetlen — rövid ideig. Hosszú időn át merő képtelenség, bár-

mennyire hizelegjen is az álfü tudása, művészete, sikere a szülők hiúságának. Regényírónk nál az apában ébred föl a gyanú egy futó pillanatra, az anya gyanútlanul öleli az idegenben, a tulajdon fiát! Az anya szemét ilyen rövidlátóvá tenni, természetellenes dolog, mikor az apai hiúság mentőbb oknak kínálkozik. E fölismerésen romba dőlne az egész mese.

Muzsnay Károly és Katalin szerelme meg elválása a multban, tisztázatlan marad és szintén erőltetettnek látszik, de nincs is szükség arra, hogy valaki azért fogjon fegyvert a szabadságharcban, mert szerelmében csalódott. Ez a hazaszeretet — hamis; ez a szerelem — meszterkelt. Hogy egyszerre újból lobbót vet, annál érthetlenebb, minél kevésbbé ismerjük keletkezését, kialakását.

Kenderessy szerelmét Georgina irányában, még kevésbbé értjük, legfeljebb mint érzéki fölhevülést; de hogy ez meglelt korú férfiúban oly erős legyen (a ki különben is végig kostolta az élet gyönyöreit) hogy érette az életét is kockára tegye, kevés valószínűséggel bír, egy ilyen rókánál. De mégsem lehetetlen a kockáztatás, ha remény kecsegtet. Csak hogy Kenderessy jól tudja, hogy gyűlöletnél egyébbre nem számíthat. Mégis eljön barátja hívására, hogy pénzt szerezzen s azon Georgina szerelmét megvegye!

Ép ilyen nehezen érthető Georgina *idealis* szerelme Muzsnay Károly iránt. Georgina, jó régen, megfojtotta a saját gyermekét, hogy a szegénytől meneküljön, de aztán a büntetés elől világgá megy s mindenütt megfordul «a hol csak meleg ágya van a bűnnek, a nyomornak»; férges gyümölcsescse lesz «melyet felvesz mindenki, beleharap s aztán undorral hajít el magától». Ha e tetteire befolyással lehetne visszaautasított szerelme, úgy megértenők, hogy szennyos lelke legmélyén megmaradhatott valami ez idealis érzelemből, mely a viszontlátáskor újból lobbót vet, de hogy ennyi szenny után még egyszer igaz szerelemre tudjon gyuladni, ezt vagy csak mi nem tudjuk elképzelni, vagy a regényíró maradt adósunk a pszichológiai megokolással.

E lényeges hibák azonban csak beható vizsgálat után ötlenek föl s tán nem is kijavíthatlanok az egésznek fölforgatása nélkül. A művészi teljesség szempontjából megérdemlené ez a regény, melyben Szalma András lelkész, Mátyás Áron a rektor és a felesége, Csorba Máté a to-tumfak, Cziróka Péter a bíró, Kaszásné, Katinka és egy-egy helyen Nelka asszony, Kenderessy, Zefike, Georgina alakjai mesteri kézre val-lanak; a párbeszédék drámaiak, ötletesek, a helyzethez találók, az egé-szen a költői lélek mélysége, az érzés keresetlensége árad el; a conven-tionalizmus nem bosszant, az idegen minták majmolása teljesen hiány-zik; a korrajzi elem kitűnő; a helyzetek valódi színezete nincs hami-sítva. Mi e minden izében magyar regényt, pszichológiai fogyatkozásai,

egy kissé nehézkesen haladó meseszövése mellett is olyannak tartjuk, melynek megjutalmazásával (nyelvezet szempontjából mindenesetre) elsőrendű írói tehetséget fog a társaság kitüntetni.

Budapest, 1898. január 22.

Teljes tisztelettel

Bayer József r. tag.

2.

A kitűzött regény jutalomra két pályamű érkezett: egy nagyobb, két kötetes munka, s egy kisebb egy kötetes mű. Egyiknek szerzőjétől sem lehet elvitatni az írói tehetség egy vagy más oldalát, de egyik sem írt olyan jeles regényt, mely a Kisfaludy-Társaság jutalmára méltó volna.

Az I. számú, «Szent hazaszeretet» jeligéjű regény czíme: «*A muzsikus familia*».

Története Erdély egy nagyobb, de elszigetelt községében játszik, a forradalom után tíz évvel.

A mint szerzője bemutatja személyeit: eleven korrajzot ígér, de később imposzturák festésébe kanyarodik és kriminális ítéletben lyukad ki. Szóval művét alaposan elrontja.

Egyes részletekben az elbeszélő hang érdekes; rajzában ad is érdekest a külső életből, sőt a benső emberből is; de a mint személyeit cselekvésbe viszi: a valószínűség meginog, a művészeti érzék, szabatosság és izlés cserben hagyják. A mű közepén nagyon meglátszik a kifáradás, mert a «muzsikus familia» személyei nem is olyanok, hogy az írói kedvet emelhetnék. Olyan ringy-rongy nép, minővel nem költők, hanem rendőrök szoktak foglalkozni.

A cselekvény az utolsó Sólyomy gróf körül forog, ki nagy-sólyomi kastélyában bút feledtető mámor és muzsikaszónak él. Koronként czéltalanul bolyong a vasuton, a mi különben Erdélyben a forradalom után tíz évvel még nem volt. Útközben is heje-huja az élete, a mi elég különös olyan úrtól, ki nagy hazafi, családjára büszke, művelt ember: angol lapokat is olvas. Bánata onnan ered, hogy egyetlenegy fiát a forradalomban megölték az oláh lázadók. A családnak öt tagja veszett el a harcokban, köztük egy tulzottan festett amazon grófnő is.

A község öreg, okos papjának, Szalma Andrásnak, kinek egyetlen fia szintén mint honvéd esett el, nem tetszik a gróf zajos élete. Csodálja, hogy mint telhetik kedve ily hozzá nem méltó életben, s mint pazarolhatja hejehujára a pénzét, melyet jóra fordíthatna. A közös bánat jó barátokká teszi őket s így a papnak módjában állna négy szem

közt hatni a grófra. De ő nagyon provokáló utat követ megtérítésére. A község előtt kárhoztatja a templomi szószékről. A gróf eleintén úgy mutatja, hogy a korholó predikációért nem haragszik, de aztán elhidedgél tőle, kivált midőn jött-ment impostorok kerítik a gróft hálójukba.

Ez a «muzsikus familia». A falu rektorának egy nagyratörő zenész fia már rég világgá ment, úgy hogy a szülők már huszonhét éve nem tudnak róla. Most megérkezik egy Búza Alfréd nevű kóborló, nagy perepútytyal, s a rektoréknak úgy mutatja be magát, mint hazatért fiokat, a fiatal népet pedig mint unokáikat. Épen nem szeretetreméltó csapat, élősdi, cinikus, műveletlen csapat, mely a való életben senkit sem birna rászedni. De Mátyás Áron rektor uram hisz nekik, még inkább Sára asszony. A rektort ugyan nemsokára megszállja a kételkedés, de ez muló jelenség nála. Megint csak az övéinek tekinti az élősdieket, kik csakhamar befurakodnak, az öreg gróf kegyébe is, kit hazugságokkal bolondítanak, míg a falu népét a jó öreg pap ellen bujtatják föl. Mindez nagyon valószínűtlen, mert a hogy rajzolja vannak, csak ellen-szenvet kelthetnének. A familia Zefi-je elcsavarja a gróf totumfac-jának: az okos, éltes Csorba Máténak fejét is, a mi szintén valószínűtlen.

A «familia» törekvése az, hogy a gróffal jószágot testáltassanak magukra, s őt magát lassan ölő méreggel tegyék el a láb alól. De mivel a gróf csak keveset akar nekik juttatni, egy megátalkodott gonosz embert hívnak segítségül, ki minden bűnőu keresztül ment már. Ez Peres János névvel jelen meg a grófnál s lopott okmányokkal hiteti el, hogy a számüzöttek küldöttje, s mint ilyen, a gróftól sok pénzt kér a fölkelésre. Ez a gazember nagy szerelembe esik, a mi szintén hitetlen, s nőül szeretné venni a «familia» Georgina lányát, ki azonban már rég bele unt a bűnökbe s bele szeret a pap lányának vőlegényébe: Muzsnay Károly lelkészbe, a kinek életét meg is menti, midőn Peres orvmódon akarja elveszteni.

E lány adja föl a gonosz kompániát s aztán vízbe öli magát. A fenyítőszék keményen elítéli nemcsak Perest, hanem az egész muzsikus familiát, melynek tagjait nem vérség, hanem börtön-ismeretség kapcsolja össze. Kiderül az is, hogy Búza Alfréd zsákmányolta ki egykor a rektor rég meghalt fiát is, s a mit ettől megtudott, az bátorítá föl, hogy Nagy-Sólyomba jöjjön szerencsét próbálni, mignem az egész familia börtönbe kerül.

A gróf föllélegzik, mikor megtudja: mily gonosz néptől szabadult meg és szeretettel fordul vissza a paphoz és ennek családjához.

Bizonyára lehet érdekes mesét szólni gonosz emberek cselekményéből. De kell, hogy a gonoszokban ész, bátorság, félelmisség legyen. Vagy a bűnökben valami ember nyilvánuljon.

De itt sivár iparlovakok és alacsony gazemberek szerepelnek s velők szemben a jók valóságos ostobák.

Nem is hiszszük el, a mi történik s csak az írói önkény erőszakjának tekinthetjük s az ilyen nem tehet hatást.

Az előadás nagyon egyenetlen. Néhol fölöslegesen részletez, más-hol szűkszavulag bánik el lényeges mozzanatokkal. Egyszer kedvvel fest, máskor csak mázol.

Mennél tovább haladunk a mű olvasásában: annál kevésbbé elégít ki.

Ennélfogva a *jutalomra nem is méltó*.

A II. számú pályamű: «*Agnes*», melynek Shakspeare-ből vett jeliséje ez: «I have no other but a woman's reason», mondhatni: ellentéte az első számú műnek. A milyen túlhalmozott és tarka-barka az, olyan egyszerű, sőt szegény tartalmú ez.

A tömérdekszer variált három alak szerepel benne: a prózai kiméletlenségű férj, a meg nem értett jó asszony és a gyöngéd imádó.

Az asszony, minden vele elkövetett durvaság daczára hű kíván maradni férjéhez, esküjéhez s nem is tántorodik meg egyébben, mint titkon ápolt érzelmében.

Az asszony, Ágnes, a hidasfalvai elhalt kántor szép és munkás leánya; a férj, Lakos Vincze, a herczeg Dombóvár főkertésze; az imádó Szalánczy Zoltán huszárkapitány, ki kész volna nőül venni Ágnest, ha az a férjétől elválna.

A sors közbeszól. A hazajött herczegnek is megtetszik Ágnes s hálójába akarja ejteni. Megparancsolja, hogy termeiben a virágokat ezentúl az asszony ápolja. A kertész ráállna, mert az ő állása egy elzülött ember vádaskodása miatt, megrendült; de az asszony, ki sejti a czélt, ellenmond. Egy nap hallatszik a rossz hír, hogy a kapitányt hal-dokolva vitték haza az édes anyjához. A herczeg lőtte meg párbajban, miután egy nő védelmében a kaszinóban megsértette a kapitányt.

Ágnes tudja, hogy őt védve veszíté el fiatal életét s a kétségbeesett asszony a park tavába öli magát.

A történet egyszerűsége épen nem volna baj, ha a külső történe-tekét lélektani mozzanatok érdekes rajzai pótolnák. De ily rajzok nin-csenek.

Ekkép e regény baja nem a hiba, hanem a hiány.

A jó asszony bús sorsa vázlatosan, lankadtan vannak írva s a párbeszédek sem elég elevenek és jellemzők.

Azt a hatást teszi e mű, mintha voltakép első kidolgozású terv volna, melyet egy több jellemző erővel bíró tollnak kellene hézagaiban

kitölteni, párbeszédeiben mélyebben jellemzővé, előadásában, nyelvében művészből tenni.

Jelen alakjában pongyola, színtelen, nyelvében néhol magyarul is.

Jutalomra tehát ez sem érdemesíthető.

Véleményem, hogy a pályadíjat egyik műnek sem lehet kiadni.

Budapest, 1898. január 25.

Vadnay Károly, bíráló bizottsági tag.*

II.

A KISEBB KÖLTŐI ELBESZÉLÉSRE KITÜZÖTT BULYOVSZKY GYULÁNÉ-FÉLE JUTALOMRÓL.

1.

A Bulyovszkyné-féle jutalomtételre ez évben 23 kisebb költői elbeszélés, vagy legalább annak jelzett pályamű érkezett. Számra nézve örvendetesen sok, értékre nézve szomorúan kevés! A pályaművek tetemes nagy része szóra sem érdemes: bennök sem a tárgy, sem a fel fogás, sem pedig a kidolgozás nem köti le, habár csak kevésbé is, figyelmünket. Jó részének a szerzőjét vagy az iskolák padjain, vagy a polgári élet kevesebb műveltségű munkásai között vagyunk kénytelenek gyanítani. Az *«Amen»* (5. sz.) című rövid, balladaszerű elbeszélésből, bár ismeretes, régi nótát penget, lehetett volna valamit csinálni, ha a szerzőnek a compositióban több ereje s az előadásban több biztossága és ízlése lett volna. Az *«Non»* (10. sz.) című pedig, nyelvét és verse lését illetőleg, tanult emberre és gyakorlott kézre vall; de csekély érdekű meséje, fordulatosságban való szegénysége, valamint a mélyebb lélektani megfigyelésen alapuló rajznak nagymérvű hiánya mélyen alább szállítják annál a színvonalnál, mely társaságunk pályázatán szem előtt tartandó.

Mindössze négy pályamű akad a huszonhárom közt, melyek egy, vagy más tekintetben komolyabb figyelmet érdemelnek. Az 1. számú *«Egy fiú, meg egy leány»* címet viselő elbeszélés megszerkesztve rendkívül rosszul van. Iskolai ünnepély leírásával kezdődik, melyen egy szerepelő diáknak nagy jövőt jósolnak. A diák szeret egy kis leányt s hűséget ígér neki. Ámde mikor tanulmányai folytatására eltávozott első szerelme tárgyától, beleszeret egy előkelő leányba s azt akarja nőül

* A február 2-diki közülés az I. számú pályaműnek a jutalom kiadását határozta el, a február 6-diki ünnepélyes közülésen a jelíges levél felbontatván, belőle Szabó Ferencz polg. isk. tanító neve tűnt ki.

venni. A gazdag lány azonban másé lesz. A csalódott ifjú most visszaemlékezik a kisvárosi, ártatlan lánykára, a kit oda hagyott, de a kihez most visszasiet, hogy annak hűségével gyógyítgassa második szerelmében sebet kapott szívét. Csakhogy immár az a lány is másnak nyújtá kezét, alkalmat adván ezzel az ifjúnak, hogy keserű hangon sirassa a női hűtlenséget. Az ifjúnak ez a mese-végző csalódása az olvasóban nem bír résztvevő érdeket kelteni, mivelhogy az ifjú maga már elébb akart csálni, csakhogy nem sikerült. A női hűtlenség miatti bánatában nem tudunk osztozni, mert nem érdemes reá. Csalódott: eben esett! A történet kezdetén az iskolai ünnepély részletes leírása, mint fölösleges bátran el is maradhatott volna; különben is e fejezetben bizonyos, gúnyos, ellenszenves hangja van a szerzőnek, a mi az egész mű hangulatába sehogy sem illik be. Lélektani rajzra kinálkozik a beszélyben bőséges alkalom, s mégis a lelki életnek alig kapjuk némi konturrajzát. Verselése azonban határozottan gyakorlott íróra mutat; előadása könnyed, tetszetős, sőt némely részlettől a költői szépséget sem lehet elvitatni. Nyelvezete is elég csinos, noha nem éppen mindenütt kifogástalan. *Egy s más jó tulajdonsága daczára sem érdemes a jutalomra.*

A 8. számú elbeszélés: «*Jenő története*». A tárgy nem új, sőt még újszerű mozzanat sincs benne. Jenő fiatal költő, ki árván nőtt fel. A dicsőséges, de társtalan életet végre is megúnja s szerelem után vágyódik. Megismerkedik egy előkelő lánynyal, azt elveszi és félrevonul vele a világtól. De az élet gondjai a boldog rejtkehelyen is felkeresik őket. Jenő tehát visszatér nejével ismét az életbe s hivatalt keres. Lázasan, álmairól lemondva dolgozik, hogy kényelemben éljen felesége, ki azalatt tiltott szerelmi viszonyban csálja férjét folyvást. A férj más-ként nem bírván eleget keresni: végre sikkasztó lesz s megvallja nejének is, hogy baj van, ha barátai nem könyörülnek rajta. Míg azonban a szerencsétlen ember pénzért futkos, a feleség megszökik a háztól, nem tudni: kivel? hová? A késő este hazatérő férj pedig látván, hogy élettársa hűtlenül elhagyta bajában: főbelövi magát. E történetben a rokonszenvünk legalább állandóan követi a férjet, ki szenvedélyes szerelmének tehetetlenül vergődő, gyöngé, szerencsétlen rabja. De jelen-tékeny hibája a műnek az, hogy a sok változáson keresztülmenő férfi lelki átalakulásának mélyebben megokoló rajzára sehol sem akadunk; az egész esemény csak nagy vonásokban folyik s egy hírlapi újdonság felületes hatását teszi csupán az olvasóra. Azoknak a lelki tusakodásoknak, melyeket a küzdő és végre elbukó férfi okvetlenül átélt, sehol még csak nyomát sem találni oly mértékben, minő a műnek komolyabb értéket adhatna. Komoly figyelemre méltó azonban a *kidolgozás*: a verselés könnyen folyó és szép, a nyelv végesvégig elég választékos, ámbár

nem mindig eléggé színes és szabatos. *Sajnos, hogy az előadási ügyeségen kívül jelentékenyebb értéket a műnek nem tulajdoníthatni.*

A 3. számú pályaműnek a címe: «*Holló Dénes*». Nagy elbeszélés, parányi mesével. Ha az a kis igénytelen és az előadás folyamán jó későre induló meséje nem volna: inkább nevezhetnők költői alakrajznak. Holló Dénes elvonultan élő, idős ember, afféle igazi vén legény, a ki könyveibe és a természet szemléletébe merülve öröletti az egyhangú napokat. Egyszer beleszeret a szomszédja felnőtt, szép ifjú leányába, Emmibe. De a lány máshoz megy, kinek érdemetlen, sivár bánásmódja mellett csakhamar elpusztul. Holló Dénes télvíz idején felkeresi egy alkalommal a kedves asszony sírját; ott meghűti magát s szintén meghal. Ennyi a mese, elmondva 122, hét soros versszakban. Annál több a leírás és reflexió. Bevezetésül mintegy 52 versszakban írja le a szerző a Holló Dénes életmódját, a mi pedig szembeszökő nagy aránytalanság, lévén ez a leíró rész csaknem fele az egésznek. Reflexiói sokbeszédűek s nem mindig szorosan a tárgyhöz tartozók. Pl. mikor Emmi, a szóbanforgó lányt, nevelőbe viszik, a szerző messzire eltévelyeg a tárgytól s a lánynevelésnek csípős kritikáját adja a helyett, hogy sietne tovább vinni az eseményt. Szóval: a mi kis meséje van, az sincs arányos részekben, jól megkomponálva. Kifejezései nem mindig kifogástalanok s olykor nem is elég világosak. Különben nyelv és verselés csinos, választékosra törekvő. *Jutalomra a mű nem érdemes, de figyelemre méltó embernek több tekintetben figyelemre érdemes munkája.*

Minden versenytársánál azonban komolyabb figyelemre méltó a 18. számú pályamű: «*Tarnócziné*». Tarnóczi Bertalan a tatárok ellen hadba ment s ott maradt. Gyászoló özvegyét itthon a rokonai ki akarják tudni a gazda nélkül rámaradt birtokból. S tán sikerül is, ha Ladányi László, egy látogató rokon, pártjára nem kél az elárvult asszonynak, ki előtt egy kerti jelenetben bevallja szerelmét s fogadást tesz neki, hogy kardjával védelmezni fogja jogaiban. És Budán, a király jelenlétében, csakugyan csúfosan leveri a Tarnócziné legnagyobb ellenségét: vén Telegdi Sólomot. Nem afféle perdöntő párbajban — a minek ez alkalommal mindenesetre inkább volna helye — hanem csak olyan mulatságul szolgáló harczi tornán. Ladányi a győzelem után fölfedi a király előtt is a Telegdi gonosz ármánykodását özvegy Tarnócziné iránt és így mindent jóra fordít. Ezzel a vitéz hazamegy s megmentett védenczét feleségül veszi. Csakhogy most már másfelől jön a baj! Tarnóczi Bertalan, az első férj, ugyanis nem veszett el, mint hitték, a csatában, hanem csak megsebesült és fogságba került, melyből kimenekülvén: otthon terem. Mikor aztán értesül feldúlt családi boldogságáról: berohan az enyelgő új párhoz s keserű átkokat halmoz Ladányira. De a mint

erre Ladányi ingerülten kardjához kap, Tarnóczi neki azt az ajánlatot teszi, hogy ne vesztegessék itthon a véröket, hanem menjenek el mindketten a csatába, hadd szolgáltatassanak igazságot köztük a harczy esélyek. El is mennek mindketten és mindketten — ott vesznek.

A mese szerfőlött egyszerű s részleteiben nem éppen új; de el kell ismernünk, hogy nincs benne semmi képtelenség, eléggé kerekded és helyesen megoldott. Látszik, hogy a szerzőnek volt határozott körvonalakban kiformált mondani valója. Elbeszélés közben egy pillanatra sem ejti ki a mese fonalát kezéből; szorosan megmarad végig a tárgyánál, szorgosan igyekezve folyvást a végkifejlés felé. Egy pár részlete elég elevenen van megírva s a költői színezésben sem szűkölködik. Igaz, hogy valami különösebben újat sehol sem találni benne, sem képeiben, sem a lelki élet megfigyeléseiben. Mikor a szemérmesen húzódozó asszonyt Ladányi a kertben szerelmével ostromolja: szerző alig tud a lesütött szemmel habozó asszonyról egyebet mondani, minthogy az az ölében tartott virág szirmai zavarban tépdesi. Ez nem valami gazdag inventió. Elismerem ugyan, hogy a mit e legsikerültebb jelenetben mesél, az mind elég kedvesen van mondva, ha nem hat is a figyelmes olvasóra az újdonság ingerével, mint, teszem, egy-egy mélyen az emlékezetbe vésődő, megkapó vonás a kiválóbb írók műveiben. Jelentékeny szerkezeti hibának tartom azonban azt, hogy mikor a családi boldogságából kiforgatott, férji jogaiban súlyosan megkárosított, lelke mélyéig felháborodott Tarnóczi szembekerül a második férjjel: érthetetlen higadtsággal *ő maga* teszi boldogsága megrontójának azt az ajánlatot, hogy ne verekedjenek, hanem a fölöttük való ítéletet bízzák a harczy élet véletlenségire. A fenforgó körülmények között ilyen *józan* ajánlatot talán tehetne a *második* férj, a kit nem az elrablott, feldúlt boldogságon érzett féktelen bánat és szenvedély, hanem a sajnálkozó magabaszállás és megbánás sokkal szelídebb érzelmei környékezhettek; de semmi esetre sem tehet egy Tarnóczi, a ki Bánk szavaival méltán kiálthatna: «Nincs a teremtésben vesztes, csak én!» Mondhatná valaki, hogy Tarnóczi ekkor többé már nem a régi, hadra termett vitéz, hanem az eltömlőczözés szenvedései közt egy levitézletté vált, ereje-csökent, megviselt, tehetetlen ember; de ez egy régi jó vitézről alig feltehető, kivált mikor elég erőt érez magában arra, hogy újból berohanjon a csaták zivataraiba. Szintén igen hibásnak tartom a Tarnócziné jellemzésében azt a mozzanatot, mely szerint mikor az első, igazán törvényes férjjel, kihez az első boldog hevülések emlékei kellene, hogy kössék, viszonttalálkozik: nincs a szerencsétlen emberhez egyetlen jó szava, sőt a két férfi csatába távozása után az első férj pusztulásáért imádkozik s a másodiknak óhajtja szerencsés hazaérkezését. Hiszen az élet-

ben ez mind nem lehetetlen, de annyi bizonyos, hogy itt a Tarnócziné iránt érzett rokonszenvet mélyen leszállítja s kétséget támaszt bennünk a történet elején rajzolt gyászának igazságában, őszinteségében. Pedig a mese érdekessége roppant sokat veszít és *egyoldalúvá* lesz, ha a katasztrófa olyan házaselek közt történik, kiknek egyike nem sokat törődik azzal, hogy társát elvesztette. Az esemény akkor lenne igazán megrázó, ha az asszony jelleméből világosan kiérthető volna, hogy első szerelme nem csekélyebb volt a másodiknál, mely árvasága napjaiban csak akkor lepte meg, mikor az önfentartás érdekei is váltig suggeráltak szívét.

No de hagyjuk mindezt, mert tetemesen súlyosabb kifogás alá eső hibák is vannak a szerzőnél. Kifejezéseiben annyi ingadozás, annyi helytelenség, nyelvezetében annyi hiba mutatkozik, a mennyi még a mai világban is szembeszökő, mikor pedig a grammatikusok nem igen szoktak már, mint hajdanában, vitás kérdések eldöntésénél a korukbeli szépírók nyelvezetére hivatkozni. Szerzőnél «az ajtó sarka zörren», és nem az ajtó, vagy annak a záványa; nála «a lépés morajlik», a hősnek pedig a «kardja döftén» fakad a zöld babér. Tarnócziné így sír: «A szívem szerelme sírban van örökké» («örökre» helyett). Mikor a fogságból hazatért férj felrohan a lépcsőn, az elbeszélésben így van előadva: «A nagy kőlépcsőket rójja hármásával», holott a lépcsőket csak az *rójja*, a ki többször fel s lemegyen rajtok, valamint hogy a falút is nem az az asszony rója, a ki csak egyszer megy rajta végig. László egy helyütt így szól Bertalannak: «Nincs más (t. i. megoldás), minthogy kardunk egymás vérére *iszsa* (*igya* helyett). A vén Telegdi öcsese így van leírva:

— — — «Púpos, meg félszemű,
De álnok és cseles, mondhatnám: *kéteszű*,

holott a kevésbbé ártalmas, fortélyos emberre alkalmazható «kéteszű» jelző az «álnok»- és «cseles»-nek éppen nem lehet fokozata. Ilyes mondat is fordul elő: «oroslán-sörénye vállára *omolván*, hatalmas mellétől kifeszül a dolmány», mely mondatban az «*omolván*» szóalak teljesen helytelen. Némely képe mód nélkül nem talál, pl.

«Én édes szerelmem! — kiált hévvel László —
E piros rózsa lett győzedelmi zászló»,

mert hát a rózsa lehet győzedelmi *jelvény*, de zászló sehogy sem. Szintén ily semmitmondó beszéd a nyári nap illetén festése:

«Piczi kis méhecskék, *reczés* szárnyra kelvén,
Illatár ömlik el az ég azúr selymén».

A mondat maga is rossz, a kép sem több üres dagálnál.

De érdekesebbek az elbeszélésnek azok a passusai, hol még lényegesebb hibák kínálkoznak. Ladányi pl. egy helyen úgy fenyegetőzik:

«Fölmegyek Budára és megvívok véle!
Élesitem kardom a Telegdi pajzsán,
Pánczélos sarkam lesz ledőlt teste halmán.»

A vívók az ellenfél pajzsán a kardot nem *élesítik*, sőt inkább *csorbitják*, a *sarkon* pedig alig van helye a *pánczélnak*.

A szerző a párbeszédeket nem igen tudja a helyzethez és a lelki állapothoz szabni. Ladányi a királyt beszédközben hol *magázza*, hol *tegezi*, a mint a vers kívánja. Felkent királya előtt különben szórúlszóra ilyen fesztelen nyelven adja elő panaszát:

— — — — «Panaszom is volna:
Telegdi, eblelke! — tisztességgel szólva:
Pöffeszkedő varangy, kutyaalelkű csaló,
Felbőszült vén bika és kötélre való!»

Nem hiszem, hogy kérelmező alattvaló valaha még így beszélt volna koronás urával! Igaz, hogy a király sem sokat czeremóniáz a viselkedésében, mert a különben szelid természetű panaszt hallván, úgy rári-vall a jelenlévő, vádlott Telegdire, hogy

«Zúgó hangja dörgő, fergeteges vihar».

(Bezzeg Aranynál Nagy Lajos csak hideg mosolylyal és haragtól sötétlő szemekkel szól a bevádolt Toldi Györgyhöz!)

Tarnóczy Bertalan, mikor a legerősebb felindulásban vergődik s mikor ennélfogva a tikkasztó indulat rövid, szaggatott, elliptikus kitöréseit várnók az ajkáról: ekként filozófál a hűtlen feleségnek:

«Hagyd el, a ki szeret, az nem feled soha!
Az is (t. i. neje szerelme) délibáb volt, *ég kékjében úszva*
Most torony, majd folyó, majd pusztá lég újra».

A szenvedély pathoszából mennyire banálisan rí ki a következő két sor két utolsó szava:

«Ágota! Ágota!... Tenyeremen hordtam —
Lengeteg nőhűség... Hogy szerettem s — ott van!»

Szerző szerint a Hírnek:

«Biboros a meze, aranyos a szárnya,
Ha szívvidámító, jó hír kelti szárnyra.»

S mégis, pár sorral alább, a Budán győztes Ladányiról szóló jó hírrel:

«*Fehéren repül Tarnócziné felé.*»

Az is különös, hogy mikor Ladányi érkezik Budáról, Tarnócziné már jó messziről észreveszi, pedig

«Nagyon távol van még, csak a pora látszik,
Közelb jő, az ezüst patkó *felcsillámlik.*»

Azért különös, t. i., mert az asszony a *szembe jövő* ló patkójának csillagását látja, holott — mint ismeretes — inkább csak a *távozó* ló patkója szokott szemünkbe fényleni, a mint Arany is mondja a hazuról távozó Rozgonyinéről:

Széles úton, poros úton
Felleget ver a ló,
Csillámlik a . . . villámlik a
Fényes aczél patkó.

És az előadás fogyatékos voltára nézve sorolhatnék fel még másrendbéli példákat is, ha ennyit elégnek nem vélnék. Az efféle kakofónikus kifejezésekre, mint: a nyelv «*nem forg szóra kelve*», vagy hogy a hős «*fölnézni se mer már*» — ki sem terjeszkedem, valamint arra sem, hogy a különben legtöbbnyire elég csínnal verselő szerzőnél a *vész és beszéd, dölve és össze* stb. sorvégek is rímshámba vétetnek.

Mindezeket gondosan összefoglalva ez a véleményem: «Tarnócziné» bár előnyösen válik ki társai közül s bár egy s más jobb tulajdonsága miatt dicséretes említést érdemel: mégis, tekintetbe véve részint a compositióban, de legkivált az előadásában mutatkozó több rendbéli jelentős fogyatékoságát — *koránt sem üti meg azt a szem előtt tartandó mértéket, mely a Kisfaludy-Társaság pályakoszorúját méltón igényelné.*

Budapest, 1898 febr. 1.

Jakab Ödön.
Endrődi Sándor.

2.

A kisebb költői elbeszélésre kitűzött pályadíjat a 18. sz. «Tarnócziné» című pályaműnek magam részéről — eltérve bíráló társaimtól — kiadnám, mert én e munkát oly szép, kedves és érdekes költeménynek tartom, a milyen csak határozott tehetségtől telik.

E véleményemben nem tántorít meg, sőt inkább megerősít az a sok apró-cseprő vétség, melyet a szerző a kifejezés pontossága és a ver-

selés, különösen pedig a rímelés szabályai ellen követ el; mert e hibák szinte kizárják, hogy itt routiniéval legyen dolgunk, a ki a gyakorlottság révén elfogadható és díjazható csinálmányra is képes. A ki, mint e mű ismeretlen szerzője, lépten-nyomon botlik a könnyen megtanulható és hamar kijavítható kis dolgokban s a ki e mellett mégis olyan mesét tud mondani, mely érdeklődésünket megragadja, mindvégig leköti s művészi megoldásával teljesen kielégíti; a ki ezen felül szereplő személyeinek képét és belső mivoltát oly elevenen tudja belopni képzeletünkbe, hogy ez új, kedves ismerősökkel lesz gazdagabb; a kit az erős elbeszélő ösztön úgy hajt a mesemondásban előre, hogy színes ügyes leírásai is a cselekvény szolgáltatában állanak, a reflexiók pedig azt soha meg nem akasztják — az, úgy gondolom, tehetség.

Hányszor bocsátjuk meg, t. társaság, mi bírálók a routineos, jól megcsinált, tisztos irodalmi munkának azt, hogy hiányzik belőle az az egy, a mi Isten kegyelméből való, a minek híját sem tanulással sem javításokkal soha pótolni nem lehet! Miért ne lehetne viszont megbocsátani a tehetség kedvéért, a gyakorlatlanságra, vagy elsietett munkára, sőt talán az irodalmi tanultság tökéletlenségére valló hibákat is?

Nem mondom, hogy a tehetség, melyet e pártfogásomba vett mű mutat, valami rendkívül nagynak tetszik. De midőn azt látom, hogy az újabb versirodalomban épen az elbeszélő költészet ere vékonyodik és szegényedik el legjobban, különösen kedvem telik az olyan tehetségben, mely a verses elbeszélő költészet művelésére — e kedves és érdekes pályamunka után ítélve — hajlamot és hivatottságot mutat.

Ez okokból óhajtottam volna, hogy a 18. sz. «Tarnócziné» című pályamunkának a díj — azzal a feltétellel, hogy a szerző a Jakab Ödön bírálótársam részéről nagyon alaposan megjegyzett és megrótt hibákat kellően kijavítja — kiadassék. Bírálótársaim véleménye azonban eltér az enyémtől. Szerintük olyan műnek, melyben kezdetleges kifejezési és verselési hibák vannak, a díjat kiadni nem lehet. Én véleményüket magamévá tenni nem tudtam s azért terjeszttem a t. társaság elé e különvéleményt.

Budapest, 1898 február 1.

Kozma Andor.*

* A társaság, a február 2-diki közülésen, a bírálók többségének véleményét fogadván el, a jutalom ki nem adás a mellett döntött.

III.

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRGYÚ KISEBB PRÓZAI
ELBESZÉLÉSRE KITÚZOTT IFJ. BOJÁRI GRÓF VIGYÁZÓ
SÁNDOR-JUTALOMRÓL.

A Vigyázó-féle pályázatra három novella érkezett be, mindegyik jellegző minta a mostanában divatos beszélyirodalomra. Az egyik a Kalendariom-novellistica; a másik a vidéki, a harmadik a fővárosi ujságok tárcza-stilusának a terméke. Közös gyöngéjük: az epizódszerűség, mely csak kis körben jellemző; a conventionalizmus, mely ismert eszközöket alkalmaz új helyzetekben s a vázlagszerűség, mely az író a bemélyedéstől tartja vissza, tekintettel a hely szűkére. Azt hiszsziük, a történeti beszély a legnehezebben fér meg egy hirlap-tárcza keretében, ha egyéb akar lenni adománál. Mind a három pályázó hirlap-tárczára gondolt s így a legjobb is közülök csak tűrhető vázlatot adott; a többi kettő mélyen a színvonalon alul maradt.

A leggyöngébb a 3. sz. *Az ikrényi gyülekezés*, mely a szabadságharczból mond el egy jelentéktelen epizódot, de oly kusza összevisszaságban, hogy ember legyen, a ki megértse az ikrényi gyülekezés fontosságát és lényeges voltát ebben a sovány szerelmi történetkében.

Az 1. sz. *A mi oláhunk*, már jobb ennél, s legalább azt árúlja el, hogy írója tollforgató ember. De ez sem történelmi elbeszélés, csak történeti adoma, a minőt, jobbnál-jobbat, szebbnél-szebbet eleget írtak már írónk.

A legtöbbet érő a 2. sz. *A basafi szerelme*, mely a török hódoltság érdekes korába helyezi meséjét. Nem ügyetlenül írott apróság, melyből tárgyi tudás is látszik; de az egész nem több egy történeti beszély nagyobb vázlatánál. Ott, hol a muszulmán fiú ébredő szerelmét a keresztyén leány irányában magunk előtt kellene fejlődni látni — rövidesen elmondott tényekkel állunk szemben. Ott, hol a keresztyén apa szándéka a keresztyén vővel Kelemen Istvánval, természetes s elkerülhetetlen bonyodalomra adhatna alkalmat — kitér a magától kínálkozó összeütközés rajza elől s az apa szándékának az ácsmester szerelmének épen semmi befolyást sem juttat az események menetére. És végül, midőn Omár az apja megfojtására minden ok nélkül s így lélektani lehetetlenségül maga vállalkozik, s ennek hírére a keresztyén leány igaz szerelme undorodássá változik — teljesen adós marad még azzal is, hogy minő tusán ment át Omár lelke, mielőtt apja meggyilkolásának kötelességét az egri spahik főágjától magára vállalta, hogy annál érthetőbb legyen

aztán fellobbanó haragja a visszautasítás pillanatában, midőn a tőle elforduló Katát leszúrja.

A befejezés vázlatossága, a vég érthetetlensége s az elemző rész fogyatékságai oly hibái e műnek, melyeknél fogva, egypár sikerült leírása daczára sem ajánlhatjuk a jutalomra. A pályamű ebben a formájában már csak azért sem jutalmazható meg, mert nem az a célja a Kisfaludy-Társaságnak, hogy pályadíjaival a tűrhető közepszerűséget tüntesse ki, hanem csakis olyan beszélyeket érdemesítsen jutalmára, melyek stylus, meseszövé, korrajzi hűség s valószerűség szempontjaiból az irodalmi színvonal emelésére szolgálván, a meglevő legjobbakkal, vagy legalább jobbakkal egy sorba helyezhetők.

E jutalom ki nem adását hozom javaslatba.

Budapest, 1898 január 24.

*Bayer József, r. tag,**

Beöthy Zsolt, r. tag,

Szűry Dénes, r. tag.

* E bírálat alapján a február 2-iki közülés a jutalom ki nem adását határozta el.

VII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kihirdették 1898 február 6-dikán.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1898-ra): Kivántatik a magyar könyvillustratio története. (Kitűzetett 1898 február 1-jén.)

Jutalma a Lukács Móricztól nevének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 500 frt.

Benyújtásának határideje: 1898 október 31-dike.

II. BULYOVSZKY GYULÁNÉ SZÍNműVÉSZNŐ JUTALMA: Kivántatik kisebb költői elbeszélés. (Harmadszor kitűzetett 1898 február 1-jén.)

Jutalma 600 frt.

Benyújtásának határideje: 1899 október 31-dike.

III. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Kivántatik egy ballada. (Kitűzetett 1897 febr. 3-dikán.)

Jutalma 250 frt.

Benyújtásának határideje: 1898 október 31-dike.

IV. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM: Kivántatik egy kisebb víg költői elbeszélés. (Kitűzetett 1897 február 3-dikán.)

Jutalma 250 frt.

Benyújtásának határideje: 1898 október 31-dike.

V. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM: Kivántatik a (Bessenyei föllépteig számított) régi magyar irodalom valamelyik kiválóbb alakjának (például Zrínyi, Gyöngyösi, Mikes) életrajza, legfeljebb két ívnyi terjedelemben, vonzó és tanulságos olvasmányul, 13—15 éves növények számára. (Kitűzetett 1897 február 3-dikán.)

Jutalma 200 frank aranyban.

Benyújtásának határideje 1899 október 31-dike.

VI. IFJ. BOJÁRI GRÓF VIGYÁZÓ SÁNDOR JUTALOM: Kivántatik egy magyar történelmi tárgyú, prózában irandó kisebb elbeszélés, a mely fél nyomtatott ívtől két ívig terjedhet.

Jutalma a bojári gr. Vigyázó Josefín által elhunyt testvére Vigyázó Sándor nevére tett alapítványból 120 frt. A jutalom 1899 ápr. 28-dikán adatik ki.

Benyújtásának határideje 1898 október 31-dike.

★

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötve, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához (Arany János-uteza 1. szám) küldendők.

Megjegyzendő, hogy mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló becse is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak. A Társaság fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

VIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

ÖTVENEGYEDIK KÖZÜLÉSÉNEK TÁRGYAI

1898. évi február hó 6-dikán.

1. *Gyulai Pál* elnök megnyitó beszéde.
 2. *Beöthy Zsolt* titkári jelentése a Társaság lefolyt évről.
 3. *Ars poetica*, költemény, *Rákosi Jenő* rendes tagtól.
 4. *Szigligeti emlékezete*, *Vadnay Károly* rendes tagtól.
 5. Az országháza, költemény, *Vargha Gyula* rendes tagtól.
 6. A vérszerződés, *Herczeg Ferencz* rendes tagtól.
 7. Titkári jelentés a lejárt pályázatok eredményéről.
 8. Az új pályakérdések kihirdetése.
 9. Elnöki zárszó.
-

IX.

KIVONAT.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG 1897/98. ÉVI JEGYZŐKÖNYVEIBŐL.

8. Titkár jelenti, hogy Vadnay Károly rendes tag a szerkesztői búcsú-ünnepen író társaitól hozzá intézett üdvözléseket, nemkülönbén irodalmunk és közéletünk kiváló férfaitól őrzött levél-gyűjteményét a Társaság levél-, illetőleg emléktárának adományozta.

Köszönettel fogadtatik.

9. Titkár jelenti, hogy az elnökség a Társaság nevében üdvözlő iratot küldött Dalmady Győző társunknak negyedszázados árvaszéki elnöki jubileuma alkalmából, melyet az ünnepelt meleghangú levélben köszönt meg.

Helyeslőleg vétetik tudomásul.

10. Titkár bemutatja a Turkish Fairy Tales című angol gyűjteményt, mely a Társaság egy becses kiadványának, dr. Kúnos Ignác török népmeséinek angol fordítása, mint a munka előszavában ki is van emelve.

Örvendetes tudomásul szolgál.

(A Társaság 1897 február 24-iki jegyzőkönyvéből.)

14. Másodtitkár jelenti, hogy a vallás- és közoktatásügyi minister úr Társaságunk elnökének és másod-elnökének három évre történt megválasztását megerősíteni méltóztatott.

Tudomásul szolgál.

16. Másodtitkár jelenti, hogy időközben két meghívó érkezett. gróf Károlyi István, mint a Kölcey szobor-bizottság elnöke meghívja Társaságunkat Kölcey Ferencz szobrának f. é. április hó 4-ikén Nagy-Károlyban tartandó leleplezési ünnepélyére. A másik meghívó Földy János emlékkövének és emléktáblájának leleplezési ünnepélyére szól, mely Hajdú-Hadházon ápril 6-ikán tartatik.

A Társaság zárt ülésben fog határozni a két ünnepélyen leendő képviseltetéséről.

17. Másod-titkár felolvassa dr. Baróti Lajos levelét, ki a Társaság ereketára számára, az ötvenes évek elejéről Vörösmarty Mihálynak egy eredeti photograph arczképét küldi.

Köszönettel fogadtatik.

(A Társaság 1897 márczius 31-iki jegyzőkönyvéből.)

29. A titkár bemutatja Sopron vármegye és sz. kir. Sopron városa törvényhatóságainak meghívóját gr. Széchenyi István szobrának f. évi május 23-ikán tartandó leleplező ünnepélyére.

A meghívó köszönettel fogadtatván, az elnökség megbizatik, hogy a Társaság képviseltetéséről gondoskodik.

(A Társaság 1897 ápril 28-iki jegyzőkönyvéből.)

55. Elnök előterjeszti, hogy a mult év nyarán Besançon város polgármestere értesítette, hogy Hugo Viktornak szobrot akarnak emelni nemzetközi gyűjtésből. A bizottságba a különböző nemzetek írói választattak be, többek közt a Kisfaludy-Társaság elnöke is. A gyűjtőívek már kibocsáttattak, az elnök is kapott egyet, melyet ismerősei és a Kisfaludy-Társaság tagjai közt köröztetni szándékozik. Nem az összeg nagysága a fő, hanem az, hogy a nagy francia költő emléksobrához valamivel a magyar társadalom is hozzájáruljon.

Elnök előterjesztése helyesléssel fogadtatik, s a gyűjtőív a Társaság tagjai közt köröztetni fog.

59. Zárt ülésben a titkár jelenti, hogy a könyvkiadó bizottság az Ügyrend 192. §-a értelmében kiegészítette magát az alapító tagok sorából s a hat régi tagot választotta meg, u. m. Csapó Vilmost, Görgey Istvánt, Léway Henriket, Szontagh Pált és Végh Arthúrt.

Tudomásul szolgál.

60. Titkár előadja, hogy találkozáván a közoktatásügyi minister úrral, főlemlítette, hogy a Kisfaludy-Társaság, kedvezőtlen pénzügyi helyzete miatt, melyet a kamatláb csökkenése idézett elő, egyik legaldásosabb, legfontosabb munkásságát volt kénytelen abbahagyni, a népköltési termékek gyűjtését és kiadását. Kiemelte a népköltészet nagy jelentőségét úgy nemzeti költészetünk irányzása, mint az ethnographia szempontjából, s a gyűjtés sürgősségét, mert minden elmulasztott nap helyrehozhatatlan. A minister úr kijelentette, hogy hajlandó az állami költségvetésbe e czímen több éven át a megfelelő összeget venni fel, ha a Társaság hozzá kéréssel fordul. Titkár felolvassa a fölterjesztés tervezetét, melyben a Társaság a népköltési termékek gyűjtésére és kiadására évi 1500 frtot kér.

Egyhangú helyesléssel fogadtatik, s a Társaság köszönetet mond a titkár úr kezdeményezéséért.

(A Társaság 1897 június 16-iki jegyzőkönyvéből.)

63. Elnök üdvözlőlvén a nyári szünet után első ízben összegyűlt tagokat, a következő jelentést teszi:

«Tisztelt Társaság! A szünet alatt Társaságunkat nagy veszteség érte. Pulszky Ferencz, egyik legrégebbi tagtársunk, a kinél csak egyetlen egy van régiebb, szeptember 9-ikén meghalt. A boldogult 1847-ben választatott taggá, s így épen ötven éves tagja volt Társaságunknak. Ez őszön, épen a mai ülésből akartuk üdvözölni őt tagsága ötvenedik évfordulóján s íme e helyett halálát kell gyászolnunk!...

Pulszky munkássága sok oldalú volt, s fényes, de küzdelmes pályát futott meg. Főleg a politikának, műtörténelemnek s archaológiának szentelte életét. Társaságunkban mint műbíráló foglalt helyet, s valóban Petőfiről és Eötvösről írt bírálatai, melyek a Társaságnak megbízásából szerkesztett *Szépirodalmi Szemlében* névtelenül jelentek meg, a negyvenes évek legkitűnőbb bírálatai közé tartoznak. Később évkönyveinket gazdagította irodalom- és műtörténeti adalékokkal. Száműzetéséből haza térve, a muzeumra, mint igazgatója, új fényt derített, s munkásságával a magyar archaologia fejlődésének új lendületet adott. Nagy munkásságot fejtett ki a hírlapirodalom terén is, külföldön és itthon egyaránt. Az 1848 előtti időkben a németországi lapokban és folyóiratokban igyekezett felvilágosítani a német közönséget a magyar ügyek felől, 1848 után pedig angol, amerikai és olasz lapokban folyvást ébren tartotta az érdekeltséget hazánk iránt. Magyar lapokba is folyvást dolgozott egész az utolsó évekig és szabadelvű szellemben, melynek hatvan éven át hazánkban egyik úttörő és kitűnő bajnoka volt.

Temetésén Társaságunk testületileg jelent meg s koporsójára az elnökség koszorút küldött. Kérem ez intézkedések helybenhagyását s egyszersmind indítványozom, hogy halálán érzett részvétünket jegyzőkönyvileg is fejezzük ki s zárt ülésünkön gondoskodjunk a felette tartandó emlékezéséről.»

Az elnökség intézkedései jóváhagyatnak s a Társaság mély fájdalomát fejezi ki félszázados tagjának, Pulszky Ferencznek elhunytán.

65. A titkár jelenti, hogy a szünet folytán meghívó érkezett a segesvári Petőfi-szobor július 31-ikén tartott leleplező ünnepélyére. Az ünnepen a Társaságot Gyulai Pál elnök és Rákosi Viktor r. tag képviselték.

Az elnökség intézkedései helybenhagyatnak s a Társaság köszönetet mond Gyulai Pálnak és Rákosi Viktornak.
(A Társaság 1897 szeptember 29-iki jegyzőkönyvéből.)

76. A titkár bemutatja Toldy Lászlóné úrnő ajándékából Kisfaludy Károlynak egy ujj-csontját. Ez ereklyét Toldy Ferencz akkor vette magához, mikor Kisfaludy tetemei a régi vácsi temetőből a kerepesi út melléttibe, mostani nyugvó helyére szállíttattak. Egész haláláig egy kis perzsa lakkos dobozban őrizte. Halála után fiának, Toldy Lászlónak s töle nejének birtokába jutott, ki most a Kisfaludy-Társaságnak ajánlja fel.

Az erekljét a Társaság mély kegyelettel fogadja s há-
lás köszönetet mondván az ajándékozó úrnőnek, emléktá-
rába helyezi.

78. A titkár jelenti, hogy meghívó érkezett Szabó Istvánnak, a Társaság volt érdemes tagjának Rozsnyón október 24-dikén tartott em-
lékünnepeére, mely alkalommal mellszobra is lelepleztetett. Az elnök a Társaság képviselésével P. Thewrewk Emilt bízta meg, ki e megbízatá-
sában el is járt.

Helyeselve tudomásul szolgál.

(A Társaság 1897 október 27-iki jegyzőkönyvéből.)

92. A titkár bemutatja a f. é. október 31-dikén lejárt három rend-
beli pályázatra érkezett műveknek a jelen jegyzőkönyvhöz csatolt jegy-
zékét, mely szerint a regényre (Lukács Krisztina-jutalom) érkezett 2, a
költői beszélyre (Bulyovszkyné-jut.) 23 és 3. a történelmi elbeszélésre
(Vigyzó-jut.) 3 pályamunka. Jelenti egyszersmind, hogy jeligés levél-
kéik november 11-dikén az elnök és a titkár által számbavétettek, pá-
lyázonként közös borítékokba foglaltatván, ezek a Társaság, az elnök
és a titkár pecsétjeivel lezárattak; maguk a pályaművek pedig az októ-
beri ülésen kinevezett tagoknak bírálatra küldettek.

Tudomásul szolgál.

94. Az előadások sorát Rákosi Viktor r. tag nyitja meg *Szoborügy*
a Sárreten című székfoglalójával.

Az előadás befejeztével elnök üdvözli az új tagot s az alapszabá-
lyok 20. §-a értelmében átnyújtja neki tagsági oklevelét, mire Rákosi
Viktor köszönetének kifejezésével válaszol.

Gyulai Pál üdvözlete: Az alapszabályok 20. §-a ér-
telmében van szerencsém Önnek átnyujtani tagsági okle-
velét. Társaságunk Önt a víg elbeszélések terén kifejtett
élénk munkásságáért választotta tagjának. A jókedv, humor,
komikum drága kincs életben és művészetben egyaránt.
Azonban a művészet lényegében mindig komoly, s minél
komolyabban fogja fel az író hivatását, annál több és ne-
mesebb derűtséget áraszt olvasóira. Bizonyára Ön is erre
törekszik s adja Isten, hogy a siker minél magasabb fokára
emelkedjék. Még egyszer üdvözlöm Önt a Társaság nevében
s kérem munkás részvétét ügyeinkben.

Rákosi Viktor felelete: Köszönetet mondok a Társa-
ságnak, hogy engem tagjai sorába választott, s ígérem, hogy
irodalmi munkásságommal a jövőben arra fogok törekedni,
hogy a Társasághoz méltóvá tegyem magamat.

(A Társaság 1897 november 24-iki jegyzőkönyvéből.)

104. A titkár bemutat egy, harmincz, részben színes crayon-rajzból álló gyűjteményt, mely érdekes és becses torzképeket tartalmaz a század első évtizedeinek balatonfüredi fürdő-életéből, s a báró Schiller családnál maradt hagyomány szerint Kisfaludy Sándortól származik, kinek egy német nyelvű levele is van a rajzokhoz mellékelve. A gyűjteményt, Simonyi Zsigmondné közvetítésével, Lnkács Józsefné ajánlotta fel a Társaságnak.

Az ajándékért a Társaság köszönetét fejezi ki Lukács Józsefné és Simonyi Zsigmondné úrnőknek.

108. A titkár az alapszabályok 18. §-a értelmében jelentést tesz, hogy a Társaságnak mind rendes, mind levelező tagjai sorában két-két hely üres.

E jelentés következtében az elnök azt a figyelmeztetést intézi a tagokhoz, hogy ha a rendes taghelyeknek a jövő évi közgyűlésen csak egyike töltenék be: a választás valószínűleg nagyobb körütekintéssel és óvatossággal ejtenék meg.

Szász Károly r. tag utalván a Társaság körén kívül álló érdemes írók nagyobb számára, az összes, üresedésben levő helyek betöltését óhajtja.

Hosszabb eszmecsere után határoztatik, hogy az 1898-dik évi közgyűlésen két rendes és két levelező tagsági hely lesz betölthető s a titkár megbizatik e határozatnak közzétételével.

(A Társaság 1897 december 15-iki jegyzőkönyvéből.)

112. Gyulai Pál elnök Pálffy Albert r. tag halálát a következő beszédben jelenti be:

Tisztelt Társaság! Újra szomorú tisztet teljesítek, a Társaság újabb veszteségét kell bejelentenem. Pálffy Albert, társaságunk rendes tagja a múlt év december 22 dikén bevégezte földi pályáját. A boldogult jeles hirlapíró és regényköltő volt. Negyvennyolcz és negyvenkilenczben a *Márczius tizenötödik*-ét szerkesztette, a hatvanas évek végén pedig az *Esti Lapok*-at. Amabban a forradalomra izgatott, ebben a kiegyezést védte. Mindkét irányt a maga idejében végzetes szükségességgnek tartotta, sőt egymás kiegészítésének. A gúny fegyverével küzdött s e fegyvert a magyar hirlapírók között senki sem forgatta több sebző erővel. Nem volt gondos szerkesztő, de a mit maga írt — s minden nap írt egy cikket, azt mindig kiemelte a többi közül a stil világossága, könnyedsége, a mit a francziáktól tanult s a gúny elevensége, a mi úgy látszik természetében gyökerezett. S a gúny nem volt léha elmefuttatás, eszmék szolgálatában állott s jellemzőn tüntette föl a pártok, rendszabályok, államférfiak árnyoldalait, bár olykor torzítva. Senkiben sem hiányzott annyira a páthosz, a szónoki emelkedettség, mint Pálffyban. Soha sem is kísérlette meg, az ő lelkesülése a gúnyban nyilatkozott, mindaz ellen, a mi eszményeivel ellenkezésben állott.

Mint beszély- és regényíró is, már fölléptekor a negyvenes években, az egyszerű, világos és könnyed elbeszélésmód különböztette meg társaitól. Gúnya e téren némi humoros ironiává szelidült, mely gyakran megvillant a jellemek és viszonyok rajzában. Egyszerű könnyedsége hatással volt elbeszélő irodalmunk fejlődésére s elmondhatni, hogy kevésbbé sikerült művei is jól vannak elbeszélve. Legkevesbbé sikerültek történelmi beszélyei és regényei; a jelen és közelmúlt volt igazi eleme. Legjobb művei, mint *Esztike kisasszony professora*, *Egy mérnök regénye*, *Régi Magyarország utolsó éveiben*, *Egy báróné levelei*, melyek közül egy párt társaságunk adott ki, mind a jelenben vagy közelmúltban játszanak. A szenvedélyek rajzában nem volt erős, de nagy súlyt helyezett a bonyodalom érdekességére, ritkán hatolt be mélyebben a társadalmi viszonyokba, de sikerrel és változatosan rajzolta a magyar köz- és magánélet némely jellemző jelenségeit, tipikus alakjait és egyéneit, kerülve minden hóbortot s a józan ész uralmát soha sem tagadva meg.

Utolsó éveit betegeskedve és visszavonultan élte le, csak Társaságunkat kereste föl néha. Hú ragaszkodását mi is hasonló érzelemmel viszonoztuk. Az elnökség vezetése alatt a Társaság több tagja vett részt temetésén és Szász Károly másod-elnök úr a társaság nevében gyászbeszédet mondott felette. Indítványozom, hogy halálán érzett fájdalomunkat jegyzőkönyvileg is fejezzük ki s egyszersmind helyben hagyását kérem az elnökség azon intézkedésének, hogy a Társaság nevében koporsójára koszorút helyezett.

Pálffy Albertnek, a Társaság érdemes rendes tagjának elhúnyta mély fájdalommal vétetik tudomásul s az elnökségnek mindazok az intézkedései, melyekkel a végtiszteség alkalmából a Társaság gyászának kifejezést adott, jóváhagyatnak; emlékbeszédről gondoskodás fog történni.

113. A titkár jelenti, hogy a szentesi áll. főgymnasium, a jubileumát ülő Pálya Ferencz tanár adományából, 100 frtnyi alapítványt tett.

Köszönettel vétetik.

118. Az elnök jelenti, hogy a Társaság ezidei díszlakomáján a Gyulai-serleggel mondandó ünnepi beszéd tárgyául gr. Dessewffy Aurél emlékezetét tűzte ki s szónoknak gr. Apponyi Albert r. tagot kérte föl, ki a beszéd megtartására szíves is volt vállalkozni.

Örvendetes tudomásul szolgál.

119. A titkár felolvassa a betölthető két rendes taghelyre m. évi december 31-dikéig érkezett következő ajánlatokat:

1. Kozma Andor ajánlja Alexander Bernátot.
2. Radó Antal és Szigeti József külön-külön ajánlják Ambrus Zoltánt.
3. Bartók Lajos és Herczeg Ferencz külön-külön ajánlják Bársony Istvánt.
4. Ábrányi Emil és Vértessy Arnold külön-külön ajánlják Benedek Eleket.

5. Herczeg Ferencz, Jókai Mór és Mikszáth Kálmán együttesen ajánlják Bródy Sándort.
6. Ágai Adolf ajánlja Beniczkyné Bajza Lenkét.
7. Ifj. Ábrányi Kornél ajánlja Palágyi Lajost.
8. Ifj. Ábrányi Kornél ajánlja Pekár Gyulát.
9. Ágai Adolf ajánlja Petelei Istvánt.
10. Ábrányi Emil ajánlja Silberstein Ötvös Adolfot.
11. Mikszáth Kálmán és Váradi Antal külön-külön ajánlják Szabó Endrét.

Az ajánlások meghallgatása után Mikszáth Kálmán r. tagnak Szabó Endrére vonatkozó ajánlata, híjával lévén az alapszabályok 18. §. 6. pontjában megkívánt részletes indokolásnak, nem fogadtatik el.

Ágai Adolf r. tagnak Beniczkyné Bajza Lenkére vonatkozó ajánlatát illetőleg, az elnök következőket jelenti ki:

Ha talán lehetne is véleménykülönbség az iránt, hogy alapszabályaink 4. §-a kizárja-e határozottan nőírók választását Társaságunk tagjai közé: kétségtelen, hogy a Társaság keletkezése óta követett, egyetlen kivételt sem ismerő gyakorlatával az idézett §. olyatén magyarázatának adta bizonyosságát, hogy csak férfi-írók tekint választhatónak. Az elnök, állásából folyó kötelességének és jogának ismervén, hogy a Társaság szabályainak, ügyrendjének, gyakorlatának és szokásainak sértetlensége fölött örökdjék: ezúttal is tisztének ismeri, hogy a szokástól szentesített s hatvan évesnél hosszabb gyakorlattól szinte jogerőre emelt szabálymagyarázatnak érvényt szerezzen mindaddig, míg a Társaság ellenkező elvi határozatot nem hoz. Az ilyen határozat hozatalához azonban alapul nem szolgálhat valamely, személyi kérdésre vonatkozó, esetleges ajánlat, hanem magát az elvi kérdést illető indítvány, mely az Ügyrend 17. §-a értelmében, beható tárgyalás és javaslattevél végett, bizottsághoz lesz utasítandó. Ily körülmények között Beniczkyné Bajza Lenkét, Ágai Adolf ajánlata alapján nem is bocsáthatja szavazásra.

A Társaság hozzájárulván az elnök felfogásához, Beniczkyné Bajza Lenke ajánlását nem fogadja el s Ágai Adolf r. tagot értesíti, hogy, a mennyiben az idézett § magyarázatának megváltoztatására vonatkozó elvi határozat hozatalát kívánná, adjon be ez irányban külön indítványt.

(A Társaság 1898 január 26-iki jegyzőkönyvéből.)

122. A titkár előterjeszti a pénztári bizottságnak f. év január 31-diki ülésében kelt s mellékleteivel együtt a jelen jegyzőkönyvhöz csatolt jelentését: a) a Társaság vagyonának kezeléséről 1897-ben a Ma-

gyar Földhitelintézetnél, b) a titkár 1897. kisebb kiadásainak jegyzékéről és c) a bevételek és kiadások előirányzatáról 1898-ra.

A jelentésben foglalt indokok és javaslatok alapján határoztatik, hogy:

a) a Társaság vagyonkezelését illető fölmentvény 1897-ről a Magyar Földhitelintézetnek megadatik;

b) hasonlóképen megadatik a fölmentvény a titkárnak a kézi pénztár 1897. kezelésére vonatkozólag;

c) a mutakozó pénztári maradványból 11,000 forintnak 4% magyar földhitelintézeti záloglevelekben tőkésítése elrendeltetik;

d) az 1898-ra bemutatott költségvetési tervezet — 18,548 frt 54 kr. bevételi, 17,766 frt kiadási és 782 frt 54 kr. pénztármaradványi előirányzattal — egészében és egyes tételeiben változatlanul elfogadtatik.

126. Szigligeti Ede arczképe elkészülvén, elnök az Ügyrend 65. §-a értelmében titkos szavazás alá bocsátja a kérdést: kívánja-e a Társaság Szigligeti arczképét helyiségében elhelyezni?

Az összes beadott szavazatokkal, számszerint 11-gyel Szigligeti Ede arczképének a Társaság helyiségében leendő felfüggesztése elhatároztatik.

(A Társaság 1898 február 1-i jegyzőkönyvéből.)

130. A tagválasztásokra kerülvén a sor, az elnök mindenekelőtt felolvassa az alapszabályok harmadik szakaszának 18. §-ából az e), o) pontokat. Azután a titkárral újból felolvasztatván az elfogadott ajánlatok jegyzékét, névszerint felszólítja a rendes tagokat, hogy a két, betölthetőnek határozott rendes tagsági helyre egyszerre, egy lapon nyujtsák be szavazataikat.

A beadott 33 szavazat következőleg oszlott meg:

Bársony István	13 szavazat
Benedek Elek	12 „
Alexander Bernát	10 „
Bródy Sándor	7 „
Ambrus Zoltán	6 „
Silberstein Ötvös Adolf	6 „
Palágyi Lajos	3 „
Pekár Gyula	2 „

Petelei Istvánnak és Szabó Endrének levélbeni kijelentése, hogy magukat szavazás alá bocsátani nem kívánják, még a szavazás megkezdése előtt tudomásul vétetett.

E szerint a jelöltek egyike sem kapván meg az általános többséget, a 18. § k) pontja értelmében, elnök az első szavazás alkalmával nyert szavazataik számának sorrendjében bocsátja a jelölteket újabb szavazás alá.

Ez alkalommal Bársony István, kire legelső sorban történt a szavazás, kapott 19 igen és 14 nem szavazatot,

e szerint általános többséget nyervén, a Társaság rendes tagjává választott.

A következő szavazások ilyen eredménnyel végződén:

Benedek Elek 15 igen 18 nem ;

Alexander Bernát 14 igen, 18 nem ;

Bródy Sándor 11 igen, 21 nem ;

Silberstein Ötvös Adolf 14 igen, 18 nem ;

Ambrus Zoltán 11 igen, 21 nem ;

Palágyi Lajos 5 igen, 26 nem ; és

Pekár Gyula 11 igen, 19 nem.

általános többséget a szavazásra bocsátották közül senki sem nyert s így a második rendes tagsági hely ezúttal nem töltetett be.

MELLEKLETEK

AZ 1897/98. ÉVI JEGYZŐKÖNYVEKHEZ.

1.

1. PÁLYAMŰVEK JEGYZÉKE.

A Kisfaludy-Társaságnak 1897. évi pályázataira október 31-dikéig, mint kitűzött határnapig, a következő pályaművek érkeztek:

I. A LUKÁCS KRISZTINA-JUTALOMRA (történelmi vagy társadalmi regény): 1. *A muzsikus familia*. Jelige: Szent hazaszeretet. — 2. *Ágnes*. J. i.: I have no other but a woman's reason.

II. A BULYOVSZKYKÉ-JUTALOMRA (költői beszédek): 1. *Egy fiú meg egy leány*. J. i. Das ist das alte Märchen. — 2. *Tizenhárom*. J. i.: A házáért halni legnagyobb boldogság. — 3. *Holló Dénes*. J. i.: In poësi rara veritas. — 4. *A boszú*. J. i.: Lenni vagy nem lenni. — 5. *Amen*. J. i.: Ki vagy te, szólj! — 6. *Erdők virága*. J. i.: Borúra derű. — 7. *Tánczos Kovács Péter*. J. i.: De strigiis, quia non sunt. — 8. *Jenő története*. J. i.: Long long ago. — 9. *Munkáskép*. J. i.: XXIII. 1. — 10. *Hon*. J. i.: Sors bona, nihil aliud. — 11. *A menekülők*. J. i.: Kalmár idöket élünk. — 12. *A kosár*. J. i.: A nép egyénisége költészetében van letéve. — 13. *Az ördög*. J. i.: Szarván ragadd az ördögöt. — 14. *Évi*. J. i.: Egyszerű az ének, rajta semmi dísz. — 15. *Gitana*. J. i.: Czigányifjú. — 16. *A tündérlány szerelme*. J. i.: Et hæc meminisse iuvabit. — 17. *A Forró Feri átka*. J. i.: A néppel a népért. — 18. *Tarnócziné*. J. i.: Zordon de ragyogó lovagkor! kiégett. — 19. *Az aversai koczkajáték*. J. i.: Ne bánts d a magyart. — 20. *Irma*. J. i.: Itt az irás, olvassátok. — 20. *A lantos*. J. i.: Éposz epizódja. — 22. *Hajnal*. J. i.: Hajnal. — 23. *Árpádházi Szent Erzsébet küldetése*. J. i.: Most is vigasz a te fényed.

III. A GR. VIGYÁZÓ JUTALOMRA (történeti elbeszélések): 1. *A mi oláhunk*. J. i.: Többet észszel. — 2. *A basafi szerelme*. J. i.: Salamon Ferencz szellemében. — 3. *Az ikrényi gyülekezés*. J. i.: Isten áldd meg a magyart!

Az elsorolt pályaművek jeligés levelkái mai napon az elnök és titkár által számbavétettek, pályázonkint közös borítékokba foglaltatván, ezek a társaság, az elnök és a titkár pecsétjeivel lezárattak, maguk a művek pedig bírálatra bocsáttattak.

Budapesten, 1897 november 11.

Beöthy Zsolt,
a Kisfaludy-Társaság titkára.

2.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELŐIRÁNYZATA
1898-RA ÉS VAGYONÁLLÁSA.

a) Bevételek.

1. Pénztári maradvány 1897-ről	---	---	11,322	frt	54	kr.
2. Értékpapírok kamataiból, és pedig						
<i>a)</i> A Társaság korlátlan tulajdonában	---	---	4,800	"	—	"
<i>b)</i> Greguss-alapítványból	---	---	916	"	—	"
<i>c)</i> Gróf Vigyázó-alapítványból	---	---	160	"	—	"
3. Künn fekvő alapítványok kamataiból	---	---	600	"	—	"
4. A Pesti Hazai Első Takarékpénztártól	---	---	200	"	—	"
5. A Franklin-Társulattól az Alapítói könyvtárra	---	---	200	"	—	"
6. Évlapokból és kiadványainkból	---	---	300	"	—	"
7. Folyó számla kamataiból	---	---	50	"	—	"
Összesen:			18,548	frt	54	kr.

b) Kiadások.

1. Értékpapírokban tőkésítésre	---	---	11,000	frt	—	kr.
2. Titkár fizetése	---	---	800	"	—	"
3. Másodtitkár fizetése	---	---	300	"	—	"
4. Ügyész költségei	---	---	100	"	—	"
5. Irnok díjazása	---	---	100	"	—	"
6. Pénztárnok tiszteletdíja	---	---	60	"	—	"
7. Szolgák járandósága	---	---	160	"	—	"
8. Özv. Greguss Agostné kamatjárandósága	---	---	916	"	—	"
9. Évlapok XXXII. kötetére	---	---	750	"	—	"
10. Alapítói könyvtár tiszteletdíja	---	---	1,500	"	—	"
11. Egyéb könyvkiadások és segélyek	---	---	400	"	—	"
12. Pályadíjakra	---	---	900	"	—	"
13. Bírálók díjazása	---	---	160	"	—	"
14. Közülés költségei	---	---	170	"	—	"
15. Másolások és kisebb nyomtatványok	---	---	100	"	—	"
16. Vegyes költségek	---	---	150	"	—	"
17. Vigyázó-alapba tőkésítésre	---	---	160	"	—	"
18. Pénztári és postaköltség	---	---	40	"	—	"
Összesen:			17,766	frt	—	kr.

E szerint

1898-ra előirányzott összes bevétel	---	---	18,548	frt	54	kr.
1898-ra előirányzott összes kiadás	---	---	17,766	«	—	«
1898-ra előirányzott pénztári maradvány	---	---	782	frt	54	kr.

c) **Vagyonállás 1897-ik évi decz. 31-én.**

1. Kinn fekvő alapítványokban	---	---	---	13,360	frt	—	kr.
2. Értékpapirokban névérték szerint	---	---	---	138,501	«	29	«
3. A Magyar Földhitelintézetnél vezetett folyó számlákon	---	---	---	---	---	---	---
	---	---	---	11,322	«	54	«
Összesen:	---	---	---	163,183	frt	83	kr.

BIRÁLÓ JELENTÉSEK A KISFALUDY-TÁRSASÁGHOZ BENYÚJTOTT MUNKÁKRÓL.

1.

LÉVAY JÓZSEF UJABB KÖLTEMÉNYEI.

Lévay József azon ritka költők egyike, kikben a költői ihlet és készség az eszmék és érzések frissesége, a kristálytisza kedély s meleg bensőség nem csökken s nyelv és rythmus-érzék nem gyöngül a haladó életkorral — inkább erősödik s elevenebbé lesz. Hetven évet haladott korában, költészete a későn érő gyümölcs-fajokhoz hasonlít, olyan, mint az ősszel érő szőlő, a késő őszi s téli almák és körték — melyek zamatosabbak s édesebbek, tartósabbak is a tavaszvégi és nyári gyümölcsöknél.

Ifjú- és férfikori költeményeinek ezelőtt mintegy 15 évvel megjelent két kötete után, most egy erős (300 lapnyi) kötetbe foglalta össze azóta megjelent (s meg nem jelent) eredeti lyrai költeményeit s műfordításait. E költemények, egészben véve, a gondolat, érzés, műalkotás és műforma, nyelv és rhythmus tekintetében, legalább is oly magaslaton állanak, mint az előbbiek. Költői ereje s kedélye megtartotta régi mivoltát s frissességét, a mi motivumainak gazdagságában s sokféleségében is nyilatkozik; s ha ez időszakban kevesebbet ír, de annál érettebb gyümölcseit nyújtja még mindig fiatal szellemének. Eredeti költeményeinek igaz és tiszta magyarossága, szabatos nyelve, kifogástalan rímei közé, műfordításai választékossággal, hűséggel s ugyanazzal a magyaros nyelvvel méltóan sorakoznak; egy-egy Longfellow, Goethe, Heine s Musset mellett tizenegy ó-angol ballada — melyek ezenkívül újak a magyar nyelvben — jól sikerült s becses gyarapodása költészetünknek.

Mindez együtt oly nagybecsű gyűjteményt alkot, melynek kiadása kedves ajándék lesz nemes ízlésű közönségünknek s méltó dicsekedése a Kisfaludy-Társaságnak, mely a kiváló költőt tagjai közé örömmel számlálja.

Lévay Józsefnek legújabb, még kéziratban lévő versgyűjteménye, teljesen méltó a kiváló költő nemes, egyszerű és kedves egyéniségéhez. Finom és feltétlenül igaz érzés, keresetlen és biztos művészet — mindenütt. A gyűjtemény kiadása nagy becsületére fog válni a Kisfaludy-Társaságnak s az új verskötet értékes dísze lesz a magyar lyrának.

Ehhez képest, a gyűjtemény kiadását a legnagyobb örömmel és tisztelettel javaslom.

Budapesten, 1897 április 19.

Kozma Andor, r. tag.

2.

BERCZIK ÁRPÁD: A MINISTERJELÖLT ÉS EGYÉB NOVELLÁK.

A)

E gyűjteményt, mely tizennégy kisebb-nagyobb terjedelmű elbeszélő műből és egy kis vígjátékból áll, elfogadom és ajánlom a Társaság kiadásai közé.

Ajánlom azért, mert az ismert szerző jeles elbeszélő tehetségének színvonalán áll; továbbá azért, mert a pártolói illetmények kötetei közt ritkán van módunk olyan vidor hangú, szeretetreméltó kedélyű eredeti olvasmányt nyújtani, melyben a toll könnyedségével az életigazság irodalmi jelentősége párosul.

A vígbeszély a mi irodalmunkban szerencsésen indult meg. Fáy András s utána csakhamar Kovács Pál, utánzás nélkül, jó magyar talajon törték meg az útját s a rajz és hang derűtségét tisztán, vidáman s egyszersmind jó ízléssel képviselték. Tollukból természetesen, élénken folytak az élet aquarell színei, melyek illettek a kis világ mulattató rajzához. Nem folyamodtak erős, megrázkodtató szerekhez s beérték azzal, hogy tudták jóízűn megnevetetni az olvasót. E nyomon járt Gaal József is a polgári életből, olykor a hivatalnoki világból merített eleven életképeivel. S e nyomnak lett újabb elbeszélő irodalmunkban jelentős képviselője Berczik Árpád, ki jókedvének, leleményességének eleven játékát szintén meg tudta óvni ama fanyarító elemektől, melyek az utóbbi időkben mintegy belefakadtak az irodalmi jókedv pezsgő forrásába.

Utánzás nélkül lett ő követője az említett három víg elbeszélőnek. De csak némely családi vonással hasonlít hozzájuk, másképp épen úgy különbözik tőlük, mint az időszakok, melyekben működtek, a

maguk korának társas életét derült felfogással festve. Még tárgykörükben is csak annyi a hasonlat, hogy Berczik Árpád ép oly kedvvel és sikerrel fordul a hivatalnoki világ jellemző alakjaihoz, mint fordult olykor, bár óvatosan, Gaal József, ki ismerte a dicasterium hivatal-szobáit, mint ismeri Berczik a ministeriumokét. S a mennyivel fejlett az élet körülünk, annyival szélesb körűvé, fejlettebbé váltak az újabb elbeszélő író rajzolatai is. Megmaradtak azonban a magyar élet rajzainak, mert írójukat nem kapta el a modern pesszimizmus divata, hogy vagy epés gúnnyal fanyarítva el történeteit és alakjait, vagy hajhászott különőségekkel eredetieskedjék ép akkor, midőn idegen példát utánoz.

Ma, midőn az anyagi és erkölcsi nyomort annyian festik előszere-tettel: szinte jól esik olvasni olyan vidám, tréfás beszélyeket, rajzo-kat, melyek mintegy a jókedv rózsaszínében lebegnek; apró viharokat, melyek nem törik össze, csak megrezegtetik a fákat s hamar elmúlva, utánuk ismét kiderül az ég; kis gondokat, de a melyek elég bajt csinál-nak, a míg tartanak; felsült hamisságokat, melyeknek elég büntetésük egy kis kudarcz; a kis élet vidám komikumát, mely nem ridegíti el az életet.

Berczik Árpád rajzaiból természetesség szól hozzánk. Nem hat-nak mélyen, de felvidámítanak, jóízű mosolyra, néha nevetésre indíta-nak, a mi pedig — a régi Róma «pater patriæ»-je szerint is: jótéte-mény olyan nagy bajoktól vajúdó időben, zavarban, midőn van elég, min busúlni.

A gyűjtemény, mely sok olyan olvasót fog kedvre deríteni, kiket az élet sötét oldalainak realisztikus festése ki-kifáraszt, nem csupán vidám rajzokból áll. A szerintem jellemzésben, hangban, meseszövé-sben legértékeseb darabja: a «Fegyelmi ügy» című novella is, tragikus helyzetet és katasztrófára ragadó szenvedést fest. Hősének sorsa nem-csak egy emberi élet megható festése, hanem egyszersmind korkép. Meghatón rajzol egy végzett földesurat, ki a családjáért erősen küzd a balvégzettel, mígnem büszkesége megtörik a hivatalszoba nagy zsar-nokának kiméletlenségeitől. Írónk tolla itt mélyre hatol, míg «A minisz-terjelölt» komikai bukásának eleven rajzában friss fürgeséggel mozog. A humor fokáig emelkedik «A rabszolga» festése, a függetlenségével kérkedő fiatal férfi, ki egy kiméletlen, ravasz, parancsolni tudó szép és rossz asszony játékbábjá lesz. A hivatalnoki világ köréből igen eleven hatású a «Két tűz között» című beszély öreg hivatalnoka, ki minden badarságra kész attól való féltében, nehogy nyugdíjba küldjék, s emeli komikumát az, hogy voltaképp nincs mitől ijedeznie. Kedves életkép «A pipa» jó öreg ura, ki midőn csak saját egészsége van szóban, nem bir letenni a pipáról, de rögtön félredobja, bár nem kívánják, midőn

észreveszi, hogy a dohányfüst árt az élete párjának, kivel szeretetben öregedett meg. A jó szív melege dobog e rajzban, nemcsak az öreg úré, hanem az íróé is. Mulatságos festés a «Carriere», fiatal, két kulacosos stréber kudarcza, melyet jókedvű fiatal lányok vallatnak vele.

A kisebb, időszerű rajzok közt is eleven hatásúak vannak, például «A szűzbeszéd» s «A szerző felesége». Némelyiket azonban könnyű szerrel lehetne még elmésebbé tenni, például a jó ötletű «Naftalin»-t, melyen bizonyos vázlatosság látszik.

A gyűjtemény utolsó darabja «A gyerekbál», vígjátéki aprólék apró emberkéekkel, kik mulatságosan tükrözik vissza a felnőtt fiatalok badarságait, gyermekes majmolásban. E «gyerekeskedés»-ben is eleven megfigyelő tehetség nyilvánul.

Itt-ott egyes pongyolaságon, hibás kifejezésen az utolsó átnézés folytán is könnyen segíthet a szerző. Ily átnézésre annyiival inkább szükség van, mert egyes darabok gyorsan kiállított ujságokból vannak kivágva, a hol sajtóhibákkal, szóvétségekkel s egyéb szabatoság elleni vétségekkel jelentek meg. Könyvben ezek kirívóbbak lennének.

Kifogásom van a gyűjtemény címe ellen. A párisi könyvpiacról hozzánk is átszármazott a divat, hogy ily gyűjteményes kiadás főcímének a kötet egyik jelentékenyebb dolgozatának címét adják, utána téve «és a többi».

Ez új szokást követi e gyűjtemény címlapja is: «A miniszterjelölt és egyéb novellák».

De itt ez a cím nem felel meg a tartalomnak, mert nemcsak novellákból áll a kötet, hanem életképekből, tárczaszerű rajzokból, vázlatból, sőt egy kis vígjátékból is. Ez utóbbi teljességgel nem vonható a «novellák» kalapja alá. Jobb volna tehát az egésznek oly címet adni, mely illik a gyűjtemény valamennyi egyes darabjára.

Ez pedig könnyű szerrel teljesíthető.

Budapest, 1897 május 4.

Vadnay Károly.

B)

A Kisfaludy-Társaság által Berczik Árpád «A miniszterjelölt és egyéb novellák» című beszélygyűjteményének bírálatával bízván meg, örömmel jelenthetem, hogy az méltó helyet foglalhat el a t. Társaság kiadásai közt.

Berczik Árpád e legújabb rajzaiban és elbeszéléseiben (inkább rajzok mint elbeszélések) föltaláljuk mindazokat a becses írói tulajdon-

ságokat, melyek műveit kedves olvasmányyná teszik: a könnyed, élénk, pezsgő előadási módot; a kedélyesség, elmésség, vidámság verőfényét, mely átszűrődik e kedves genreképeken; a szív melegségét s az egészséges józan világnézetet, a bár többnyire csak vázlatos rajzok finomságát s a humorban fölolvadt gúny és satyra előkelő hangját, mely nem mar, csak mosolyra készítet az emberi gyarlóságokon. Történetei egyszerűek és igazak, távol állnak minden ideges raffineriától s alakjain mindig ott csillog az író szeretetreméltó humora.

Fölösleges, hogy részletesen kiterjeszkedjem a gyűjtemény egyes darabjaira; egyet azonban ki kell emelnem, a «Fegyelmi ügyet», nemcsak azért, mert a többi közül legkiválóbbnak tartom, hanem azért is, mert ebben az író új oldalról mutatja be magát. Egy mélyen megindító tragédiát ad itt elő a mindennapi élet keretében, hatalmas karakterfestéssel, igazán művészi kidomborítással.

S még egy megjegyzést kívánok tenni. Azt tanácsolnám a szerzőnek, hogy a sorrendben utolsó darabot, a «Gyerekbált», melynek humorát én erőltetettnek látom, nem oly természetesnek, mint a többiét, hagyja ki gyűjteményéből, mely e kihagyás által csak nyerni fog.

Az elmondottak alapján Bereczik Árpád novelláit mint érdekes és becses munkát ajánlom a Kisfaludy-Társaságnak kiadásra.

Budapest, 1897 május 23.

Vértesi Arnold.

3.

PATAKI BÉLA: ELIOT ROMOLÁJÁNAK FORDÍTÁSA.

Eliot *Romola* cz. regényének magyar fordítása, véleményadás végett hozzám áttétetvén, van szerencsém jelenteni, hogy a fordításnak az eredetivel összehasonlítása után teljesen meggyőződtem arról, mikép a fordítás nemcsak az eredetiből dolgozó, s úgy az angol, mint a magyar nyelvnek alapos ismerőjére valló, hanem egyúttal az olasz és különösen Flórencz művelődési történetében való otthonosságot is mutató író lehet. Maga a regény oly érdekes, hogy a Társaság kiadványaiban, Bede Ádám és Middlemarch során, méltó helyet foglalna.

Budapest, 1897 május 21.

Zichy Antal.

XII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1898-ÍK ÉVI FEBRUÁR 6-DIKÁN.

Elnökség és tisztségviselők:

Elnök GYULAI PÁL.
Másod-elnök ... SZÁSZ KÁROLY.
Titkár BEÖTHY ZSOLT.
Másod-titkár ... VARGHA GYULA.
Pénztárnok MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
Ügyész... .. Dr. SZÖCS FERENCZ.

A gazdasági bizottság tagjai:

ARANY LÁSZLÓ. VADNAY KÁROLY. ZICHY ANTAL.

A könyvkiadó bizottság tagjai:

GYULAI PÁL, ELNÖK.	SZÁSZ KÁROLY.
APPONYI ALBERT GRÓF.	SZLÁVY JÓZSEF.
ARANY LÁSZLÓ.	SZONTAGH PÁL.
BEÖTHY ZSOLT.	TÓTH LŐRINCZ.
CSAPÓ VILMOS.	VADNAY KÁROLY.
GÖRGEY ISTVÁN.	VARGHA GYULA.
LÉVAY HENRIK.	VÉGH ARTÚR.

A külföldi anthologia szerkesztő-bizottsága:

ENDRÓDI SÁNDOR. HEGEDŰS ISTVÁN. SZÁSZ KÁROLY.
VARGHA GYULA. VÁRADI ANTAL.

Rendes tagok:

	ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.)	1867	N.-Abonyban.
	ARANY LÁSZLÓ	1867	Budapesten.
	ÁBRÁNYI EMIL	1885	Budapesten.
	ÁBRÁNYI KORNÉL ifj.	1878	Budapesten.
5	ÁGAI ADOLF	1877	Budapesten.
	APPONYI ALBERT GRÓF	1893	Budapesten.
	BAKSAY SÁNDOR	1872	Kun-Szent-Miklóson.
	BARTALUS ISTVÁN	1867	Budapesten.
	BARTÓK LAJOS	1883	Budapesten.
10	BAYER JÓZSEF	1888	Budapesten.
	BÁRSONY ISTVÁN	1898	Budapesten.
	BEÖTHY ZSOLT	1876	Budapesten.
	BERCZIK ÁRPÁD	1873	Budapesten.
	DALMADY GYÖZÖ	1867	Budapesten.
15	DOBSA LAJOS	1862	Makón.
	DÓCZI LAJOS	1887	Bécsben.
	ENDRÓDI SÁNDOR	1882	Budapesten.
	GYULAI PÁL	1860	Budapesten.
	HEGEDÜS ISTVÁN	1893	Budapesten.
20	HEINRICH GUSZTÁV	1882	Budapesten.
	HERCZEG FERENCZ	1893	Budapesten.
	HORVÁTH BOLDIZSÁR	1887	Budapesten.
	IMRE SÁNDOR	1878	Hódmezővásárhelytt.
	JAKAB ÖDÖN	1895	Budapesten.
25	JÓKAI MÓR	1860	Budapesten.
	KELETI GUSZTÁV	1867	Budapesten.
	KOZMA ANDOR	1898	Budapesten.
	LÉVAY JÓZSEF	1862	Miskolczon.
	MIKSZÁTH KÁLMÁN	1882	Budapesten.
30	PÉTERFY JENŐ	1887	Budapesten.
	RADÓ ANTAL	1895	Budapesten.
	RÁKOSI JENŐ	1869	Budapesten.
	RÁKOSI VIKTOR	1897	Budapesten.
	SOMLÓ SÁNDOR	1897	Budapesten.
35	SZÁSZ BÉLA	1868	Kolozsvártt.
	SZÁSZ KÁROLY	1860	Budapesten.
	SZIGETI JÓZSEF	1865	Budapesten.

	SZILÁDY ÁRON	1867	<i>Kis-Kun-Halason.</i>
	SZÜRY DÉNES	1893	<i>Budapest.</i>
40	THEWREWK EMIL, P.	1885	<i>Budapest.</i>
	TOLNAI LAJOS	1866	<i>Budapest.</i>
	TÓTH LÖRINCZ	1841	<i>Budapest.</i>
	VADNAY KÁROLY	1866	<i>Budapest.</i>
	VARGHA GYULA	1883	<i>Budapest.</i>
45	VÁRADI ANTAL	1889	<i>Budapest.</i>
	VÉRTESI ARNOLD	1887	<i>Budapest.</i>
	ZICHY ANTAL	1866	<i>Budapest.</i>
	ZICHY GÉZA GRÓF	1878	<i>Budapest.</i>

Levelező tagok:

	BACHAT DÁNIEL	1879	<i>Budapest.</i>
	BUTLER DUNDAS EDE	1879	<i>Londonban.</i>
	CASSONE JÓZSEF	1882	<i>Notoban (Sicilia).</i>
	DE GUBERNATIS ANGELO GRÓF	1893	<i>Rómában.</i>
5	HADZSICS ANTAL	1867	<i>Újvidéken.</i>
	HANDMAN ADOLF	1879	<i>Budapest.</i>
	JALAVA (ALMBERG) ANTAL	1880	<i>Helsingforsban.</i>
	JONES HENRIK	1893	<i>Mumby Vicarageben (Alford, Lincolnshire).</i>
	JOVANOVIĆS JÁNOS	1867	<i>Újvidéken.</i>
10	NEUGEBAUER LÁSZLÓ	1882	<i>Budapest.</i>
	OPITZ TÓDOR	1867	<i>Liestalban (Baselland).</i>
	ŐMAN VIKTOR EMANUEL	1879	<i>Örebroban (Svédország).</i>
	PATTERSON ARTÚR	1869	<i>Budapest.</i>
	SAISSY AMADE	1879	<i>Párisban.</i>
15	SCHUMACHER SÁNDOR	1898	<i>Kopenhágában.</i>
	STURM ALBERT	1880	<i>Budapest.</i>
	VULCANU JÓZSEF	1871	<i>Nagyváradon.</i>

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

XIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

1898-ÍK ÉVI FEBRUÁR 6-IG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENCZ aug. 24.
1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
1842 DESSEWFFY AURÉL GRÓF febr. 9.
1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10.
KIS JÁNOS febr. 19.
1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
1851 HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ) ápril 21.
1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY decz. 1.
1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
1854 NAGY IGNÁCZ márcz. 19.
1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márcz. 3.
BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
SZONTAGH GUSZTÁV jun. 7.
CSÁSZÁR FERENCZ aug. 17.
1860 SZENCZY IMRE febr. 2.
1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márcz. 18.
VACHOTT SÁNDOR ápril 9.
SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16.
1864 KAZINCZY GÁBOR ápril 18.
SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.

- 25 FÁY ANDRÁS, *a társaság első igazgatója*, jul. 26.
KUTHY LAJOS aug. 27.
- 1864 MADÁCH IMRE okt. 5.
- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
- 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
- 30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
EGRESSY GÁBOR jul. 30.
ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
CZUCZOR GERGELY szept. 9.
- 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
- 35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
- 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
- 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
- 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
- 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
- 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
TOLDY FERENCZ, *a társaság negyedik elnöke*, decz. 10.
KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, decz. 22.
- 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* julius 29.
- 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7.
FABIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
- 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
- 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
- 1880 CSENGERY ANTAL jul. 13.
- 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
- 55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
LUKÁCS MÓRICZ, *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
- 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.
- 1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* jul. 3.
SZÜCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
- 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
GYÖRY VILMOS *rendes tag* ápril 14.
- 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
- 65 KOVÁCS PÁL *rendes tag* augusztus 13.

- IPOLYI ARNOLD *rendes tag* december 2.
1887 BALÁZS SÁNDOR *rendes tag* augusztus 1.
1888 RING MIHÁLY *lev. tag* október 4.
HENSZLMANN IMRE *rendes tag* december 5.
1891 ⁷⁰ P. SZATHMÁRY KÁROLY *rendes tag* január 15.
PACHLER FAUST *lev. tag* szeptember 5.
CSIKY GERGELY *rendes tag* november 19.
HUNFALVY PÁL *rendes tag* november 30.
1892 SZABÓ ISTVÁN *rendes tag* márczius 24.
⁷⁵ SALAMON FERENCZ *rendes tag* október 9.
1894 PAULAY EDE *rendes tag* márczius 11.
1895 STIER TEOFIL *levelező tag*.
PHILLIPS HENRIK *lev. tag*.
1896 GR. SZÉCSEN ANTAL *rendes tag* augusztus 23.
⁸³ DEGRÉ ALAJOS *rendes tag* november 1.
1897 VAJDA JÁNOS *rendes tag* január 17.
PULSZKY FERENCZ *rendes tag* szeptember 7.
PÁLFFY ALBERT *rendes tag* december 22.
1898 SAYOUS EDE *lev. tag* január 19.
-

XV.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

1898-ÍK ÉVI FEBRUÁR 7-IG.

ACZÉL BÉLA BÁRÓ.	BAUER ANTAL.
ADLER DÁVID.	30 BAUMGARTEN FERDINÁND.
ADÓDY ISTVÁN.	BAUMGARTEN FÜLÖP.
ALMÁSSY EDMUND.	BAUMGARTEN IGNÁCZ.
6 ALMÁSSY PÁL.	BAUMGARTEN KÁROLY.
ANDRÁSSY GYÖRGY GR. (1860 előtt).	BAY ILONA.
ANDRÁSSY GYÖRGYNÉ GRÓFNÉ.	35 BÁRÁNY PÁL ÉS DÉNES.
APÁTHY ISTVÁN (1860 előtt).	BÁRON BENEDEK (3000 frttal).
ANTONOVICS KÁLMÁNNÉ.	BELGRÁD IGNÁCZ.
10 ARANY JÁNOS (100 arannyal).	BENICZKY ÖDÖNNÉ KEGLEVICH
ARANY JÁNOSNÉ, ERCSEY JU-	STEPHÁNIA GRÓFNŐ.
LIÁNNA (200 frt).	BENKE GYULA.
ARÁNYI MIKSA DR.	40 BERCZIK ÁRPÁDNÉ (200 forinttal).
ÁCS KÁROLY.	BEREGSZÁSZY PÁLNÉ.
BAGHY IMRE.	BERÉNYI FERENCZ GRÓF.
15 BAJAI KATH. FÖGYMNASIUM.	BERNÁTFY IDA BÁRÓNŐ.
BALABÁN ADOLF.	BERNÁTH GYULA (200 forinttal).
BALASSA ANTAL BÁRÓ.	45 BETHLEN BÁLINT GRÓF.
BALLAGI MÓR (1860 előtt).	BETHLEN JÓZSEFNÉ GRÓFNÉ.
BALOGH ISTVÁN.	BEZERÉDJ PÁL (200 frttal).
20 BARBÁS JÓZSEF. (200 frt).	BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ (1100 frttal).
BARCZA SÁNDOR.	BISCHITZ MÓR.
BARKASSY GÉZA.	50 BLASKOVICH BERTALAN.
BARTAL GYÖRGY.	BOCZKÓ DÁNIEL.
BARTHA MIKSA.	BOHUS JÁNOSNÉ SZÜGYÉNY
25 BATTHYÁNY FÜLÖP HERCZEG.	ANTONIA.
BATTHYÁNY GÉZA GR. (1860 előtt).	BOLZA ISTVÁN GRÓF.
BATTHYÁNY KÁZMÉR GR. (1860 előtt).	BRÁZAI KÁLMÁN.
BATTHYÁNY LAJOSNÉ GRÓFNÉ.	55 BRÓDY ZSIGMOND (200 frttal).

- BUDAI IMRE.
 BUDAI NÉPSZINHÁZ.
 BUDAPESTI ELSŐ HAZAI TAKA-
 RÉKPÉNZTÁR (200 frttal, mely
 adományát évenként megújítja).
 BUDAPESTI VI. KERÜLETI ÁLLAMI
 GYMNASIUM KÖNYVTÁRA.
 60 BUDAPESTI KERESKEDŐ IFJAK
 TÁRSULATA.
 BUDAPESTI NEMZETI KASZINÓ.
 BUDAPESTI NEMZETI SZINHÁZ.
 BUDAPESTI REF. FŐGYMNASIUM
 ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 BUDAPESTISZINÉSZEK (1860 előtt).
 65 BUKOVINSZKY JÓZSEF (200 frttal).
 ÜZVEGY BULYOVSKY GYULÁNÉ
 SZILÁGYI LILLA (2000 frttal).
 BURJÁN PÁL.
 BUTH KÁROLY.
 BUZÁS ELEK.
 70 CSABAI KASZINÓ (Békés).
 CSANAK JÓZSEF.
 CSAPÓ KÁLMÁN.
 CSAPÓ VILMOS (ifjabb).
 CSÁKY ALBIN GRÓF.
 75 CSÁKY KÁLMÁN GRÓF.
 CSÁKY LÁSZLÓ GRÓF.
 CSENGERY ANTAL (500 forinttal).
 CSEPELY SÁNDOR.
 CSÉRY LAJOS.
 80 CSURGÓI REF. GYMNASIUM CSO-
 KONAY-KÖRE.
 CZIRBESZ GYULA.
 DANIELIK JÁNOS.
 DARAY IMRE (500 frttal).
 DARÁZSI ALBERT DR.
 85 DEÁK FERENCZ.
 DEBRECZENI H. H. FELSO TANU-
 LOK OLVASO EGYLETE.
 DEBRECZENI KERESKEDŐ IFJAK
 ÖNKÉPZŐ EGYLETE (1860 előtt).
 DEBRECZENI POLGÁRI KASZINÓ.
 DEDINSZKY KÁLMÁN.
 90 DESSEÖFFY JÓB.
 DESSEWFFY AURÉLNÉ GRÓFNÉ.
 DESSEWFFY EMIL GR. (200 frttal).
 DESSEWFFY ÖDÖN. (200 frttal).
 DEUTSCH MÓR (ifjabb, 200 frttal).
 95 DEVILLE JÁNOS (300 frttal).
 DOMOKOS LÁSZLÓ.
 EBNER EDE (200 frttal).
 EGE MIKLÓS (200 frttal).
 EGRESSY GALAMBOS SÁMUEL.
 100 EMICH GUSZTÁV (idősb).
 EMICH GUSZTÁVNÉ (idősb).
 EÖRDÖGH JÓZSEFNÉ S SZENT-
 IVÁNYI FARKASNÉ.
 EÖTVÖS DÉNES BÁRÓ.
 EÖTVÖS JÓZSEF B. (200 arannyal).
 105 BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF ALAPÍT-
 VÁNY (2000 forinttal).
 ERDEY ANTAL.
 ERDÉLYI PÁL, ÉDESANYJA, ER-
 DÉLYI JÁNOSNÉ EMLÉKÉRE.
 ERDÖDY KAJETÁN GR. (1860 előtt)
 FARKAS LÁSZLÓ DR.
 110 FÁY ANDRÁS (1860 előtt).
 FENYVESSY ADOLF.
 FERENCZY LAJOS.
 FIÓK SÁNDOR (ifjabb).
 FLESCH TIVADARNÉ.
 115 FLUSS JÓZSEFNÉ.
 FOGARASI JÁNOS (1860 előtt)
 FORGÓ ISTVÁN (csongrádi).
 FORSTER GYULA.
 FÖVÁROSI ORVOS (névtelen) (200 f.)
 120 FRANK ANTAL.
 FRANKÓI VILMOS (200 frttal).
 FRANKL-VARGA MARGIT.
 FÜLÖP LAJOSNÉ.
 GESSLER JÓZSEF.
 125 GÉVAY ANTAL (1860 előtt).

- GHYCY FERENCZ (200 forinttal).
 GHYCY KÁLMÁN.
 GICZEY SÁMUEL.
 GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA
 EMLÉKÉRE.
 180 GÖRGEY GUSZTÁV.
 GÖRGEY ISTVÁN.
 GREGUSS ÁGOST ÉS GREGUSS
 ÁGOSTNÉ (22,900 frttal).
 GRUBER JÓZSEF.
 GRÜNWALD BÉLA.
 185 GUNDEL JÁNOS.
 GYENE GUSZTÁV.
 GYENE KÁROLY.
 GYÖRGY ALADÁR.
 GYÖRI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 140 GYULAI PÁL (1000 frttal).
 HAJDU LÁSZLÓ.
 HAJDUSKA ALBERT.
 HAJDUSKA EMIL.
 HAJÓS JÓZSEF.
 145 HALÁSZ GEDEON.
 HAMARY DÁNIELNÉ.
 HAMVAY RAJSZ IZABELLA.
 HANVAY ZOLTÁN.
 HARKÁNYI FRIGYES.
 150 HARKÁNYI FÜLÖP (1000 forinttal).
 HECKENAST GUSZTÁV.
 HEGEDŰS SÁNDOR (125 frttal).
 HELTAI FERENCZ.
 HERTELENDY - KARÁCSONYI
 MÁRIA.
 155 HOFFMANN ALFRÉD.
 HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).
 HONTMEGYEI KASZINÓ.
 HORVÁT BOLDIZSÁR.
 HORVÁTH DÖME.
 160 HORVÁTH LAJOS.
 HORVÁTH MIHÁLY.
 HORVÁTH - ROHONCZY ILONA
 BÁRÓNÉ.
 HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI KASZINÓ.
 IHÁSZ LAJOS.
 165 ILLYÉS LAJOS (sófalvi).
 IPOLYI ARNOLD.
 IVÁNYOS LÁSZLÓ.
 JÁLICS GÉZA.
 JÁSZBERÉNYI ÁLLAMI FÖGYMNASIUM.
 170 JEKELFALUSSY LAJOS.
 JENEY LAJOS.
 JOANNOVICS GYÖRGY.
 JÓKAI MÓR. (1000 frtta
 JÓNY TIVADAR.
 175 JÓNÁS KÁROLY.
 JÓSIKA SAMU BÁRÓ (360 frttal).
 JÓSIKA SAMU BÁRÓNÉ (1000 frttal).
 JUST JÓZSEF.
 KACSKOVICS IGNÁCZ.
 180 KAJDACSY ISTVÁN (2000 frttal)
 KÁLNOKY DÉNES GRÓF.
 KANDÓ KÁLMÁN.
 KAPOSVÁRI GYMN. ÖNKÉPZŐ KÖRE
 KARAP FERENCZ.
 185 KARSAI ALBERT (200 frttal).
 KASSELIK JENŐ (5000 frttal).
 KEGL JULIA.
 KEGLEVICH BÉLA GRÓF.
 KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ (4000 frttal).
 190 KEMÉNY ZSIGMOND HAGYATÉ-
 KÁBÓL. (400 frt)
 KAUTZ GYULA.
 KÁLLAY ÁKOSNÉ.
 KÁLLAY BÉNI.
 KÁRMÁN LAJOS.
 195 KÁROLYI TIBOR GRÓF (200 frttal).
 KECSKEMÉTI KASZINÓ.
 KENESSEY ALBERT.
 KENESSEY KÁLMÁN.
 KÉGL GYÖRGY. (200 frttal).
 200 KIRÁLYI PÁL.
 KISS LAJOSNÉ (1860 előtt).

- KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. FŐ-
GYMNASIUMI IFJUSÁG ÖN-
KÉPZŐ KÖRE.
KOVÁCS ALADÁR.
KOVÁCS EDE (berencei).
205 KOVÁCS FERENCZ ÉS NEJE
KÜRY TERÉZ (200 frttal).
KOVÁCS KÁLMÁN (200 frttal).
KOVÁCS LÖRINCZ (200 forinttal).
KOVÁCS MÁTYÁS (1860 előtt).
KOVÁTS GYULA DR.
210 KOZMA FERENCZNÉ DOMOKOS
JUDIT.
KÖNYI MANÓ ÉS NEJE.
KRALOVÁNSZKY GYÖRGY
KRIEK MÁRIA. (500 frttal).
KUBINYI FERENCZ (idősb).
215 KÚN JÓZSEF. (200 frt).
KVASSAY EDE.
LATINOVICS ILLÉS (200 frttal).
LÁNYI GYULA.
LEDERER BÉLA.
220 LEHOCZKY TIVADAR.
LETHENYÉY LAJOSNÉ.
LÉBER IGNÁCZ.
LÉVAI HENRIK (300 frttal).
KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.
225 KARCZAG BÉLA.
LÉVAI KASZINÓ.
LIPCSEY TAMÁS.
LIPTHAY BÉLA BÁRÓ.
LIPTHAY LAJOSNÉ.
230 LIPTHAY SÁNDOR (kisfaludi).
LÓNYAY GÁBOR.
LÓNYAY MENYHÉRT GRÓF.
LUKÁCS ANTAL.
LUKÁCS GYÖRGYNÉ S TAR SÁ-
MUELNÉ.
235 LUKÁCS MÓRICZ. (10,000 frttal).
MADAS KÁROLY.
MADÁCH IMRE.
MAGYAR ORSZ. KÖZP. TAKARÉK-
PÉNZTÁR (200 frttal).
MAILÁTH GYÖRGY.
240 MAILÁTH JÓZSEF.
MAJER KÁROLY.
MATKOVICS ALBERTNÉ RHÉDEY
ANNA.
MARKUSOVSKY JÓZSEF.
MAROSVÁSÁRHELYI KAZINCZY-
ALAPÍTVÁNY (200 frttal).
245 MAY LAJOS.
MÁRMAROSSZIGETI EV. REF. FŐ-
GYMN. ÖNKÉPZŐ TÁRSULATA.
MÁNDY ELEK.
MÁRTON FERENCZ (ABONYI
LAJOS).
MECHWARTH ANDRÁS.
250 MÉSZÁROS KÁROLY.
MIKÓ ANNA GRÓFNÉ (200 frttal).
MIKÓ IMRE GRÓF.
MISKOLCZI TAKARÉKPÉNZTÁR.
MOLNÁR GYÖRGY.
255 NADÁNYI ALBERTNÉ (200 frttal).
NADÁNYI FERENCZ (200 frttal).
NAGY ELEK (káli).
NAGY GEDEON (tolcsvai).
NAGY IVÁNNÉ, CSATÓ MÁRIA
(200 frttal).
260 NAGY KÁROLY (1860 előtt).
NAGYBECSKEREKI FŐGYMNASIUM
ÖNKÉPZŐ KÖRE.
NAGYBECSKEREKI GYMNASIUM
ÖNKÉPZŐKÖRE.
NAGYMIHÁLYI KASZINÓ.
NAGYVÁRADI TAKARÉKPÉNZTÁR.
265 NÁDASDY LIPÓT GRÓF.
NEMZETI SZÍNHÁZ KÖNYVTÁRA.
NEUWELT ARMIN.
NÉMETH LAJOS.
NÉVTELEN (1860 előtt).
270 NÉVTELEN (1860 előtt).

- NÉVTELEN (200 frttal).
 NŐKÉPZŐ EGYLET FELSŐBB 310 ROTTENBILLER LIPÓT.
 LEÁNYISKOLÁJÁNAK ÖNKÉPZŐ
 KÖRE.
 NYÁRI BÉLA BÁRÓ.
 NYIRBÁTORI KASZINÓ.
 275 OKOLICSÁNYI MENYHÉRTNÉ.
 ORCZY ZOLTÁN.
 ORDÓDY ISTVÁN KÁROLY.
 ORMÓDY VILMOS.
 PAJOR ISTVÁN.
 280 PALLAVICINI SÁNDOR ÜRGRÓF.
 PANTOCSEK-PERESZLÉNYI IRMA
 PAPP ELEK.
 PAPP GÉZA.
 PAULAY EDE (200 frttal).
 285 PÉCSI NEMZETI KASZINÓ.
 PÉCSI TAKARÉKPÉNZTÁR
 PESTI NAPLÓ SZERKESZTŐSÉGE.
 PÉTERFFY ISTVÁN.
 PFEFFER JÁNOS. (200 frttal).
 290 PILASZANOVICS JÓZSEF.
 PILTA JÁNOSNÉ. (1860 előtt).
 PIUFSICS LAJOS.
 PODMANICZEY ÁRMIN BÁRÓ
 PODMANICZEY ÁRMIN BÁRÓNÉ
 295 KEGLEVICH EMMA GRÓFNŐ.
 PODMANICZKY FRIGYES BÁRÓ
 (1860 előtt).
 PODMANICZKY GÉZA BÁRÓNÉ
 POLL IMRE.
 POMPÉRY JÁNOS. (200 frttal).
 300 PONGRÁCZ ANNA.
 PONGRÁCZ LAJOS (honti).
 PRÉLY ISTVÁN.
 RADÓ ANTALNÉ.
 RÁCZ GYÖRGY.
 305 RÁNOLDER JÁNOS (200 frttal).
 REMÉNYI EDE.
 REVICZKYNÉ BAY SAROLTA.
 RIMASZOMBATI KASZINÓ.
 ROSTI PÁL.
 310 ROTTENBILLER LIPÓT.
 RÖKK SZILÁRD.
 RUPP KORNÉL.
 RUTTKAY MÁRTON.
 SAMARJAY KÁROLY.
 315 SÁRKÖZY KÁZMÉR (ifjabb).
 SCHEDIUS LAJOS (idősb. 1860 előtt).
 SCHLICHTER IZIDORNÉ.
 SCHICHTANZ IGNÁ CZ.
 SCHOSSBERGER VILMOS (tornyai, 400 frttal).
 320 SCHWANFELDER JÓZSEF.
 SELMECZI MAGYAR OLVASÓ KÖR.
 SIGRAY FÜLÖP GRÓF.
 SINGER ZSIGMOND.
 SOMSSICH PÁL.
 325 SOPRON MEGYE (1860 előtt).
 SRÉTER KLÁRA (500 forinttal).
 STEIN I. NÁTÁN (1000 frttal).
 STERN DÁVID.
 STÉPÁN GÁBOR.
 330 STIASSNY ILONA.
 STRÁDA BÉLA.
 SVÁB JAKAB.
 SZABADY FERENCZNÉ.
 SZABÓ DÁVID.
 335 SZARVASI KASZINÓ.
 SZALÓKI SZÉHER ÁRP. (200 frttal).
 SZÁSZ GERÓNÉ PAP ANNA
 SZATHMÁRY KÁROLY (50 arannyal)
 SZECKAY KORNÉL.
 340 SZEGED VÁROS KÖZÖNSÉGE.
 SZEGEDI SÁNDOR.
 SZÉKESFEHÉRVÁRI KATH. FŐ-
 GYMNASIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 SZEMERE PÁL (1860 előtt).
 SZENDE KÁROLY.
 345 SZENTANDRÁSSY LAJOS.
 SZENTESI ÁLLAMI FŐGYMNASIUM
 (Pálya Ferencz tanár adományából).
 SZENTGYÖRGYI ALBERT.

- SZENTIVÁNYI KÁROLY (150 frttal).
 SZENTIVÁNYI MÁRTON (ifjabb).
 350 SZENTIVÁNYI MIKLÓS.
 SZENTPÁLY KLEMENTINA.
 SZERB GYÖRGY.
 SZÉCSEN ANTAL GRÓF.
 SZÉCHENYI GYULA GR.
 355 SZÉCHENYI ÖDÖN GR. (200 frttal).
 SZÉHER MIHÁLY, FIA, ÁRPÁD,
 EMLÉKÉRE (5000 frttal).
 SZELESTEY LÁSZLÓ.
 SZIGETHY ÁBOR.
 SZIGETVÁRI IVÁN.
 360 SZIGLIGETI EDE (300 frttal).
 SZIJJÁRTÓ SÁMUEL.
 SZILÁGYI DEZSŐ.
 SZILY KÁLMÁN.
 SZINNYEI JÓZSEF 1D.
 365 SZINYEY-JEKELFALUSSY VA-
 LÉRIA.
 SZITÁNYI ADOLF.
 SZITÁNYI BERNÁT.
 SZITÁNYI IZIDOR.
 SZITÁNYI VILMOS.
 370 SZLÁVY JÓZSEF (200 frttal).
 SZMRECSÁNYI JÁNOSNÉ SZMRE-
 CSÁNYI PAULA.
 SZOMBATHY LAJOS.
 SZONTAGH PÁL.
 SZONTAGH TIVADARNÉ.
 375 SZÖKE JÁNOS.
 SZÖKE LAJOS.
 SZÖLLÖSY ETELE.
 SZÖLLÖSY JÁNOSNÉ (1860 előtt).
 SZTANKOVÁNSZKY IMRE.
 380 SZTROKAY BOLDIZSÁRNÉ EDVI
 ILLÉS MATILD.
 SZTUPA GYÖRGY.
 SZÜCS LAJOSNÉ.
 TANÁRKY JULIA.
 TÁRKÁNYI BÉLA (300 frttal).
 385 TELEKI DOMOKOS GRÓF (idősb).
 TELEKI SÁNDOR GRÓF.
 THAN KÁROLY.
 THANHOFFER PÁL.
 TIHANYI FERENCZ.
 390 TIHANYI FERENCZNÉ.
 TISZA KÁLMÁN.
 TISZA KÁLMÁNNÉ DEGENFELD
 ILONA GRÓFNŐ (200 frttal).
 TISZA LÁSZLÓ.
 TISZTVISELŐK ORSZÁGOS EGYE-
 SÜLETE.
 395 TOLDY FERENCZ (400 frttal).
 TOMORI ANASZTÁZ (5000 frttal).
 TORDAI NÖEGYLET.
 TÓTH GYÖRGY.
 TÓTH LÖRINCZ.
 400 TÖKÖLY PÉTERNÉ GYIÖKÖ
 IRMA (200 frttal).
 TÖLTÉNYI MIKLÓS.
 TÖRÖK ELEMÉR (200 frttal).
 TÖRÖK SÁNDOR.
 TREFORT ÁGOSTON (1860 előtt).
 405 UDVARDY CSERNA VINCZE.
 ULLMAN KÁROLY.
 ÚJVIDÉKI KATH. MAGYAR FŐ-
 GYMNASIUM VÖRÖSMARTY ÖN-
 KÉPZŐKÖRE.
 UNGVÁRI FŐGYMNASIUM DAYKA-
 KÖRE.
 VADNAY ÁNDOR.
 410 VALICS ANTALNÉ.
 VAJDAFI GUSZTÁV.
 VARGHA GYULA (200 frttal).
 VAY ÁDÁMNÉ LÓNYAY MÁRIA
 GRÓFNÉ.
 VAY KÁROLYNÉ GRÓFNÉ (200 frttal).
 415 VÁRADY JÁNOS.
 VÁRADY KÁROLY (200 frttal).
 VESZPRÉMI NEMZETI KASZINÓ.
 VÉGH ARTÚR.

VÉGH ISTVÁN (verebi).	WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ.
VÉGHELYI IMRÉNÉ PÁZMÁNDY	WENCKHEIM KRISZTINA
KAROLINA.	GRÓFNÉ.
420 VÉREY JÓZSEF.	435 WENZEL GUSZTÁV.
VÉSZTŐI KASZINÓ.	WENINGER VINCZE (200 frttal).
VIDA KÁROLY.	WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ.
VIGYÁZÓ (BOJÁRI) JÓZEFIN	WODIANER ARTUR.
GRÓFNÉ, TESTVÉRE, IFJABB	WOLFNER TIVADAR.
BOJÁRI VIGYÁZÓ SÁNDOR	440 WUK MIHÁLY ÉS FIAI (200 frttal).
EMLÉKÉRE. (4000 frttal).	ZACHAR ISTVÁN.
VIKTORIN JÓZSEF.	ZICHY ANTAL (200 frttal).
425 VIOLA JÓZSEF (1860 előtt)	ZICHY DOMOKOS GR. (1860 előtt).
VISONTAI SOMA DR.	ZICHY GÉZA GRÓF (500 frttal).
VIZAKNAI ANTAL DR.	445 ZSENY JÓZSEF.
VOJNICS MÁRK.	ZSILINSZKY MIHÁLY.
VOJNICS TIVADARNÉ.	ZSIVORA GYÖRGY (900 forinttal).
430 WAHRMANN MÓR (1200 frttal).	ZISKA JULIA, SOMOGYI DEZSÓ
WEISZ BERNÁT FERENCZ.	EMLÉKÉRE (600 frttal).
WELLISCH ADOLF.	

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tettek 100 forintok. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

Jegyzet. A Kisfaludy-Társaság összes kiadványainak jegyzéke 1831—1896. évben, az ezredéves kiállítás alkalmából, külön füzetben adatott ki.

IRODALMI KÖZLEMÉNYEK.

SZOBORÜGY A SÁRRÉTEN.

Elbeszélés.

RÁKOSI VIKTORTÓL.

(Székfoglaló.)

FEOLVASTATOTT 1897. ÉVI NOVEMBER HÓ 21-ÉN.

I.

Felső-Árpás rendezett tanácsu, de rendezetlen pénzügyi viszonyú város volt. A rendezett tanács az isten adománya, a rendezetlen pénzügyeket a polgármesterek okozták. Lehet, hogy ez nem áll minden városra, de Felső-Árpásra áll. Ők ugyanis a polgármesterválasztásnál nem azt nézték, hogy kinek van legtöbb esze és rátermettsége, hanem azt, hogy ki a legkövérebb. A kövér ember, — mondták a felső-árpásiak, — nem sétál, nem koresolyázik, nem vadászik, az egész nap a hivatalban ül, s csupa restségből dolgozik. Ez a felfogás tényleg fel van ruházva a logika külső tüneteivel, sőt talán logikus is, de a valóságban egészen más-ként ütöttek ki a dolgok. A kövér polgármestereknek az orvosok sok testmozgást ajánlottak. A polgármesterek vagy szót fogadtak, vagy nem. Ha szót fogadtak, egész nap jöttek-mentek, úsztak, vadásztak, koresolyáztak. Ha pedig nem fogadtak szót, akkor vagy a kaszinóban, vagy a sörházban ültek, ittak, kártyáztak. A kövérség pedig olyan mint a lavina, ha egyszer nekiindul, nem lehet megállítani. Minél kevesebbet mozgott a polgármester, annál kövérebb lett, s minél kövérebb lett, annál kevesebbet dolgozott. Ebben a circulus vitiosusban aztán a város pénzügyei széttzilálódtak. A város adósságai a polgármesterrel egyenes arányban növekedtek.

A jobbak, a kik alatt e pillanatban kizárólag a sovány embereket értem, gyakran hangsúlyozták, hogy a rendszer kárhozatos s a várost romlásba dönti, de ezeket letorkolták azzal, hogy így gyakrabban változnak a személyek és több ambíció kielégíthető, mert a gutaütés átlag minden két évben a másvilágra szállít egy polgármestert.

A rendezetlen pénzügyi viszonyok következménye az volt, hogy

Felső-Árpáson emberemlékezet óta nem történt semmi, a mi kulturális mozgalomnak vagy haladásnak volna nevezhető. Ezt Nyiri Pál kir. járásbíró így szokta kifejezni: «A szép, jó és igaz örök eszméinek kultuszában hátrább vagyunk az utolsó belső-afrikai törzsnél.» (Nyiri Pál járásbírónak volt ideje ilyen szépen hangzó frázisokat komponálni, mert Felső-Árpáson a bagatel-ügyeket bottal szokták elintézni.)

Ilyenek voltak az állapotok Felső-Árpáson, míg el nem következett Sáfrány Ambrus polgármestersége.

A természetnek különös szeszélyei vannak. Ezek közé tartozik bizonyára az is, hogy vannak kövér emberek, a kiket nem üt meg a guta. Ilyen kivételek közé tartozott Sáfrány Ambrus polgármester, a ki pedig már régen túllépte azt a határt, melynél a gutaütés kezdődik. Ez a természetellenes egészségi állapot egészen megzavarta annak a pártnak a számítását, mely Kovács Pongrácz régen kiszemelt utód körül csoportosult s annnyival is inkább megzavarta, mert Kovács Pongrácz a jelölt már kövérebb volt, mint Sáfrány, a valóságos polgármester; már pedig meg van írva a sors könyvében, hogy a kövér embereket akkor is megütheti a guta, ha nem polgármesterek.

Ezen segíteni kellett. Ellenzékbe kell menni, meg kell keseríteni Sáfrány életét, talán belátja eljárásának inkorrekttségét és önkényt visszavonul a felső-árpási polgármesterségtől, melyet nem túlzással közpályának lehetne nevezni.

Kiadták tehát azt a kényelmetlen jelszót, hogy Felső-Árpást a Sárrét kulturális központjává kell tenni.

Már a legközelebbi városi közgyűlésen a párt az utcai lámpák szaporítását követelte, s korrupciónak nevezte azt a körülményt, hogy a tíz lámpa közül négy abban az utcában ég, a melyben a polgármester lakik, egy pedig pláne a kapúja fölött világít.

Sáfrány azt felelte, hogy ez levén a város főutcájára, természetes, hogy ott van a legtöbb lámpás; de különben a mellékutczákban nem érdemes lámpát tartani, mert úgyis ellopják.

— Ezt a vádat visszautasítjuk! — harsogott az ellenzék.

— Hogy lehet a város lakosságát így megsérteni?

— Neveket kérünk!

Az ellenzék dühösen kivonult a tereméből. Az akció legközvetlenebb eredménye az lett, hogy a rá következő éjjel a főutca lámpáit is mind ellopták. Ezt nevezik a filozófiában sértett önérzetnek. De a polgármester ki volt kezdve. A guta láthatólag kerülgette.

Nemsokára az ellenzék artézi kúttal kellemetlenkedett a közgyűlésen. Szérey polgári iskolai tanár széles mederben hömpölygő beszédében az artézi kútat a «közegészség sarkpontjának» nevezte, mely minden

városnak támasza és talpköve. A város nem hideg kövekből, hanem meleg polgárokból áll. De a polgárok elhullanak, ha rossz a víz . . .

És így tovább.

Sáfrány nem veszítette el hidegvérét. Azt felelte, hogy száz év előtt a városnak kétezer lakosa volt, s az eddigi vizen felszaporodott nyolczezerre . . .

— Igen, mert bort ittak ! — kiáltott Szérey.

— Hát igyunk mi is bort.

— Igen ? A polgármesteri székéből hirdeti ön ezt ? Ez a legkényelmesebb álláspont. Mi a közegészségügy javítását követeljük, ön pedig azt mondja : Igyatok bort ! Hallatlan !

Sáfrány polgármester egy ideig suttogott a városi mérnökkel, a ki aztán szólásra jelentkezett.

— Tisztelt közgyűlés ! — mondá, — én is helyeslem azt, hogy artézi kútat fúrjunk, mert abban a nézetben vagyok, hogy a míg egy városnak nincs artézi kútja, addig csak holt tőke nemzetünk kultúrájában. Csakhogy ez költséges multság. Maga a fúró negyvenezer forintba kerül. Aztán hátha melegvizet kapunk, melyet meg se lehet inni ? Vagy hátha oly bő forrást fakasztunk, hogy előnti a várost ? Vagy hátha beleölnünk rengeteg pénzt és egy csepp vizet se kapunk ?

A mérnök körülnézett és látván a hatást, büszkén hozzá tette :

— Tertium non datur.

A negyvenezer forintos fúró, meg a latin czitátum eldöntötte az ütközetet. A czívisvárosatyák fölzendültek az artézi kút ellen s a városi pénztár megrablására irányuló merényletnek nevezték az indítványt.

Az ellenzék azonban nem hagyta abba a támadásokat s a szekatúrákkal elérték azt, hogy Sáfrány polgármester örvendetes soványodásnak indult. Már belefért a hivatalos helyiségében levő polgármesteri székbe is, melyben vagy harmincz év óta nem ült senki s ennek következtében hivatalba kezdett járni, úgy hogy a város ügyei rendes kerékvágásba fordultak.

Azt nem tudom, hogy ha egy sovány ember meghízik, szellemi tehetségei is gyarapodnak-e ezzel. Azt azonban tudom, hogy a mint Sáfrány megfogytakozott, elméje elevenebb, tisztább lett s gyakrabban érezte magát abban a kellemes helyzetben, melyet úgy hívnak, hogy gondolkodás.

Néha még éjjel is fölébredt s örömmel tapasztalta, hogy még ilyen szokatlan időben is (mikor pedig minden felső-árpási ember mélyen alszik) gondolatai vannak.

Némi aggodalommal töltötte el azonban az a sejtelem, hogy az úristen a gondolatokat nem adja ingyen.

Érezte, hogy ennek fejében neki kötelességei vannak, tennie kell valamit. Hátha az úristen csak próbaidőre ajándékozta meg őt a gondolkodás tehetségével s újra megfosztja tőle, ha a próbaidő lejár és ő nem tett semmit?

Valami három éjszaka fölébredt egymásután, végre a harmadik éjjel elhatározta magát: ő veszi kezébe a város föllendítését. Még pedig nem hivatalosan, hanem társadalmi úton igyekszik nagy dolgokat létrehozni.

Az első tanácskozás a délelőtti sörözés alatt volt. A második a délutáni sörözés alkalmával. Ilyenkor az egész városháza a kocsmában ült s a helyi pletykákat tárgyalta. A szellemet fölélénkítette a sör, a sört pedig megédesítette az a tudat, hogy ezt az időt a hivatalos órákból lopják el. De mi édesítette meg a felek sörét, a kik ezalatt a városháza folyosóin lógatták a lábukat s még csak sört sem ittak hozzá?

A polgármester gondolatai három eszme körül forogtak: szobor, kórház, kisedővő intézet. Mind a háromnak voltak barátai, de az elméletet legjobban a szobor izgatta. A kórház ellen fölhozták, hogy úri ember úgyis otthon betegeskedik, a paraszt meg úgy se megy be, mert az a babonája, hogy ott meghal. A kisedővő ellen az volt a kifogás, hogy az fölösleges intézmény, mert a kanyaró miatt örökké zárva van.

A szobor gondolata meglepte, leigázta őket. Szobor Felső-Árpáson! Szépen hangzó mondat, ennek híre megy az országban.

A polgármester végre egy értekezletre hívta össze a lakosságot, pártkülömbőség nélkül.

Három erős párt volt. A pallérok, téglavető-tulajdonosok, az asztalosok s az orvosok a kórházat pártolták. A tanítók, kik a feleségüket vagy a lányukat óvónői állásra szánták, a kisedővőt sürgették. A város egyetlen kőfaragója, ki bizton számított rá, hogy a munkát ő kapja, a szobor mellett szállott szenvedélyesen síkra. Vele tartott a kaputos osztály, mely azért neveztetik kaputos osztálynak, mert csak munka, kártyázás, vagy kuglizás közben veti le a kaputját.

Sáfrány belátta, hogy itt a sorsnak kell döntenie. Szilvássy Oktáv főjegyző biztos kezekkel ezt a három szót vetette papírra: *koroda, óvoda és szobor*. A három czédulát kalapba vetették és húztak. A szobor jött ki.

A kaputos osztálylyal egyesült kőfaragó zajosan éljenzett.

— Gazdag városoknak való mulatság! — kiáltották a tanítók.

— Miféle pénzből fogjuk azt a szobrot megcsinálni? — zajongtak a pallérmesterek.

— Tán a göbolyjárasi legelők árendájából? — sivitott a leggazdagabb téglagyáros.

Ez fájt Sáfrálynak, mert tudni kellett, hogy ez a göbolyjárasi árendás a mostoha viszonyok miatt a fizetés elől megszökött.

— Nem uraim! — kiáltott Sáfrány, — hanem közadakozásból. Ezennel megindítom a gyűjtést tiz forinttal.

És most óriási jelenet következett, de olyan jelenet, hogy ha nem ez, hanem ennek az *ellenkezője* történt volna meg, mint a jószívűségnek és az áldozatkészségnek örökké világító példáját, megfestették volna az utókor számára.

A terem egyszerre kiürült. A krónikák följegyzik, hogy a színházak szoktak ily gyorsan kiürülni tűzkatasztrófák alkalmával. Ha a felső-árpásiakról eddig el lehetett volna mondani, hogy a korral haladtak, ezentúl bizvást el lehetne mondani, hogy megelőzték korukat, mert lehetetlen, hogy a kor ilyen gyorsan tudjon mozogni.

Sáfrány látva, hogy nem a gyűjtést, hanem a közönséget indította meg, eltette a tiz forintot. S érezte, hogy ez megnyugtatóbb, mint kivenni a tiz forintot.

II.

Alig várta az éjszakát, hogy újra fölébredjen és gondolatai támadjanak. Keveset vacsorált és korán lefeküdt. Hja, az ihletet elő kell segíteni. Föl is ébredt már éjfélkor, még pedig arra, hogy nagyon éhes. Akkor megvacsorált még egyszer s aztán nyugodtan aludt mint a bunda reggelig. Búsan nézett maga elé. Semmi olyasmi nem mozgott a koponyája alatt, a mit legtávolabbról is gondolatnak lehetett volna nevezni.

Délben a lányai a télre várható multságokról beszélgettek, s ekkor nagy eszme keletkezett Sáfrányban.

A szobor költségeit a táncmultságok jövedelmével kell összehozni. Az eszme a párt részéről zajos tetszésben részesült. Sokan aggódva csóválták a fejüket: talán valami baja van a polgármesternek, hogy ilyen okosnak mutatkozik.

Áttértek arra a tárgyra, hogy kit szobrozzanak meg. A különböző gyűléseken, hol magukat százas bizottsággá, végrehajtó bizottsággá, igazgatósággá, sőt ötszáz szűkebb bizottsággá alakították át, az volt a hangulat, hogy helyi embernek kell szobrot emelni. Meg is hívták Szilvássy Oktáv főjegyzőt, hogy a város történetéből kutassa ki azokat, a kik erre érdemeket szereztek.

És akkor kiderült, hogy Felső-Árpáson századokon át senki se született, a kit érdemes volna márványba faragni. A tizenhetedik században egy török basa elpusztította a várost, de ezért csak nem érdemel szobrot.

Más történeti alakjuk nem volt. Hálával gondoltak arra az emberre is, a ki a homokföldeknek szőlővel való beültetését megkezdte, de ez az úr csak tavaly halt meg, s barátai most is fizetik hátrahagyott váltóit. Nem szobornak való. Voltak a levéltárban okiratok, melyek a felső-árpásiak vitézkedéséről szóltak a kuruczháborúkban. Bocskay sokat agyonlövetett közülük rablás miatt. A kik rablásért még az életüket is kockára merték tenni: azok csak bátor emberek lehettek. Ezen az alapon tán lehetne egy lovas-szobrot csinálni? De a kőfaragó szerint ez legalább öt-hatezer forintba kerülne. Inkább gyalogszobrot csináljanak, ez kifutja ezer pengőből. Ha több pénzünk lesz, esetleg egy ágyúcsövet is dugunk a lába alá.

Az ágyú különösen hatott a kedélyekre. A parasztok azt hitték, hogy Úrnapkor majd lövöldözni is lehet belőle. Elfogadták az eszmét s most már előre ifjúság, össze kell mulatni az árát.

Berger Pistának, a *Felső-Árpási Közügyek* szerkesztőjének támadt az az óriási ideája, hogy műkedvelő előadást kell rendezni. Még pedig helyi szerzővel kell helyi vonatkozású darabot iratni, mert az érdekli a közönséget. Tudta ezt nagyon jól Berger, mert Petőfi csak három példányban volt meg a városban, ellenben az *ő Hozzá!* című költeménykötete helyben kétszáz példányban fogyott el. Igaz, hogy ezt nagyrészt az abszolút becsű címnek köszönhette, mert minden lány azt hitte, hogy ő hozzá vannak a versek intézve.

A közvélemény meg volt győződve, hogy Berger Pista maga akarja a darabot megírni, s a közvéleménynek ezúttal igaza volt. Ő volt az egyetlen íróember a városban, nemcsak költeményeket írt, de a helyi lapot is szerkesztette, sőt a fővárosban megjelenő lapoknak is levelezett. A műkedvelő előadás eszméjét a *Felső-Árpási Közügyek* vezércikkében pendítette meg, tehát azon a helyen, hol a spanyol miniszterelnökökről, s a török császárról szokott kissé kiméletlen hangon nyilatkozni. A polgármester mikor olvasta, rögtön bement a főjegyzőhöz így szólott hozzá:

— A Berger eszméje nem rossz, de a darabot neked kell megírni.

— Gondolod? — szólt Szilvássy közömbös hangon.

— Mindenesetre az előkelőségek közül valakinek. Tehát vagy nekem, de hát én nem érek rá, vagy neked, vagy a tanácsnokok közül valakinek...

— Jó, én szívesen vállalkozom, de, tudod, régen, elhagytam már az iskolát, egy pár a drámai szakba vágó kézikönyvet kellene átnéznem... Kissé készülnöm kellene...

— Hozass meg mindent, a mire csak szükséged van. Nem olyan sürgős a dolog. Csak készülj el jól, annál jobbat fogsz írni.

Ezzel ott hagyta őt.

A főjegyző álmódóva tekintett ki az ablakon a piacra, hol a hagymás kofák ültek s nem sejtette, hogy a drámaíró életében a hagyma nem mint ételnemű szerepel.

Tehát a költői pályára lép.

Sokszor mikor politikai vagy állategészségügyi kérdésekben átíratott intézett a különböző városokhoz, valami melegség fogta el, s érezte, hogy ez a toll egyebeket is tudna írni. Ime most itt van ez az *egyéb*.

Felhúzta a Ferencz József-kabátját és elment Galambos Máriához.

Nyolcz év előtt, egy tavaszi majálison, mikor a fák virágoztak és a madarak csicseregtek, Szilvássy egy tölgyfa árnyékában megkérte Galambos Mária kezét. Ő akkor harmincz éves volt. Mária tizenhat. De a mama Máriát nagyon fiatalnak, a nagynénit pedig, kinek vagyonát Mária volt öröklendő, nagyon egészségesnek találta. Így az esküvőt elhalasztották. Mária később már nem volt olyan fiatal, de a nagynéni egészsége jobb volt, mint valaha. A nagynéni vagyona nélkül pedig Szilvássy Oktáv (a tavaszi majális varázsa elmúlván) most már nem merte elvenni Máriát. De jegyespár voltak. Nyolcz év óta untatták egymást. A majálison mindent elmondott Máriának, s azóta semmi mondanivalója se volt. Mária azonban úgy megszokta őt, mint egy régi bútort.

Nem levén a városban felsőbb leányiskola, Mária őseredeti, romlatlan műveltségnek örvendett. Helyesírása kissé ingadozó volt, a szenvedő esetet többnyire két t-vel írta, (hadd szenvedjen!) a főneveket pedig mindig nagybetűvel, kivéve természetesen a tulajdonneveket, mert hisz' nincs szabály kivétel nélkül. Nagyon kedves, kissé ostoba volt, a homlokából keveset mutatott, hibátlan fogsorából annál többet. Enni szeretett, zongorázni nem. A kreutzpolkát merészen tánczolta, volt emlékönyve, de naplót nem vezetett. Főzni nem tudott, de igen ízléstelen virágokat festett porcellánra. Szóval olyan lány volt, a ki két boldog napot mindenesetre szerezhetett egy becsületes embernek. Egyik nap, mikor elviszi, a másik nap, mikor elválik tőle.

— Olvasta, hogy műkedvelő előadás lesz? — ezzel érkezett meg Szilvássy.

— Hogyne. Nem tudja, fogok én játszani?

— Persze, hisz' én írom a színdarabot.

— Maga? Mama, mama, Oktáv írja a színdarabot a műkedvelő előadásra.

Szilvássy egész hosszában kiegyenesedett. Láttá, hogy a lányra nagy hatást tett a dolog.

— Hozzá kezdett már? — ostromolta Mária.

— Még nem, de a beosztás már megvan.

— Hogyhogy?

— Először jön a czim. Aztán a személyek és a hely, a hol játszik, azután jön az első fölvonás, majd a második fölvonás, végül a harmadik és esetleg a negyedik fölvonás.

— Pompás és közbe az üres papirost kitölti a színdarabbal. Nem is olyan nehéz. Hisz' magának olyan szép írása és jó irálya van!

Szilvássy hízott. Láttá, hogy a leány sokkal melegebb iránta, mint rendesen. Uzsonna alatt a főjegyző Shakespeare-ről és Kisfaludy-ról beszélt, a kiket rövid habozás után kartársaknak nevezett. Egyszerre odafordult Máriához:

— Mi a maga legkedvesebb darabja?

— A *Molnár és gyermeke*.

— Tehát szomorú szerepet óhajt?

— Olyant, hogy meghaljak benne.

— Mi módon akar meghalni?

— Legjobb szeretnék a vízen lefelé úszni, miközben a partról virágot szórjanak reám, a bokorban pedig fülemile daloljon.

— Meglesz, felelt a főjegyző, csak egy baj van.

És homlokát ránczolta.

— Akkor artézi kútát is kell a darabba vennem.

— Miért?

— Mert itt, Felső-Árpáson kell játszania a darabnak, nekünk pedig nincs vizünk, melyen drámai hősnők halva úszkálhatnának. Tudja, majd úgy csinálom, hogy az első fölvonásban az artézi kút elkészül, a másodikban megreped, a víz a várost elárasztja, a harmadikban aztán maga belefullad.

— Pompás! Oktáv, maga zseniális ember.

— Az isten is drámaírónak teremtette, szólt a mama elragadtatással. (A mama nem igen lehetett tisztában a drámaírók teremtésével.)

Ugyanezen idő alatt, a város másik részében Berger Pista ugyanilyen dolgokról suttogott Pápai Miczikének. Miczike szerette az irodalmat általában s a lírai költőket különösen. Szerette úgy a nagyokat, mint kicsinyeket, de különösen szerette Berger Pistát, a ki úgy a meghalt, mint az élő irodalmat, úgy a klasszikusokat, mint a romantikusokat egymaga képviselte Felső-Árpáson. Pista szentül hitte, hogy a helyi darab megírását nem bízhatják másra, mint ő rá. A főszerepet Miczinek ígérte, a ki azonban a darab végén nem meghalni, hanem férjhez menni akart, még pedig egy szőke grófhhoz, a ki erdők között magányos, régi várában lakik s napnyugtakor elhunyt első neje emlékére búsan megfújja a kürtöt. A miből kitűnik, hogy a kicsike nagy kimélettel viselkedett a gróf iránt, mert fújathatta volna vele napkeltekor is a kürtöt, a mi a grófnak jóval kényelmetlenebb lett volna.

Ezen az éjszakán négy ember édesdeden aludt Arpáson s részint színműíró, részint színésznői sikerekről álmódott. De hajh, másnap sok szép álomnak vége lett. A szoborbizottság ugyanis köszönetet szavazva Berger István úrnak az eszméért, egyhangulag Szilvássyra, a város aranytollú főjegyzőjére bízta a szindarab megírását.

III.

És most egy vallomást teszek. Én is Felső-Árpás szülöttje vagyok. De a szoborügy idején Budapesten szolgáltam a negyedik számú tűzeresztrednél. Egy napon Szilvássy Oktávtól kétségbeesett levelet kapok, melyben elpanaszolja, hogy nem tudja mi baja, mi történt vele, de nem képes a szindarabot megírni. Küldjek neki holmi kimustrált drámákat, majd azok nyomán készít valamit. Csak azt köti a lelkemre, hogy a dráma nagyon szomorú legyen és a hősnő vízbe fulladjon.

Azonnal bekopogtattam a házigazdámhoz, a ki egyik fővárosi színháznál sugó volt, s megkérdeztem, hogy nincsenek-e raktáron olyan kimustrált népszínművek.

— Hogyne! A legutolsó pályázatból maradt itt hetvenöt darab.

— Ugyan hozzon el nekem vagy ötöt.

Másnap elhozta. Én bizony nem olvastam el egyet se. Azt gondoltam öt darab közül egyben csak vízbe fullad a hősnő. Hazai drámaíróink hála istennek nem olyan leleményesek, hogy valami sok halálnemet tudnának kigondolni. Elküldtem az egész csomót.

Egy hét múlva köszönőlevelet kaptam Szilvássytól. Egy különösen megfelelt a helyi viszonyoknak, csak — úgymond — az artézi kút megrepedését kell beleszőni.

Szép kis dráma lehet, a melybe csak úgy beleszővik az artézi kút megrepedését!

Három hét múlva a következő táviratot kaptam:

Ma fölolvastam a darabomat a szoborbizottság előtt. Óriási botrány. Berger Pista a magáéra ismert benne, azt mondja, hogy hat hónap előtt nyújtotta be egy drámapályázaton. Mit csináljak?

Válaszom a következő volt:

Tagadj, verd meg, aztán provokáld Bergert.

Erre sokáig csönd volt. Végre, két hónap múlva a következőket olvastam a *Felső-Árpási Közügyek*-ben:

Műkedvelő előadás.

A Felső-Árpáson állítandó kurucz-szobor javára fényes sikerű műkedvelő előadás volt az *Arany Szegfű* dísztermében. Szilvássy Oktáv, városunk ékestelló főjegyzőjének és Berger István, lapunk szerkesztőjének *A szív titkai* című három fölvonásos közös drámája került színre óriási hatással. A laza erkölcsű modern irodalmi irányzatokkal szakítva, a mutyizták a legtisztább és legnemesebb erkölcsök kultuszát tűzték zászlajukra... Elragadóak voltak Galambos Mária és Pápai Miczike úrhölgyek, a kik bármely fővárosi színpadon megállnák helyüket. Galambos kisasszony a vízbefúlást remekül csinálta...

És így tovább. Ezek tehát nem verekedtek, hanem ötven perczentre kiegyeztek. Oktáv odaadta a nevét és a tekintélyét, Pista a darabját, s meglegegedett a fél-szerzőség dicsőségével. A botrányt pedig elnyomták. Jó, bánom is én.

Mikor késő ősszel a hadsereg belátta, hogy egyelőre minden nagyobb baj nélkül el lehet nélkülölem, haza mentem.

— Mennyi jövedelem volt az előadásból? kérdém a polgármestert.

— Semmi. Sok szereplő volt, s a szereplők családjai mind potyajegyet kaptak. Mondtam különben Oktávnak, hogy ne adja össze magát azzal az ostoba Bergerrel. No de fényes elégtételt adtunk neki. Bankett, közgyűlés üdvözlete, a szoborbízottság jegyzőkönyvi köszönete. Jeles író ő, hidd el.

Másnap Bergert interpelláltam:

— Hát megbuktatok?

— Hogyne, mikor az a hígvelejű Szilvássy is belepaczczolt. Kérlek szépen, egy artézi kútat hajánál fogva beczipelni a darabba!

— Hisz ez nagyszerű lehetett!

— Mi?

— A mint az artézi kútat a hajánál fogva czipelték.

Úgy három hónap múlva Nyiri járásbíró így szólt a kaszinóban Szilvássyhoz:

— Min dolgozol öreg?

— Egy történeti drámának a vázán.

Szent Isten, ez az ember íróvá szuggerálódott. Mélázva tekintetem ki a nagypiaczra, melyen alaktalanul gomolygott a téli köd... És ime, a mint belemeredtem, a köd formát öltött és egy szobor körvonalait mutatta... de ez nem a névtelen kurucz vitéz szobra volt... hanem... egek!... Szilvássy Oktáv... kezében toll, hóna alatt könyv... és talpa alatt az ágyúcső.

S ez a látomány engem büszke örömmel töltött el, mert először volt szerencsém egy szoborhoz — eleven korában.

EMLEKBESZÉD DEGRÉ ALAJOS FÖLÖTT.

VADNAY KÁROLYTÓL.

PELOLVASTATOTT 1897. MÁRCZIUS 13-DIKÁN.

Áldozzuk ez órát az emlékezésnek, a melyet nem kell ezúttal a végettetni, hogy eleven legyen, mert hisz e gyorsan élő és hamar feledő világban sem volt még ideje elhomályosulnia.

Az a sokra becsült íróársunk és szeretett barátunk ugyanis, a kiről szó lesz: Degré Alajos, a múlt év elején még itt ült sorainkban s annak meg nincs több, mint öt hónapja, hogy elköltözött e föld színéről, maga után egy hosszú, munkás, szép élet emlékeit s egy meleg rokon-szenvre méltó egyéniség képét hagyva.

Még mintegy látjuk barátságos mosolyát, melyben jó szívének s frissen megőrzött kedélyének heve sugárzott mindig felénk. Még előttünk áll férfias arca és izmos alakja, melyet az életkor terhe megviselt, de elnyűni csak nehezen tudott. Még úgyszólván fülünkben cseng benső érzéstől, olykor fölindulástól meg-megrezdülő hangja, mely őszinte tolmácsa volt annak, a mit gondolt, érzett s a mire örömmel vagy kedvetlenséggel emlékezett.

Írói pályájából, mely félszázadnál jóval tovább terjedt, a három utolsó évtizeden át benső szeretettel és természetévé vált hűséggel szolgálta ő a Kisfaludy-Társaság ügyeit is, buzgón véve részt munkásságában és sokszor tartva fölolvasást asztalánál, hogy vidor hangú rajzokkal vagy lelkesítő visszaemlékezésekkel hasson hallgatóira. Sokkal élénkebben írta ő be nevét s a maga élő képét a mi szíveinkbe, semhogy egy-hamar feledhetnők. És sokkal teljesebben képviselte köztünk egy már letűnt fiatal, lelkes, áldozatkész nemzedéknek élénken lobogó szellemét, semhogy elköltözte óta sajgón ne érzenők a hiányt, melyet kidőlt okozott.

Arra nincs szükség, hogy tódító fölfokozással beszéljek műveiről, melyek a magok idejében élénk hatást tettek, de azon könnyűd műfaj-

tákhöz tartoznak, melyeknek termékei leghamarább esnek a forgandó ízlés és irodalmi divatok változásai alá. Elbeszéléseit, vígjátékait miért elemezzem hideg tollal akkor, midőn összes működéséről, egész közéletéről a legmelegebben szólhatok, hangoztatva abban álló legfőbb dícséretét, hogy ő egy nagytörekvésű, dicsőségben és gyászban változó, de hazafias munkásságban mindig ugyanegy kornak méltó és igaz fia volt, még előregülten is tipikus képviselője annak a bátor és munkás ivadéknak, melyről ő emlékirati munkájának elején büszke önérzettel mondta: «Mi zajban növekedtünk és viharok közt lettünk férfiakká.»

Semmi sem természetesebb, mint az, ha a kortársak mentül serényebben igyekeznek élénk emlékezetben tartani oly elhalt jelesek képét, kikhez őket az együttműködés, barátságban átélt jó vagy rossz idők, sikerek és csalódások erős hatásai kapcsolták. E törekvésben épen úgy része van a lélek hálás ösztöneinek, mint azon emberi önösségnek, mely mintegy saját arasznyi lételét védi az enyészet ellen, midőn elköltözött barátainak képét sem engedi át egykönnyen a mulandóságnak. És mégis, a ki szíve mélyéből szereti az irodalmat, mely annál inkább lelke a kornak, mennél dicsőbbé tud fejlődni: annak hön kell kívánnia, hogy az irodalom új nemzedékei mentül jelesb művekkel és hatalmasb törekvésekkel bírják elfeledtetni a régiebbek munkásságát. Úgy van az irodalom történetében is, mint földünk életében, hogy időnként új rétegek kerülnek az előbbiekre fölé s mindig a legfelső az, mely a jelen idő szükségére a napi táplálékot termi. Rónák, völgyek fölületén az új képződés el is takarja a múltbelit s csak azon messzire ellátzó és öröknek tetsző csúcspontoknak nem árthat, melyeket hatalmas tűzfolyam benső ereje emelt igen magasra. De az ily csúcspontok, a természetben is, a szellemi világban is, egyaránt ritkák.

Nem újat mondott, de igazat állított Nisard, midőn a rotterdami Erasmusról szóló tanulmányában azt írta: hogy «a dicsőség csak a marandó könyveket illeti»; de szintén teljes igazsággal tette hozzá, hogy «nem kis dicsőség azonban az sem, ha valaki olyan kornak, olyan mozzanatnak volt embere, melyből jobb idők és mozzanatok hosszú és méltóságos sorának kellett születnie.» S a mit aztán ez alkalommal a renaissance íróiról mondott, az körülbelül áll a mi magyar közéleti újjászületésünk, a harminczes és negyvenes évek irodalmi jeleseire is: «mindannyian ugyanazon egy mű munkásai, egyenlőtlen képességekkel, különböző társadalmi állásban, de a kikben egyaránt lehet dícsérni a bátor munkásságot, melylyel egy szép korszak számára az utat egyengették.»

Ily bátor munkásság részese volt a mi elköltözött barátunk is, attól a pillanattól kezdve, midőn korai ifjúságában, már a felsőbb iskolai életben, megragadta az újítás szabad szelleme, mely akkoriban minden

jóravaló magyar lelket erősen táplált és buzdított. E szellem hajnali fényében lett ő az akkori — valóban aranyos — ifjúság egyik vezérkedő tagjává, a kit többi közt szónoki pályázaton jeles írók bíráló véleménye egyértelműleg tüntetett ki azzal, hogy a szép-utczában Kossuth Lajosnak adott fáklás zenénél ő legyen a fiatalság üdvözlő tolmácsa. Ez a szellem adta kezébe az írói tollat, melyet még öregségtől reszkető újjai közt is fiatal lélek mozgatott. Ez a szellem ragadta a szabadság harcsterére, hogy a hazáért vitézen küzdjön és vérezzen. Ez a szellem tartotta őt meg hazafias érzésének hűségében a szolgaság idejének hosszú gyásza alatt. Ez a szellem maradt mindvégig legjellemzőbb vonása neki, ki őszülő hajjal és redősödő homlokkal is úgy szólván a régi «márcziusi ifjú» maradt.

Bátor munkásságának egyik emlékezésre méltó terméke, mely nem csak érdekes mű volt, hanem jellemző cselekedet is, a Kisfaludy-Társaság fölolvadó-asztalához fűződött.

Végig tekintve egész életén, annak változatosságából — ha képíró volnék — az ő jellemzésére azt a jelenetet rajzolnám le, midőn mint a Károlyi-huszárezred fiatal kapitánya a turai harcmezőn, a fél óráig tartó, tehát szokatlanul hosszú lovassági rohamban az orosz dzsidásokkal küzd. Kardja, melyet a márcziusi napokban Teleki Sándor ajándékozott neki, ketté törik a súlyos csapásoktól, paripája két lándzsaszúrásból összerogy, maga is két nehéz sebből vérzik, midőn egy orosz lovastiszt pisztolyt szögez rá, hogy lelőjje. De e végzetes pillanatban egy roppant erejű huszár főhadnagy levágja az orosz tiszt karját s megmenti fiatal kapitányának életét. Ápolásra egy lelkészlakba viszik s bár holt híre terjed, súlyos sebeiből kiépül, hogy nem sokára szíve kapjon sokkal hosszabban vérző sebet, mert meg kell válnia kedves ezredétől s nem sokára tétlenül néznie, hogy a tavaszi hadjárat dicső diadalainak serege, megfogyva számban és erőben, kipusztúlva löszereiből, két nagyhatalom roppant túlerejével szemben kénytelen az orosz előtt lerakni fegyverét! E gyász annyira kétségbeejtje, hogy midőn menekülve, Nagy-Szalontán fölkeresi Arany Jánost, kit épen versírás közben talál, elcsodálkozik: hát ez még azt hiszi, hogy van Magyarország s lesz még magyar olvasó?

Képírónak, ki tud dúlt lelki állapotú embert s viharos érzést festeni, milyen tárgy volna ez is!

De ha nem vagyok képíró, mint szavak írója is választhatok a Degré Alajos életéből olyan tettet, mely őt nagyon bábornak jellemzi. Ez talán még nehezebb, még fájdalmasabb föladat volt neki, mint a harczolás. Ez is küzdelem vala, nem ellenséggel, hanem a saját régi szép emlékeivel. Ehhez is bátorság kellett, noha nem katonai, de mindenestre férfias, lovagias elszántság.

Emlékezem még rá jól, bár régen: 1869 szeptember 29-dikén történt. Leült a fölölvasó asztalhoz, reszkető kezében egy kézirat-csomag; máskor nyájas arcza elborult s meg-megránduló izmai elárulták a benső izgatottságot. Emlékbeszédet tartott «egy elítélt fölött».

Ez az elítélt Kuthy Lajos volt. Ma már csak egy név, mely csupán irodalomtörténeti munkák és ismerettárak új füzetében fordul néha elő. De a negyvenes évek első felében a legolvasottabb, legünnepeltebb novella-író. Egyszersmind gróf Batthyányi Lajosnak, a szabadelvű párt főúri vezérének s később az ország legelső miniszterelnökének úri fényben s kényelemben élt titkára, kit szabadelvűsége miatt kizártak az ügyvédi szigorlat lehetetéséből. A politikusok szemében is jelentékeny író, ki a Széchenyi és Kossuth nagy röpiratharczába szintén röpirattal avatkozott, és a ki — mindezek után, az ötvenes évek első felében a Bach-korszak megalázkodott szolgálja lett.

A főlháborodást, melyet e ballépése szült, ma már nehéz volna teljes valóságában visszatükrözni. A híres magyar író egyszerre a legkárhóztatottabb gyászvitéz lett. A nők is, kiknek nagy kedvence volt, koszorúk helyett a gyalázás sarát dobálták rá. Barátai úgy beszéltek róla, mint a leghazafiatlanabb muszkavezetőről. Alig is volt megfogható, hogy akkor, midőn az ő egykori nemes, bőkezű főnökét csak nem rég dobták a vértanúk vesztőhelyére; midőn annyi lelkes hazafi szenvedt rabránczon s bolyongott száműzetésben; midőn a magyar ifjúság virágát a sok vitéz honvédtisztet, idegen földre, közlegényül besorozva, hurczolták ki a hazából; midőn az önkényuralom elkobozta a nemzet alkotmányát s annyi jó és gazdag magyar jószágait; midőn a bécsi kormány tervet kovácsolt édes anyanyelvünk eltiprására s a sajtórendőrség a magyar irodalmat olyan megmérgezett kútnak tekinté, melyet legüdvösebb volna betemetni; e szomorú időben, midőn a parlamentjét vesztett nemzetnek csak a költők, írók, művészek lehettek szónokai, egy híres magyar író átpártolt a németesítő hatalom táborába, a mint az Erdélyi János közkézen forgott epés verse kifejezte: «Kuthy Lajos német akart lenni». És azzá is lett, bérruhás, bőrhüvelyes spádédjú Bach-beamer, egyik megye főnöke mellett közigazgatási biztos.

Degré Alajos e megdöbbenő hírt nem akarta elhinni. Azt mondta: az valami más Kuthy lehet. Mikor pedig megbizonyosult a valóságról, fölkiáltá: «Akkor megőrült!»

A hazafiság kérdése volt az, melyben Degré semmi legkisebb alkut nem ismert. Fiatal korának exaltációjában még azt sem volt hajlandó hazafinak ismerni el, ki nem tartozott az akkori ellenzékhez. A mily kedvvel vitte a fáklját a szabadelvűség híres bajnokainak, kiknek beszédeit a joghallgatók akkoriban leirogatták és versenyezve szónokolgatták,

épen oly készséggel vett részt a macskazenék lármájában, melylyel a bécsi kormányhoz szító conservatív urak ablakai alatt zajongottak. Még rég kivándorolt magyarok künn született sarjaitól is magyar érzést és tetteket kívánt.

Egykor — a *Honderü* dunaparti fényes szalonjában — Petrichovich Horváth Lázár, a szerkesztő, megismertette őt Palugyánszky orosz legfőbb ítélőszéki elnökkel, ki vagy harmincz évvel azelőtt, mint nevelő, vándorolt ki Oroszországba, a hol megnősült, gazdag emberré és nagyúrrá lett. Őszbe borult fejjel azonban eljött még egyszer rég elhagyott honába, hogy attól végbúcsút vegyen. S elhozta magával deli növésű fiát is, ki orosz földön születve, nem tudott már magyarul s mint gárdatiszt szolgált. Degré udvariasan kalauzolta őket föl a Gellért-hegyre, a nemzeti színházba, előkelő vendéglőkbe s a fiatal tiszttel igen megbarátkozott. És — a mit egyikök sem remélt — néhány év múlva találkoztak ismét, de mint ellenségek, a fegyverlerakás után. Az orosz tiszt, ki ekkor már az Olga-huszárok parancsnoka volt, rá ismert magyar barátjára, melegen ölelte meg, egy pár remekművű pisztolylyal ajándékozta meg s azt mondta neki:

— Eljöttem, mert parancsolták. De mióta magyar földre léptem, kardomat nem rántottam ki hüvelyéből. Irtóztam volna magyar vért ontani.

Degré Alajost azonban, bár gyors fölhevülések embere volt, ez a nyilatkozat épen nem hatotta meg. Azt gondolta rá: ezredesnek nem is az a hivatása, hogy kirántott karddal maga öldököljön, hanem hogy jól vezesse ezredét az öldöklésre. Végre is mint ellenség jött be s egy hajszállal sem kevésbbé ellenség, mint bármelyik kozák.

És ez az alkut nem ismerő Degré, ki még egy orosz tiszttől is, a miért atyja e haza szülötte volt, magyar hazafiságot és tetteket követelt, elvállalta azt, hogy emlékbeszédet tartson Kuthy Lajos fölött, ki magyar íróból lett osztrák hivatalnokká; elvállalta akkor, midőn a Kisfaludy-Társaság valamennyi tagja borzongva hárítá el magától a népszerűtlen föladatot, hogy ezt az elítéltet ő parentálja el.

S épen az vállalkozott rá, ki Kuthyra, a míg élt, gondolni sem bírt többé jó szívvel, s a ki érzületére nézve annyira homlokegyenest ellenkezett vele! Az idők különös munkája volt az, mely egy a kálvinista Rómában felnövekedett tősgyökeres magyart eltorzított és a németesítők táborába vitt; míg nemzetiségi tájakon született, idegen családnevű embereket, sőt külföldi sarjakat is, heves, rajongó magyarokká tett.

Maga Degré Alajos sem valami tősgyökeres magyar táj és apa szülötte volt. Mikor ő Lippán, ez idegen ajkú temesmegyei kis városban, 1820-ban született, akkor még a vármegyék derék magyar öreg urai is

latinul szerettek beszélgetni, az uri hölgyek pedig mindenfelé németül társalogtak. Atyja, Degré Péter, temesmegyei főorvos, a mint mondták, a nagy francia emigratio révén került hazánkba, ő tőle tehát fia francia vért örökölt, a mi látszott is eleven, heves természetén, sőt fiatalabb korában mozgásán és magatartásán is. Atyját azonban annyira korán veszté el, hogy úgyszólván nem is ismerte s ekkép az nem gyakoroltatott befolyást az ő fejlődésére. Szakmájában igen érdemes férfi lehetett, mert midőn elhunytával özvegye és árvái szigorú körülmények közé jutottak, a nemes vármegye vállalta el a fiúk gyámságát.

Az anya, Rác Anna, temesi jó magyar családból eredt asszony, nevelte gyermekeit olyan jó magyarokká, hogy mind a három fia, mikor felnőttek, karddal szolgálták a haza és szabadság ügyét, mint honvédszázadosok. Ezért történt, hogy midőn ez a jó anya, ki annyi aggodalommal és bánattal kísérhette a háború véres folyását, a turai megsebesülés időtáján Aradon, leányának karjai közt meghalt, Vetter tábornok a temetéséhez katonai díszkíséretet rendelt ki, mondván: «Az olyan anya, kinek három fia van s mind a három a csatatéren küzd, megérdemli tiszteletünket».

Valóban meg — az utódokét is, s én, a ki most leghírnevesebbé vált fiának lelki képét vagyok hivatva vázolni, szintén tisztelettel hajlok meg ez anya nemes árnyéka előtt, mert tudom, érzem, hogy mily nemes magvakat hintett ő fiának fogékony szívébe. Tőle tanulhatta a gyöngédséget, mely mindig megvolt benne, ha olykor az erő kérge alá rejtőzött is; tőle a nemes részvétet, az engesztelődést és a megbocsátani tudást. Az anyai vezető kéznek része van még abban a bátor tettben is, hogy a szilárd, hajthatatlan magyar, beszédet tartott az eltévelyedett, elítélt magyar fölött.

Az emlékbeszéd nem példánymű, hanem mivel őszinteség sugalta, tiszta tükörkép, mely főleg elmondóját jellemzi. Nem védő vagy mentegető szózat, hanem a kiengesztelődés enyhülő, bár lényegében szigorúnak maradt ítélete. A rossz hazafinak nem tudott megbocsátani, de a jó író sem bírta egykori magas polczáról lerántani. Látszott az egykori jó barát fájdalma, keserves részvéte, emberies sajnálkozása a fölött, hogy egy fényes elme olyan sötét foltot ejtett magán. Hajlandó volt e tettet az elme megzavarodásának tulajdonítani s nem bírt kegyetlen bírása lenni többé, midőn eltévelyedéseért meglakolt s egy jobbá vált korszak idejében, a nemzet közörmő közepett, elhagyatva, szomorú egyedüliségben, megsiratlanul halt meg. Nem palástolgatta, hogy — a mint mondták róla — «áruló volt», de hozzá tette, hogy «nem volt ugyan se kém, se várfeladó, se muszka-vezető, de áruló volt önmaga ellen: szép nevét, fényes múltját, népszerűségét árulta el». Szinte megkönnyült a szíve,

midőn e sötét, búsító cselekedettől az egykor gyönyörködve olvasott elbeszélésekhez, a képzelem és festőképesség e virágos, dagályos, de erőteljes termékeihez fordult.

Tulajdonképen pedig a mi Kuthyt eltántorította, az a lélekerő hiánya volt. Nem tudott hinni, bízni, remélni a közcsüggedtség közepett, midőn épen a költőknek, íróknak vált elsőrendű kötelességükké: hitet és reményt önteni a letiport nemzet lelkébe. Úgy kellett tekinteniök azt a zord időt, mint hívőnek a halált: egy jobb élet sötét kapujának.

Degré Alajost természetének két állandó nemes vonása készíté az »elítélt fölött« tartott emlékezésre: egyik a barátság egykori kapcsa, melynek emlékét a megdöbbentő fordulat daczára sem bírt a szívéből kiszakítani, noha az már csak fájó keserűségben élt; másik az írói tehetség nagyra becsülése, mely már korán hevítette lelkét.

Kedv és előszeretet vitték őt az írói pályára, melyet hirlapi közlésekkel kezdett meg, midőn Temesmegye kitünősége, Vukovich Sebő, a későbbi forradalmi miniszter, oldalán patvaristáskodott s faluról, Beregszóról küldte czikkeit a Kossuth híres *Pesti Hirlapjába*. Szépiró később lett, pesti jóindulatú főnöke: Császár Ferencz buzdítására, beszélyt írva a főuri családok fölkarolt heti lapjába: a *Honderübe*. A szépirodalom sokrabecsülése azonban már az iskolában kifejlett benne. Maga jegyezte föl, hogy Szegeden, bölcsészethallgató korában, mutattak neki egy urat, ki látta Vörösmartyt s a kinek ő aztán mindig tisztelettel köszönt, csak azért, mert látta Vörösmartyt. Temesvárt megbámulta a fiatal Gorove Istvánt, mert ez volt az első akadémiai tag, a kit ő látott, s még inkább megbámulta Ormos Zsigmondot, mert már egy nagyobb kötet jelent meg tőle.

Képzeltető, mily lelkesültséggé nőtt az ő barátsága, midőn Petőfit és Jókait ölelhette keblére, együtt működhetett velök, a kik bevették sorukba a »tizek« közé, mely szövetkezés az irodalomban együtt ugyan mit sem bírt létre hozni, de azért maig is emlékezetes maradt, mert ez a tíz ifjú a hazai irodalom olyan »fiatal Magyarországa« volt, melynek kebléből részint tartós dicsőség, részint általános stiljavítás és az ízlés jó fejlődése keletkezett.

A fejlődés munkájában valamennyiöket újítás szelleme vezette s köztük ötnék az volt a törekvése, hogy az elbeszélések gépiesen mesterkéltszerű szerkezetét természetesebbé, dagályos, pipéres nyelvét egyszerűbbé s nehézkes hangját könnyebbé tegyék. A francia ízlés hívei voltak, de egészen magyar szellemben. A Degré tolla képviselte köztük a társaséleti rövid, vídám beszélyt, melynek tárgya egy-egy csattanós adoma, tréfás kaland, eleven ötlet vagy valami leleményes fordulat. A társalgás röpké nyelvén igyekezett ő elbeszélni s olykor a könnyedséget egész a

pongyolaságig vitte. Írás közben nem igen bírt azzal az önbíráló nyugalommal, mely a műgond útján a művészi stíl és forma mestereit hozza létre. Néha használni is óhajtván, korszerű didaktikai elemeket vegyített az elbeszélésbe, máskor meg akkor divatos elmefuttatások fölöslegével terhelte a tartalmat a belformai szabatosság rovására. Mind e két sajátság föltünik első beszélyeinek egyik legdicseértebb darabjában: *A két Robin de Boisban*, melynek meséje egy akkor nálunk is híressé vált francia vígjáték: *Az ördög naplója* hatásaihoz támaszkodik s egy levert szerelmes csalódási keservét évődve festi, a kit barátja álarczos bál alkalmával úgy gyógyít ki, hogy a hűtlenhez juttatja s mint könnyen meghódítható asszonykát ismerteti meg vele, a kiért nem méltó ömlengeni és ábrándozni. A tárgy kényes, de a vége is discrét modorban, epigrammatikus rövidséggel van megírva, úgy hogy inkább sejteti, mint kitarja azt, mit akkor elhallgatni az ízlés kötelességének tartottak. Mind a mellett nem homályos s a mese kerekded, bár folyását elmefuttató részletek lassítják s aztán — a mulattatás mellett használni is kellvén, — nem maradt el egy szenvelgő gyarlóság hazafias megcsipkedése sem, megrovogatva a városi — valószínűleg aradi — hölgyeket, kik — ha nem is tudtak jól németül — uriasnak vélték a német társalgást. Számos kötetre terjedő beszélyeken kívül, írt ő nagyobb regényeket is, köztük a *Két év egy ügyvéd életéből* címűt, melynek legnagyobb részét még a szabadságharcz előtt elkészítette; de csak évek múlva, az ötvenes évek első felében adta ki, mikor pár ezer példányban gyorsan terjedt el, mert mindenki sietett elolvasni a sebektől vérzett honvédtiszt regényét. A későbbi évtizedekben is adott ki több regényt, mindig a hazai társadalom köréből merítve tárgyát; a romantika révén tudtommal csak egyszer kalandozott el idegen földre, messze múltba, a mesés kalandos életű «Salvator Rosá»-t választván egy regénye és múló sikerű melodramája hőseül. Pedig őt voltaképp a francia romantícizmus gyorsan világgá terjedt új termékei táplálták leginkább. Esténként eljárt a nemzeti színházba, hol akkor a Hugo Viktor regényes szomorújátékai és a Scribe leleményes vígjátékai érdekelték különösen a közönséget. Ezeket ő is nagy kedvvel nézte. Fölvonások közeiben pedig a fiatal Degré, e szembe-tünő, érdekes alakú ifjú, a helyett hogy a páholyok szépeiben gyönyörködött volna, zsebéből kihúzta egy-egy francia regény új füzetét s azt olvasta zártszékén buzgón, mintha egyetlenegy üres perczét is sajnálta volna annak élvezetétől elvonni.

De mint magyar elbeszélő csak annyiban hódolt a romantikának, hogy szeretett néha kivételes lovagiasságú és merész kalandú ifjakat rajzolni és személyeinek fölállításában az éles ellentét hatásait kereste. Legutolsó beszélyében: *Az utolsó jurátusban* is, melyet a Kisfaludy-Tár-

saság 1890-ki közülésén olvasott föl, a munkabíró, büszke, lovagias jurátussal egy hitvány, alattomos, gyáva ellenfelet s a nemes érzésű úri leánynyal egy kötelességeit titkon típró nemtelen asszonyt, mostoha mamát, állított szembe. E beszély hősében saját eszményét rajzolta, némelyik szerint: talán a maga képét kívánta adni, mert a tevékeny jurátusból vitéz katona s aztán boldog férj lesz, ki minden állásában nemesen, híven teljesíté kötelességeit, a mint ezt ő maga is cselekedte. Valóban Degré Alajoson mindvégig meglátszott az utolsó jurátus. De nem az a duhajkodó jurátus, ki kedvét lelte lármacsapásban és vitézkedő dulakodásban; ő ez ifjúságnak csak egy pár olyan német színházi zajongásában vett valaha részt, melyet hazafias fölzúdulás idézett elő. Még kevésbbé volt az az «audiat» jurátus, ki alázatos csoszogással kereste a szeptemvirek pártfogását, hogy ez úton mentül hamarabb húsos fazekekhez jusson. Ő azon erős magyar érzésű, büszke, gavallér jurátusok közé tartozott, kik lelkesen tódultak a szabadságharcz lobogói alá s kiknek egészséges lelkű rendje a honvédsaták zivatarai közt tűnt el a közszereplés mezejéről. Ezt a typut képviselte ő, sok vonásában még előregülten is, midőn már rég boldog családapa és jólétben élő háziúr vala.

Nincs és nem is lehet még elfeledve, hogy ő nem csak elbeszélő, hanem színműíró is volt. Ez az ösvény olykor őt is ingerlékenynyé, türelmetlenné tette s öreg napjaiban azt vallá, hogy a ki szereti a nyugalmat, kerülje a színpadot és a pártpolitikát. Gyakran haragosan fortyant föl ő is, ha újabb színműveiről erősb kritikai észrevételt olvasott, s ha művét nem adták elő hamar vagy gyakrabban. De ez nem a hiúság követelése volt ő nála, hanem múltó izgékonyosság, mert ha első hevében meg is bántotta egyik-másik kritikusat, igyekezett csakhamar kibékülni vele, az idő távolában pedig nagyon szerényen vélekedett a maga színműírói munkásságáról.

A pozsonyi országgyűlés jurátusa volt, midőn legelső színművét: *A zsarnok és fiát* megírta, úgyszólván alkalmiság adtán, mivel az erős tehetségű, de ma már teljesen elfeledt Bartha akkoriban Pozsonyba ment vendégszerepelni, hogy e drámában is föllépjen. Ez első színmű nagyhangú, kardos dráma, a mi nagyon természetes, mert akkor kardosan jártak az országgyűlés üléseire, hol a pathos, a dictio nagy hangjától elkesültek. Így Degré is a színpadról először a pathos hangjával kívánt hatni. Mily büszke hittel olvasgatta akkor drámájának kiragasztott színlapjait, maga írta meg negyven esztendő múlva, fölsóhajtva: «Istenem! ha valaha annyira vihettem volna, mint a mennyit akkor képzeltem magamról!» A dráma zajos külső sikert aratott, szerzőjét tapsolták, éljenezték, sokszor kihívták. Öreg fővel emlékezve vissza ez estére, ő az

egész sikert «a pajtási jószívűség» méltányoló hevületének tulajdonítá, de mindig hálás szívvel gondolt a jó fiúkra, kik neki egy oly boldog estét kívántak szerezni.

Ez idő ifjait igen erős és tartós barátság kapcsolta össze, a mit mutat az is, hogy egymással párbajokat vívni nem volt köztük szokásban. De nem is lebegtek folyvást az idealismus levegőjében, hanem értették a tréfát, évdést, pajzánságot. Az idő e nagy fordulatánál az új idő lelkesítő komoly szelleme találkozott a régibb patriarchális világ vidorságával. Azok a tekintélyes, előkelő követek is, kik az ülésen ünnepélyesen szónokoltak, délután a ligetben nem rösteltek nekivetközve lapdázni. Együtt terjedt a komoly törekvés és a kedélyes vidámság mindenfelé. Ez a vidámság a Degré Alajos természetének is egyik alapvonása lévén, igen természetes, ha a komoly, kardos drámának végkép hátat fordított s a vígjáték jókedvű műzsjájához szegődött. De csak pár évvel később, a nemzeti színházban kezdődött írói munkásságának ez ága, az *Eljegyzés álarcz alatt* című nagyobb vígjátékkal, melyet élénk tetszés kíséretében mutattak be. De ez a siker sem tette elbizottá szerzőjét, ki a hatást főleg az akkori színművészeti nagy gárda ábrázolásának tulajdonította.

A szabadságharcz után Aradon a fiatal Szerdahelyi Kálmánnak jutalom-játékul új színműre lévén szüksége, Degré megírta a *Bál előtt és bál utánt*, melynek mindenfelé épen olyan élénk hatása volt, mint később a *Rendkívüli előadás*nak, melynek komikai hősében szintén Szerdahelyi Kálmán aratott nagy tetszést.

A növekvő méltánylat, melyben Degré, munkásságának e termékeny idejében részesült, nem csak a karzat vagy földszint ifjúságától, hanem egyúttal már a páholyok előkelő közönségétől is eredt. Szerették a szalonokban is, hol szintén szívesen üdvözölt, kedvelt vendég volt s hová maga is szívesen járt.

Erzülete a demokratikus elvekhez kapcsolta, míg ízlése előkelő társaságokba vonta. Szerette az úri életet s mint beszélyeinek fiatal hősei, maga is divatosan öltözködött s gyöngéje volt a francia pezsgő és a havanna-szivar. E mellett a deli magatartású, feltűnő, barna arcú fiatal író tudott szeretetreméltóan, elmésen társalogni s személyében a lovagias jurátushoz olvadt a vidor világfi is. Jó sorsa korán vezette úri körökbe. Már Vukovich mellett is, ki elvitte magával Fiuméba, hozzá szokott a java társasághoz. Pesten az előkelő állású Császár Ferencz az akkori nagyúri szalonokba is bevezette. Majd Németh Lajos udvari ágens mellé Bécsbe került, hol azonban csak a magyar gárdisták körében érezte magát jól. Visszatérve, kehidai házában ismerte meg Deák Ferenczet, ki az akkor már névvel bírt ifjú íróat igen barátságosan fogadta. Dúsgazdag urak, mint a bőkezű Csernovics Péter és az irodalmat is kedvelő Kará-

csonyi Guidó, léptek vele bensőbb ismeretségbe. Majd a Pejacevich grófok hívták magokhoz hosszabb időre Szlavoniába, hogy magyarul társaloghassanak vele. Benső barátai lettek a dúsgazdag Csúzy Pál, ki ifjan, mint besorozott közlegény halt meg s ki boldog napjaiban Zalamegyébe vitte, továbbá Simonyi Ernő, a forradalom későbbi száműzöttje, ki Nyitra-megyét ismertette meg vele; a fővárosban pedig a vidám gavallér Ilkey-testvérek, kik rövid életökben sok víg órát élveztek vele. Degrének bő alkalma volt hírneves hazafiaktól komoly lelkesedést, előkelő barátoktól pedig úri modort tanulni. Mindenütt megszerették, tárt karokkal fogadták s kevés embernek volt mindenfelé annyi jó barátja, mint neki.

A Pejacevich grófok köréből épen az emlékezetes márczius 15-dike reggelén tért vissza a fővárosba. Még elég jókor, hogy e nap elragadtatásaiban élénk részt vegyen. Oda állt barátai, a márcziusi ifjak zászlója alá, szónokolt, lelkesített s midőn a kicsapongók zavarokat készültek előidézni, ott működött az erélyes Nyáry Pál oldalán, hogy segítsen neki a rend föntartásában. Egy utczai csöcselék kihágásaitól egy ízben lovagiasan mentette meg a méltatlanul vádolt Móga tábornokot, a kit megtámadtak.

Az első felelős kormány kezdetben egy pár sürgős kiküldetéssel bízta meg s Szemere Bertalan kinevezte belügyi titkárnak. De a mozgalmak növekedtével nem bírt a hivatal íróasztalánál vesztegelni. Előbb nemzetőr lett, majd a Földváry testvérek egyikének önkénytes zászlóaljával a föllázadt szerbek ellen ment harczolni s részt vett a szenttamási sánczok egyik sikertelenül maradt megrohanásában. Majd Móga tábornok oldalán, mint nyargonc hadnagy, üldözte ő is Jellaicsics bán hátráló seregét s a schwechati vereség után lehangoltan tért vissza a fővárosba. De a lázas napok izgalma nem hagyta őt nyugton s lemondva titkári állásáról, beállott a gróf Károlyi Istvántól alakított pompás huszár-ezredbe. Mikor egyenruháját először ölté föl, Mészáros Lázár hadügyminiszter azt mondta neki:

— Szebb fiú volt a polgári öltönyben.

— Remélem — felelte önérzetesen — hogy így hasznosabb leszek.

Azzal a hő óhajtással indult meg ezredével, hogy vajha a kardot több szerencsével forgatná, mint a tollat. De egyszer, mint huszárkapitánynak is, forgatnia kellett a tollat. Czegléden történt, midőn Kossuth Lajos ott időzött s ő mellette három napon át dolgozott, mint sürgős levelek önkénytes fogalmazója.

Kardja pedig, a mint elbeszéltem, eltört kezében a turai lovasrohamban, vitézi önvédelem közben. A súlyosan sebesült tiszt nem szolgálhatta többé fegyverrel a hazát, melyre a leggyászosabb napok következtek. A balsors úgy akarta, hogy saját szemével lássa ő a Temesvárnál

szétrobbantott magyar sereg roncsait s Világosra épen akkor érjen, midőn a fegyvert lerakták az oroszok előtt. Mint a hogy másfél évvel előbb, épen akkor érkezett a fővárosba, midőn a márczius 15-diki mozgalom heve őt is a legföllengőbb reményekre ragadta; most meg Világoson jelent meg akkor, midőn a fegyverlerakás gyásza az elcsüggedés mély bánatába meríté. Csoda-e, ha a lelkesedés és levertség emlékei mindvégig oly élénken lobogtak és borongtak az ő érzékeny lelkében?

Bujdosva, lappangva, eleintén törekedett török földre kijutni; de ez a szándéka meghiusult s ő Aradra vonult, hová édes anyjának sírja és egy jó nővér, sógor és több rokon szeretete vonta. Ott, internáltan, élte át a legsötétebb idöket s csak három év múlva térhetett vissza a fővárosba, hogy újra az írói munkásságnak és néhány év múlva, szerencsés házassága után, egyszersmind a boldog tűzhely örömeinek és kötelességeinek éljen. Az egykori világról senki sem gondolhatta, hogy midőn megnősül s élhet víg és úrias kedvteléseinek, a családi kör annyira le fogja kötni, hogy azontúl ne magának, hanem övének éljen, a szó szigorúbb értelmében vett önzetlenséggel, mondhatni: önfeláldozással. De bár életmódja megváltozott, természetének meleg alapvonásai ugyanazok maradtak. A régi jó barát volt azután is, ki a vendégszeretet szívességével fogadta és asztala köré gyakran gyűjtötte az íróársakat, művészeket, régi vitéz bajtársakat és hazatért száműzötteket, kikhez meghittebb viszony kötötte; de maga már nem járt zajosb férfi-mulatásokba, vendéglőkbe, kávéházakba. Otthonát tartotta legfőbb jónak, s hitvesét és szaporodó gyermekeit legdrágább kincseinek. Írói működésével sem szakított s írt gyakran beszélt, regényt és szerkesztett képes heti lapot is, de csak rövid ideig, mert az üzlet, még az irodalmi sem volt véreben. Nagy lett az öröme, midőn a közélet jobbra fordult s újra tevékenység pezsgett benne, de bár a pártéletnek is jelentős tényezője lett, az sohasem jutott eszébe, hogy a sok új pénzintézet alapításából és vasúti vállalkozásból valami hasznót húzzon. Emlékei és vérmérséklete a függetlenségi párthoz kapcsolták, melynek élén akkor sokra becsült régi barátai: Irányi Dániel és Simonyi Ernő állottak s több országgyűlésen volt e párt képviselője; de bár elveit nyilvános beszédeiben is mindig hévvel hangoztatta, a többség tekintélyes vezérembeveivel s a vérükből eredt kormány kiváló tagjaival kiméletlenkedni, személyeskedni nem volt szokása. Meg-megharagudott, de nem gyanúsított. Irányit követte abban az elvben is, hogy a lényegben engedni nem szabad, de a modort ízlés szabályozza, nehogy a parlament méltóságában csorba essék. Utóbb, midőn egy vácsi választás erős küzdelme közepett kisebbségben maradt, meghasonlott pártjának nem egy szóvivő emberével, kik vele szemben nem voltak eléggé nyíltak, s akkor nehez-

teléssel vonúlt vissza családi körébe, hol gyermekeinek fejlődése bő kárpótlást nyújtott neki, s irodalmi működésben találta ismét örömét. S volt évek óta egy új kedvtelése is: papvölgyi nyaralójában kertészkedett és szőlőt mívelt, míg csak a láthatatlan ellenség az ő tőkéit is tönkre nem tette.

Igen élénk részt vett a régi honvédek egyesületi működésében és alkalmi ünnepeiben is. Gyakran tartott lelkes beszédet a váci és budai honvédsíroknál, s a nagy idők folyásának élénk visszaálmódása utoljára emlékiróvá tette. *Visszaemlékezéseinek* két tartalmas kötete érdekes munka, melynek a korrajzírók még bő hasznát fogják venni. Sok jellemző, bizalmas adat van azokban a forradalom előtti ifjúságról, az ellenzéki életről, a pártviszonyokról, a fejlődő fővárosról, a márcziusi napokból, az akkori irodalom köréből, a szabadságharcz folyásáról, leveretéséről, az üldöztetések idejéből, a Párisban élt száműzöttekről, kiket 1857 telén látogatott meg, köztük huzamosb időt töltve nagy lelki gyönyörűséggel; továbbá a Bach-korszak gyászáról s az ötvenes évek első felének szomorú világáról. Rég múlt időkre gondolván vissza, e könyvét nem írhatta meg az emlékezet némely apróbb tévedései nélkül; de egészben véve e két kötet csupa élet, lélek és jellemzési hűség, az idő egy lelkes tanújának közvetlenségével írva. Az újabb nemzedékek tehetséges írói, a fejlődés folyamában, túlszárnyalhatták műveikkel az ő beszélyeinek és vígjátékainak értékét; de a *Visszaemlékezések* két becses kötetét más nem írhatta volna meg, csak ő, a ki átélte és érezte azon forgandó idő lelkesüléseit, erőfeszítéseit, dicsőségét és gyászba-
borulását.

És megírta a harmadik kötetet is, mely az önkényuralom idejéből, a tevékenységre ébredt irodalom munkásságáról, a politikai titkos törekvésekről, a nemzeti újjáéledés és az alkotmány visszavívása küzdelmének idejéből számtalan jellemző adatot, egész anyagtárt foglalt magába. De egy végzetes föllobbanásának hibájából e kötet kéziratát maga semmisítette meg. Elvitte azt kiadójához, hogy nyomtassa ki azonnal. A kiadó abban a nézetben volt, hogy közzétételét üzleti szempontból jobb volna valamivel későbbre halasztani, mert a két kötet második kiadásából még nem kelt el minden példány. Az érzékeny öreg író e választ kibúvónak tekintette, rögtön megfordúlt, a kéziratot haza vitte és a kandalló égő tűzébe dobta.

Mindnyájan kárát vallottuk e rögtön-ítéletnek, s mikor nekem pár nap múlva elbeszélte, őszintén megmondtam neki:

— Ezt bizony elhirtelenkedted, kedves öregem!

— Nem kár érte — jegyzé meg kedvetlenül. — A vén fa gyümölcse úgyis fanyar.

— Mint váczi szőlősgazda, másféle tapasztalatra tehetél volna szert. Vén tőkéd termették a legerősebb bort.

— Most már azok sem teremnek! Hagyjuk

De élete vége felé volt egy irodalmi öröme is. Mindig lelkesülten gondolt Petőfire, s mikor a társaság, mely e nagy lyrai költő nevét viseli, megválasztotta őt és Pálffy Albertet dísztagoknak, hogy az egykori «tizek» élni maradt utolsó három tagja, (Jókai Mór a harmadik) ott legyen a társaság kapcsában, ez a megemlékezés egész az elérzékenyülésig megörvendezteté. Csakhamar el is foglalta székét, egész megifjódott hévvel emlékezve a magyar lyra halhatatlanjáról, ki neki kedves barátja volt már akkor, midőn a kóbor ifjútól még a *Versek* első kötete sem jelent meg.

Sietett most emlékezni a dicsőről, nehogy elkéssen vele. Mert ekkor már kezdett betegeskedni, álmatlankodni, nehezen lélekezni. Támadt egy új kedvetlensége is. Kalap-utczai házukat kisajátítási eljárás alá fogták, s hiába volt a vigasztaló szó, hogy jól megfizetik, bántotta a gondolat, hogy el kell hagynia azt a hajlékot, melyben csaknem négy évtizedet töltött nejével háborítatlan boldogságban, s melyben született négy kedves leánya, kiknek egyikét a Klauzál Gábor 1848-diki miniszter fia vette nőül, s három derék fia, kiknek nevelése mindig egyik boldog gondja volt.

A családi élet meleg légkörében a gondos ápolás sokat enyhített ugyan súlyos baján, mely a véredények gyógyíthatatlan betegsége volt, s ez a szeretettel végzett ápolás úgyszólván egy egész évvel hosszabbította meg életét; de sok reménye már magának sem volt, noha nem tartozott a sötéten látók közé. Tudott még örvendeni is, olvasta mindig a lapokat, s hálát adott a gondviselésnek, hogy megérhette nemzetünk ezredévi nagy ünnepét s láthatta — legalább egyszer — az országos tárlat gazdagságát. Kötelességeit is igyekezett teljesíteni s a múlt év tavaszán még részt vett a Kisfaludy-Társaság dráma-pályázati bírálásában, olvasgatva a deési millenáris színműveket; de ekközben már elborult a kedélye s közeledő végét emlegette. Midőn biztattam, búskomoly mosollyal fordult felém.

— Magad sem hiszed! Előttem áll a kettős kasza, a 77 esztendő. Abba én is bele botlok. Elég is volt, bár fáj megválni ettől a jó feleségtől és ezektől a szerető gyermekektől.

A múlt nyarat azonban még, papvölgyi kedves fái közt, minden kínosabb szenvedés nélkül töltötte. Álmatlan éjeit gyöngéden titkolta övéi előtt, kiket nem akart szomorítani. Mikor azonban ősszel családostúl beköltözött a fővárosba, a váczi pályaháztól fájó mosollyal nézett vissza s elröppent ajkáról a végbúcsú:

— Adieu, Papvölgye !

A fővárosba törődve, de nem megtörten érkezett vissza, noha már alig több, mint egy múltó hétre. Reggelenként még fölolvastatott magának pár hirlapot, melyekben főleg a képviselőválasztások hírei érdekelték élénken ; egyik jó fiával még elég nagy sétát tett az utczákon, gyönyörködve szokása szerint Buda-Pest folytonos szépülésében ; az utolsóelőtti este még együtt vacsorált és beszélgetett családjával s csak a legutolsó nap hagyta el a beszéd kedve. És november elsején, este, minden nagyobb halálküzdés nélkül halt meg szívszélhűdésben.

A végzet úgy intézte, hogy ha már ki kell költöznie a családi házból, hol oly hosszú ideig élt boldogan : annak fájalmát ne érezhesse.

Temetésén, november 3-dikán, a halotti gyülekezet sokasága, annyi kiváló férfi és nő részvétele s a búcsúzó beszédek megindító hatása mutatták, hogy elvesztését mennyien és mennyire fájlalják.

Mintha nem is egy, hanem több embert temettünk volna ez egyben !

Lovagias férfit, vitéz katonát, vidám tollú író, hű barátot, szeretetreméltó világit s önfeláldozó családapát.

Mindez teljes összhangba olvadtan élt ő benne, míg e föld színén járt s mindezt együtt kellett elveszteni benne, a mint meghalt.

Midőn én most az emlékezés tükörében igyekeztem képét megvilágítani, úgy érzem, hogy nem hátrítottam rá olyan dicsőséget, mely ellen, ha élne, maga is tiltakoznék. Jelleme és nemes élete lebegtek főleg előttem, mert meggyőződésem, hogy a jellem ér annyit, mint a tehetség s a szép életnek van annyi hatása, mint a szép műnek.

A maga korának hű és igaz fia volt ő, kit eszmények hevítettek s ki minden téren buzgón, becsülettel teljesíté kötelességeit.

Így marad ő meg — a halálon túl is tovább élve még egy darabig — barátainak, tisztelőinek kegyeletében és a gyászba borult család bánatában.

AZ OLÁH NÉPHIT ÉS NÉPKÖLTÉSZET JELLEMZŐ VONÁSAI.

(Ujabb adalékok.)

MAILAND OSZKÁR-tól.

(KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ 1894—96 ÉVEKBEN A KISFALUDY-TÁRSASÁG SEGÉLYÉVEL ESZKÖZÖLT
GYŰJTÉSEKRE.)

I.

A «Kisfaludy-Társaság» mélyen tisztelt elnöksége és választmánya az 1892. év nyarán ismételve megbízott oláh népismei kutatásaim folytatásával. Most midőn, késve bár, de talán nem későn, gyűjtéseim és kutatásaim eredményével van szerencsém beszámolni s egyszersmint a kegyes anyagi segélyt is megköszönöm: kötelességemnek tartom azon okokat is felemlíteni, melyek jelentésem előterjesztésében mindeddig megakadályoztak.

Súlyos betegség által megrongált egészségi állapotom majdnem két évig arra kényszerített, hogy a megerőltető fáradsággal, nélkülözéssel és rendetlen életmóddal egybekötött gyűjtéstől teljesen elálljak s így rendszeres gyűjtéssel csak 1894 nyara óta foglalkozhattam.

Másrészt a gyűjtött anyag tanulmányozása is hosszabb időt vett igénybe. Az idegen elemek kiküszöbölése, a hasonló vonások keresése és összekapcsolása, a tanulmányozás folyamán felmerült új szempontok szerint való csoportosítás, valamint az ezen új szempontok által megjelölt irányban folytatott újabb gyűjtés és a meglevő anyagból hiányzó kiegészítő részek keresése, mind oly feladatok, melyek sok időt, sok utánjárást követeltek. Az ily módszerrel végzett gyűjtés útján sok érdekes adat birtokába jutottam és sikerült ez érdekes népegyed lelki életét több új oldalról megvilágítanom. De ha mégis nem kaptam meg mindazt, a mit kellő gond és nagy ügyszerettel kerestem és jelentésem folyamán hézagosság kerülne felszínre, úgy ez saját gyengeségem mellett részben azon nehézségeknek tulajdonítható, melyekkel a nép tanulmányozójának a legjobb igyekezet mellett is, lépten-nyomon küzdenie kell.

Gyűjtéseimben határozott irányokat és szempontokat tűztem ki magamnak. Az ethnologia mezeje virágos rét, melyen marokkal szedni a virágot igen könnyű dolog. Súlyt fektettem azonban a lényegre s arra, a mi a *pusztulásnak leginkább ki van téve*.

Igen jól tudom, hogy mint ethnographiai anyag a legkisebb szó-lásmód, a leglényegtelenebb gyermekversike is fontos adat lehet, de valamely nép tanulmányozásánál mégis csak azon vonásokat kell keres-nünk, melyekben lelki élete legközvetlenebbül nyilatkozik. Így tagadha-tatlan az, hogy abban, a mit a nép önhitéből, bár⁷ elmosódott képzetek-ként az átöröklés (Traditio) fonalán a mai napig áthozott, vagy hős-mondájában, melyben a népnek századokon át táplált vágyai, e vágyak megvalósításáért viselt küzdelmei, e küzdelmek által okozott szenvedései s az ezek kapcsán átszűrődő világnézlete kerülnek felszínre; inkább ki-fejezésre jutnak a nép sajátos lelki vonásai, mint bármely más szellemi termékben. Isteneit, hőseit ritkán kölcsönzi a nép más népektől és ha teszi, rájuk üti egyénisége (saját ethosa) bélyegét. És ha kölcsönzés forog fenn, igen fontos ennek ismerete már azért is, mert ha valamiből, úgy ebből ismerhetjük meg a népeket *elválasztó* egyéni vonásokat.

Nagy súlyt fektettem ezek gyűjtésére azon meggyőződésben, hogy az eszmekör tágulása, a civilisatio ezeket adja át legelőbb az enyészet-nek. Mert hisz, hova is lesz majd a természet erőinek képzelet-alkotta naiv felfogása ott, a hol a népnek alkalmá van a tudomány csodáit naponta szemlélhetni. Ott a hol a láthatatlan erőből kipattanó szikra képzeletet felülmúló erőt fejt ki, a hol a tűz vascolossokat hoz mozgásba, hova lesznek ott az ősi fény- és tűzerőhöz kötött naiv képzetek. Mi lesz majd a kőmorzsoló, szikladöntő óriással a nép azon fiának képzelet-világában, a ki naponkint látja, hogy az általa meggyújtott dynamit-tömb sziklaóriásokat röpít a légbe. S valjon az ifjú, ki maga segédkezett a gőzeke működésénél, csodálkozó áhítattal fogja-e hallgatni a nagymama redős ajkáról elszálló mesét a barázdaevő óriásról. A félig vad, mond-hatni a civilisatio legelső fokán álló erdőhátsági oláh leszál a vajda-hunyadi vasgyárba és dolgozik napszámba. Vajon fog-e ez majd dalolni gyermekeinek, unokáinak az egymást szerető, de folyton üldözö nap és holdról, látva, hogy valami megmagyarázhatatlan titokzatos erő, naphoz hasonlóan, de holdnál fényesebben világítja meg a gyár környékét. A közelből nyert új csodás képzetek az ősieket föltétlen el fogják mosni s a tündérekre, óriásokra, félistenekre szomorú sors vár. A keresztény vallás, sőt bármely más dogmán alapuló hit, nem volt képes az ősi kép-zeteket a népek lelkéből kitorölni, mert ott gyökereztek az emberiség lelkét uraló traditiókban, de a tudomány bizton ki fogja pusztítani, mert ott, a hol a képzelt erőben, lényegben való föltétlen hit a lelket

mélyen érintő érzéki hatások befolyása alatt megrendül, ott megszűnik az ősi traditio.

Gyűjtöttem tehát különösen azt, a mi e nép őshitére és hősmondájára vonatkozik s kerestem a kapcsolatot a román nép legendáiban nyilatkozó mythosi felfogás és a hősmonda közt. Az összegyűjtött anyagból kiindulva analógiákat kerestem s mindinkább igazolva látom azon feltevésemet, hogy az ősi hit és mythos átszivárgott a kétségtelenül újabb keletű rege és hősmondakörbe s itt a keresztény vallás befolyása alatt sokszor a felismerhetetlenségig áthasonult.

Súlyt fektettem e nép azon dalaira, melyek népegyéni vonásait legközvetlenebbül, leghívebben tükrözik vissza. Ethosa lényegét kutattam érzelmi élete sajátos nyilatkozataiban. Igyekeztem meglesni mindazt, a mi körül érzelmi világa forog, a miben eszmeköre összpontosul. Tudni akartam, miként szeret, gyűlöl, miként vágyik és mond le, miként remél és esik kétségbe, áld és átkozódik e nép, hogy így lehetőleg teljes képét adjam lelki életének.

Meglestem e népet ősi bölcsejében a havastetőn, fából összeillesztett kunyhójában. Mert az oláh nép eredetileg pásztornép. Erről tesz tanúságot egész ethnographiai arculata, erre mutat egész lénye, ez az eredet kerül felszínre minden szellemi termékében.

A havason a Surián alján volt alkalmam megfigyelni az eredeti oláh népdalt. Mély völgyben haladtam. A völgy felett egy hegyoldalon legeltette juhnyáját a pásztor. A nyáj legelészve haladt fel a hegytetőnek. Egy pár kolompocska éles sivítással csengett át a völgyön, kísérve a közbebúgó nagyobb kolompok mély baritonjától. Majd összefoly a kis kolompok sivítása s csak egy-egy nagyobb kolomp gyors zöreje kap bele a sajátos összhangba: a nyáj bégetve iramodik hegyoldalhosszant. E hangzavar melodiává tömörül... a juhnyáj megáll s ismét ama nyugodt fájdalmas összhang zendül át a völgyön.

Nem vettem észre... pedig már előbb a pásztor is elkezdett tilinkózni s tilinkójának dallama mintegy összefolyt a nyájkolompolás összhangjával. Nem voltam képes többé e kettőt elválasztani egymástól. Úgy tetszett nekem, hogy ezek együvé tartoznak, együtt keletkeztek s egyedül egy melodiáját képezik a műveletlen nép lelki harmoniájának. És így is kell ennek lennie! A juhászt a nyájkolomp báránybégetés inspirálja dallama megalkotásában. De befolyásolja lelkét az erdő mélyéből visszhangként kihangzó madárdal, a fenyő éles tűin végig surranó szél zizegése s a távolfekvő havasi falu harangocskájának a völgyeken kalandozásában megtörő mystikus csengése. Ezek mind mind egy-egy accordját képezik e nép dalainak, melyek a maga eredetiségükben minden más nép dalaitól különböznek. E dalok jellemvonása a vontatottság, a mit a

sorok ismétlése okoz. Minden verssort ismételnék s minden sor végén ott van a kihangzós, egy-egy lassan elvesző, nyújtottan kitartott hang, mely mintha visszhangja volna az egész dallamnak, elmosódottan hal el.

Igéretemhez híven kerestem a nép szellemi termékeiben azon vonásokat, melyek a magyar nép szellemi termékeivel egyezést tüntetnek fel s szerencsés voltam két ily eddig ismeretlen egyezést találni. Ezekkel első sorban fogok leszámolni. Adataimat gyűjtöttem Hunyad-megye, Russ, Puszta-Kalán, Szentgyörgy-Válya, Sztriáj-Szentgyörgy, Grid, Kis- és Nagy-Denk, Nagy-Rápoly, Al-Gyógy, Fürdő-Gyógy, Cseb, Nagy-Almás, Beregszó, Romosz, Nagy-Roskány, Batrina nevű községeiben. Aradmegyében: Soborsin és környékén. Krassó-Szörényben a Facset körül fekvő falvakban és Tomesden jutottam sok érdekes adat birtokába. Ezenkívül kikutattam a Déva környékén fekvő falvak értelmesebb ifjait, öregeit (mondhatnám poétáit, mert minden falunak meg van a maga dalosa, költője), a kik időnkint bejönnek hozzám s jó pénzért elmondják azt, a mi még eszükbe jutott, vagy a mit időközben másoktól eltanultak. De hogy e népet őseredeti lakóhelyén, a havason meglessem: beutaztam a Szászsebestől-Petrozsényig nyúló havasokat, felkeresve az elszórt juhaklokat (Súgág, Prigona, Teu és a Surián alja).

II.

A «Barcsay» és «Kádár Kata», székely népballadák oláh változatai.

Az egymás közelségében lakó, egymással folyton érintkező népek szellemi termékeiben kimutatható egyezés egyik legfontosabb és legérdekesebb ágát képezik az ethnológiának s rendkívül megkönnyítik az egyes népek sajátos gondolkodás- és érzésmódjának megítélését, midőn a nép lelkéhez nőtt, a viszonyok, elzárkózott fejlődés, traditio és jellem által befolyásolt egyéni vonások megismeréséhez igen nagy mértékben hozzájárulnak.

De annál fontosabb a szellemi termékeknek az egyezése és hasonlósága, ha nem holmi felületes verselményekre, vagy egyes elvétve több népnél egyező sajátos felfogásokra vonatkozik, hanem oly szellemi termékekben fordul elő, melyek úgyszólván a nép lelkéből fakadtak s minden kétséget kizárólag magukon viselik az illető nép lelki alkotásának karakterét.

Ily egyezést, hasonlóságot tüntet fel következő két oláh ballada.

Az 1895 nyarán Szentgyörgy-Vályán egy öreg ember ajkáról következő balladát jegyeztem fel.

Bogdán váratlanul érkezik haza csapatjával. A kaput zárva találja s kéri feleségét:

«Iliana feleségem,
A kapuba jer ki lelkem!
Nyisd ki nekem a kapukat,
Hogy bevigyem táboromat.»
De az asszony szóval szóla:
«Várj egy kissé jó Bogdánom,
Mig a gyertyámat meggyújtom.»
Meg is gyújtja a gyertyáját,
El is dugja Jánoskáját.
Harmadszor is csak kiáltja:
«Jer Iliana a kapuba!»
«Várj egy kissé jó Bogdánom,
Mig szoknyám magamra rántom.»
Magára rántja szoknyáját,
El is dugja Jánoskáját.
El is rejti nagy ládába,
A kulcsot rá is fordítja
S ki is szalad a kapuba.

Bogdán bemegy a házba s így szól feleségéhez:

«Feleségem Iliana!
Be van zárva a nagy láda.
Add csak ide a kulcsokat,
Hadd vegyem ki írásomat.»
«Hát nem tudod Bogdán lelkem,
Hogy mikor harezba indultál,
Itthon kis gyermeket hagytál?
A kulcsokat el is kérte,
A mély kútba beejtette.»
Nem nyugodt meg Bogdán gazda,
A nagy ládán nagyot ruga.
A láda meghasad négybe
S János kigurul belőle.
Bogdán látja — de nem bántja.

Jánost nem bántja, de:

Gyólcba köti feleségét,
Szurokkal leönti testét;
Szár az ággal meg is gyújtja
S hangos szóval így szólítja:
«Asszony hogy megcsaltál engem
Tanum van, tanum az Isten.»

Az asszony kérleli Bogdánt:

«Bogdán, Bogdán édes lelkem!
Nem sajnálok gyenge testem?

Nem sajnálad emléimet?
 Fiad rajtok nevedekett.
 Nem sajnálad kezeimet?
 Hányszor adtak ételt neked?»

Bogdán azonban e szívreható kérésekre is hajthatatlan marad:

És csak égett, a míg égett,
 De Bogdán egy szót sem felelt.

Ez oláh ballada és a Kriza F. «Vadrózsák» 381-ik darabja (Barcsay. Maros-Székiek) teljesen fedik egymást. Nemcsak hasonlóság, de azonos tárgyról is van itt szó, mely feldolgozása részleteiben is csekély különbséggel ugyanaz. Eltérő vonás, hogy az oláh balladának harcziás háttere van, míg a magyarban a tragicumot előkészítő vonások inkább családiasak (Magyarban a gyermek árulkodása — itt véletlen visszatérés a harczból), de mindkettőben a tragicum a megégetésben tetőzik. Különbség van azonban a két hős psychikai alkotása között is. Az oláh balladában az asszony kéréli férjét s a legszívrehatóbb indokokra hivatkozik. S éppen e kérés és annak negatív eredménye ismerteti meg e nép egy archetypónjaként felfogandó fiának kegyetlen lelkületét. Bogdán nem bocsát meg, ... nem szól semmit. A büntetés kegyetlen, de még kegyetlenebbé teszi e hajthatatlanság, Barcsay-ban hiányzik a kérés, de ott van a megnyugtató vég, a megbánás, mely kiengesztel, mert a legszentebbjében megsértett kegyetlen hős iránt sajnálatot ébreszt.

Egy másik Cerisoron (Hunyadmegye, vajdahunyadi járás, Erdőhát) feljegyzett ballada a következő:

A királynak fia
 Derék kis legényke,
 Meg is házasodott.
 A házhoz fiatal
 Feleséget hozott.
 Más faluból hozta
 A derék leánykát,
 Anyja szemefényét,
 A legények vágyát.
 Vasárnap elvette,
 Hétfőn estefeje
 Nagy levél érkezett
 S a táborba kérte.
 El is el indula,
 Ment csak mendegéle,
 Mig a nagy havasnak
 Tetejére ére.
 Álljatok, álljatok
 Oroszlán, legények,
 Álljatok meg itten,

Mert én visszatérek.
Vissza is kell térnem,
Ide is kell hoznom
Az otthon felejtett
Jó kerek pallosom.
Ment, csak mendegéle
Le is ért a völgybe,
Ifju legénytársa
Jöve vele szembe.
Ifju legénytársát
Igy kérdi, faggatja:
«Mit csinálnak otthon
Mi hír odahaza?»
«A hír nem jó neked,
A hír rosszabb jónál,
Mert atyád fellázadt,
Nagy serget is szerzett
S bedobta a tóba
A feleségedet.»
A mint meghallotta
A királynak fia,
A legénytársának
Szóval emigy szóla:
«Édes kiesiny társam,
Ha haza érkezel
S atyám megkérdezi,
Hogy mi lett belőlem;
Mondd, hogy el-el mentem,
El a hegyszéleken,
Oda a hol fekszik
Az én feleségem.»
Atyja meghallotta
S szóval emigy szóla:
«Átkozott, átkozott
Az a ki elváltasz,
Két szerető szívet,
Igaz szeretőket.»
És nagy serget gyűjtött
Fiát felkutatta.
S ott a tó fenéken
A száraz fővényben
Őket megtalálta.
Fel is hozta őket
El is temettette.
Közel az oltárhoz
A templom tövébe.
Az ifjuból kinőtt
Virágzó fenyőfa;
A leányból kinőtt
Zöldelő repkényfa.
S fel is, fel is nőttek
Templom tetejére,
Templom tetejére
Általöllelkezve.
A király meglátta,
Lelkéből sóhajta,

S magát nehéz szóval
 Emigy megátkozza:
 «Verd meg Isten, verd meg
 Azt a ki elválaszt
 Két szerető szívet,
 Igaz szeretőket.»

E ballada tárgya teljesen megegyezik a Kriza-féle Vadrózsák 1—2. sz. alatt előforduló «*Kádár Kata*» című balladákkal. De nemcsak e balladák tárgya azonos, miként az gyakran előfordul, hogy egymástól távolos népek ugyanazon tárgyat dolgoznak fel, de rendesen csak annyiban hasonlóan, hogy az egyezés csak valamely általános, minden emberi lelket uraló fővonás egyezésében nyilatkozik; hanem a cselekvény menete, a tragicumot megelőző és követő események, mondhatni a legfinomabb vonásokig meglepő hasonlóságot tüntetnek fel. Ily feltűnő egyezésnél különben is lényegtelen a mellékkörülmények elütősége. Mert hogy az oláh balladában a királyfi elveszi a leányt, a magyarban pedig Gyulainé kitagadja fiát és bujdosásra készti, hogy amott az atya, emitt az anya pusztítja el a nőt, hogy a magyarban Kádár Kata keszkenője színének elváltozásától van függővé téve a sorsváltozás, míg az oláhban a pallos otthonfelejtése képezi a fordulópontot, hogy Kádár Katában a molnár (1), majd a disznópásztor (2) hiráda idézi elő a katasztrófát, az oláhban az ifjú társ mondja meg a szomorú valót; hogy amott Kádár Kata átkozza meg anyját, emitt az atya átkot mond saját fejére, mind oly vonások, melyek a hasonlóságot nem befolyásolják, meg nem dönthetik, csak a feldolgozás mikéntjére s az e feldolgozásban felszínre kerülő, a két népnél elütő pszichikai alkotásra vethetnek világot.

Az oláh balladák a harcziás háttér s az a körülmény, hogy a nőnek semmi szerepe nem jut, epikaivá, komorrá teszik s az atyának fellázadása, valamint a ki nem domborított viszony atya és fiú között, bizonyos indokolatlan kegyetlenség színezetét adják e darabnak, melyben a megnyugvást hasztalan keressük.

A magyarban már indokoltabb a tragicum, mert ott van lélektani magyarázata a női hiúság a sértett anyai büszkeség hatalmas motivumában. Az előítéletek szülte szenvedélyek e romboló hatását következményeiben talán még ma sem tartanok lélektani problémának. A gyöngédebb pszichikai momentumok jutnak kifejezésre a magyar balladában ott, a hol a nő döntőleg foly be a cselekvénybe. Kádár Kata elbúcsúzik kedvesétől, szerelmi zálogot ad neki, majd a tóból válaszol az ifjúnak, mind oly vonások, melyek a szerző gyöngédebb pszichikai alkotására engednek következtetni.

Hogy kölcsönzés forog-e fenn s hogy mely nép kölcsönözte a tár-

gyat a másiktól, ezt eldönteni nem lehet feladatunk. Tény az, hogy e két ballada főbb vonásaiban fedi egymást, a feldolgozás mikéntje alapján egyes, e népek lelki alkotását jellemző vonások hámozhatók ki s hogy e hasonlóság egyik legszebb példája annak, mikép szövi az egymástól különböző népek lelke ugyanazon tárgyat psycheje alkotásának megfelelő alakba.

III.

Égmythos és népmonda.

Az oláh mythologia terén eddig vajmi kevés komoly törekvéssel találkozunk. (Tisztelet és elismerés Moldován Gergely egy. tanárnak ily irányú derék működéseért: «Erdélyi Múzeum-Egylet kiadványai», «Hungaria».) A mit az ez irányú működés az oláh irodalomban felmutathat, az vagy mythologisáló játék, vagy tendentiosus magyarázatok tömkelege, mely latin eredetre igyekszik az oláh nép származását visszavezetni.

Oly néppel van dolgunk, mely sokféle befolyások alatt fejlődött. E sokféle befolyások kimutatása most még lehetetlen, tendentiosus magyarázata káros; tehát e nép mythológiájának tanulmányozásában csak annyira szorítkozhatunk, hogy kimutatjuk miye van, a meglevő közt némi kapcsolatot igyekszünk kimutatni, mely lelkiismeretes munka majd meghezozza az általánosítás szükségességét.

Az oláh nép szóhagyománya rakva van mythosi vonásokkal. Egész költészete egy naiv, szép mese, mely minden vonásával elragad, elbájol. Akár a leggyermekibb korát élő vad nép felfogásaiban oly caleidoscopszerű összevisszaságban vonulnak el a nép lelke előtt a külvilág és annak tüneményei. Mesés alakok, hősök, megszemélyesített gonosz erők, tévhitek, babonát meglepő szívóssággal uralják e nép lelkét. E szívósság garancia nekünk arra, hogy ősi perceptióiban eredeti is. Beolvastott ugyan sok idegent, de az önmagáét még nem adta át a feledésnek.

Sulzer «Geschichte des transalpinischen Daciens» című művében azon véleményben van, hogy «A román nép babonáinak történelme az összes népek babonáinak történelmét adná». Ez az oláh nép gazdag mythosi anyagára mutat, de nézetünk szerint korántsem bizonyítja azt, hogy e népnek őshagyománya mind kölesönzött volna. Hisz e nép századokon át elzárkózva, lelkileg függetlenül, a civilizációtól érintetlenül élhetett hegyei között s lelke ezalatt ne producalt volna újat? E nép gazdag szellemi élete ennek homlokegyenest ellentmond. Sulzernek főntebbi véleményén kapva kaptak azok, kik az oláh nép latin eredetét

bizonyítani akarták, mert — mondja Mongiucă — «Ha élénk a mythosi élet a rumânnél, honnan vehette volna ezt máshonnan, mint a latinból, melynek mythosi elemei Európa valamennyi népénél megtalálhatók.» No hát ennek teljesen ellentmond e nép ethnographai fejlődése, ellentmond az a tény, hogy e nép a Balkánon inkább görög és szláv befolyás alatt fejlődött és ha elvétve találunk is szellemi termékeiben egy-egy a latin mythosra emlékeztető vonást, ez a papok, tanítók útján jutott a nép köze, kik bámulatos virtuozitással tudják meghamisítani a nép szellemi termékeit.

Indokolt feltevésünk, hogy az oláh népnek önállóan fejlődött mythosi világnézlete van s ennek tanulmányozásában a primär népek istentanának fejlődéséből merített következő módszert tartjuk legezélravezetőbbnek.

A görög és római mythologia megmagyarázására felállított elméletek között akadunk egyre, mely Euhemeros nevéhez fűződik. Annyit tudunk róla, hogy egy vallásos regényt írt, melyben elmondja, hogy messze elhajózott kelet felé, míg el nem ért Pontheia szigetére. Ezen szigeteken feliratokat talált, melyek tudósításokat tartalmaznak Görögország főbb isteneiről, de nem istenekül ábrázolták őket, hanem királyokul, hősökül, a kiket embertársaik Istenek gyanánt imádtak.*

Euhemeros könyvéhez fűződik a mythologia-magyarázó rendszer azon módja, mely tagadja az istenekül felfogott lények őseredeti perceptióját s a régi isteneket emberek színvonalára szállítja alá.

A görög és római mythologia magyarázat a sanskrit tanulmányozása óta ez elméletet elvetette, és jogosan, mert e legidősebb testvérn nyelv ismerete módot nyújtott a görög és római istenségeknek, ha nem is teljes, de a Righveda szövegmagyarázatának teljességéhez mért, lényegmagyarázatára. De ha e módszer nem is használható a classicus mythologia lényegének magyarázatánál, szerény nézetem szerint egy zárkózottan fejlődött nép, kevésbé ismert s magyarázatra szorult mythosi perceptióinak megértéséhez talán e módszer vezet legkönnyebben.

Mert megengedem, hogy a sanskrit a kezünkbe adja azt a fonalat, mely Indra, Sápitrí, és Varjuna templomaitól az olymposra vezet, de ha a mythosi élet ősi forrásához akarunk visszamenni, vajon nem a népsychológiához kell e fordulnunk, mely a néplélekből önkényt, vagy fejlődési phasisokon át keletkezett jelenségeket, csakis a népéthos egyes vonásaiból képes kimagyarázni.

Egy felsőbb hatalom az intéző végtelen tudata a néplélekbe már eleve vagy átöröklés útján az a posterioritási láncolatban be van oltva s

* Müller Miksa «Ujabb felolvasásai».

hogy a népek istentudata a polytheismus, pantheismusban nyilvánkozik, az a néplélek alkotásából folyó szükségszerűség.

Az egyet felfogni a sokszerűségben csak úgy lehet, ha lelkünk az egység lényegének felfogására képesítve van. Az okaiban és hatásaiban különyszerűt összerűsíteni, a sokfélét egy okra visszavezetni, ehhez már magasabb szellemi fejlettség kell. A műveltség alacsony fokán álló, a világot, természetet, mint tünemények sorozatát és nem mint erőlk sorozatát felfogó népek erre természetesen nem voltak képesek; s ez oka nézetem szerint annak, hogy a népethos első perceptiója nem az egyistenség.

A sokszerűből, a megragadó érthetetlenből kiragadni a hatalmasabb vonásokat, e vonások képzelt képviselőit megszemélyesíteni, a szűk látkörben hatalmasnak látszó természeti jelenségeket, kiváló tulajdonságú, a köznapiság fölé emelkedő egyéneket bizonyos hatalmi kör képviselőivé tenni, ezeknek magasabb, emberfölötti lényeket tulajdonítani; ez megfelel a cultura alantas fokán álló, nem csoportosító, ok és okozati összefüggést nem ismerő népek ethosa lényegének s így kellett keletkeznie a sokistenűségnek.

Ily szempontok vezéreljenek az oláh nép mythosának tanulmányozásában. *Ismerjük meg e népnek a világegyetemről, a természet jelenségeiről alkotott képzeteit, hogy megismerhessük hősmondájának képviselőiben, regéinek, mondáinak hőseiben a megszemélyesített felsőbb hatalmakat, mely ismeret eljuttat majd a nép ősi istentanához is.*

Noha az oláh népnek, mint minden más népnek, meg vannak a maga, felsőbb hatalmakkal felruházott képzelet-alkotta lényei; egy rendszeres mythológiáról, az eddigi gyűjtések alapján még nem szólhatunk. De igenis szólhatunk egy rudimentáris istenfelfogásról, egy mintegy áttetsző pogány hit maradványáról és egy a hősmondába beleolvadt — hogy úgy nevezzem — biblicus-mythosi körről, melynek christianisálódott alakján át szűrődik egy-egy vonás a pogány hitvilágból.

A határt megvonni hősmonda és istentan közt az oláh néphagyományban lehetetlen, mert Isten épen úgy emberi tulajdonokat tüntet fel, miként a hős emberfeletti tulajdonokkal van felruházva. Az oláh mythologia, az eddigi adatok szerint, egy igen érdekes fejlődési jelenség, mely a keresztény istentan és hősmonda érintkezése és vegyüléséből áll.

Ezért, ha e nép mythosi életét akarjuk bemutatni, kénytelenek vagyunk a hősök életéből épügy, mint a felsőbb lények felfogásából a jellemzőbb vonásokat kiragadni, hogy így megközelítő képét nyújthassuk e nép sajátos, vonzó, gyermekies lelki fejlődésének, mely ha nem is

áll egyedül e nemben, de mindenesetre e népet egyik legérdekesebb ethnographiai egyeddé teszi.

Egy Nagy-Runkon feljegyzett monda szól a világ teremtéséről:

A legrégibb nemzetség Danes nemzetsége. Mikor az Isten e világot teremtette, több volt az ég és víz, mint a föld. Isten elhívatta a szárnyasegeret, hogy tanácsot kérjen tőle. A szárnyasegér csinált is magának hársból kantárt, nádból főveget s felment az égbe. Isten kérdé tőle, miként lehetne több földet teremteni? A szárnyasegér kinevette az Úristent és elrepült. Az Isten utána küldé a méhet, hogy hallgassa meg mit beszél magában. A méh beült a szárnyasegér fővegébe s beszédéből megtudta, hogy a földet úgy lehetne szaporítani, ha Isten hegyeket és völgyeket is alkot belőle. A méh visszament és elmondta ezt Istennek. Ez úgy megörült, hogy megáldotta a méhet, mondván: «Senki se születhessék, senki se halhasson meg munkád (méz, viasz) nélkül». A szárnyasegeret pedig büntetésül száműzte a barlangok sötétjébe.

Egy másik Batrinán feljegyzett monda következőleg adja elő a világ teremtését.

Mikor ez a világ még csak víz volt, Isten sétálni indult az ördög-gel, Isten leküldi az ördögöt a tenger fenekére, hogy hozzon fel neki földet. Az ördög lemegy a tenger fenekére, de nem hoz fel semmit. Isten azonban észreveszi, hogy körmei alatt valami feketeség van; kiveszi onnan, gomolyagot csinál belőle, feldobja a levegőbe s meg volt teremtvé a föld. Erre ráhuzta az eget, de észrevette, hogy az eget igen kicsinyre szabta, tehát a földet is kisebbé tette. (Más monda szerint az eget addig nyújtotta, míg mindenüvé elért.) Isten az égben széket csinál magának, de Tarton, a főangyal is hamarosan széket ácsól s azt az Isten székénél magasabban helyezi el. Ekkor Isten kinyitja az eget s az angyalok mind kihullanak az égből a földre és a pokolba. De a főangyal észreveszi a dolgot s jelenti az Istennek, hogy ha az angyalok mind kihullanak az égből, az nemsokára szentek nélkül marad. Erre Isten így szól: «Menj, Mihály, parancsold meg, hogy szavamra mindenki ott álljon meg, a hol van». Ekkor bezárul az ég s minden angyal ott áll meg, a hol a parancsot hallja. Egy része az égben, egy része a földön, egy része pedig csak félig a földben. Így származtak a csillagok, Isten meg-sajnálja a sok szenvedő angyalt s két könnyecsepp hull ki a szeméből. Egyikből lett a nap, másikból a hold; s keringeni kezdenek az űrben egymást üldözve.

Isten azonban még most is kergeti ki az égből az angyalokat, ezek a hullócsillagok. Ezek futnak a csillagok elől, mert nem fogadják be őket.

Ha az ember megbotlik, egy a földből kiálló angyal okozza botlá-

sát, mert a földre hullott angyalok rosszra viszik az embert, hogy itt a földön poklot csináljanak.

De Isten már a születésnél egy jó angyalt ad az ember mellé, mely folytonosan küzd a gonosz ellen.

Egy Griden feljegyzett változat szerint Isten az ördöggel együtt van az űrben. Isten leküldi az ördögöt a tengerekre egy kis fővényért s e fővényből megteremti a földet. Az alkotott földön csak ketten férnek el. Az ördög le akarja szorítani az Istent. de csodálkozva látja, hogy a föld azon része, melyen Istennek le kellene esnie, folyton növekedik.

Az ördögnek, mint a gonosz-szellem megszemélyesítőjének, egész kifejlődött hitköre van a román mythosban.

Az ördögök főanyja Tortona kilenczszer szülte meg a fiait s ezért ezeknek kilencz neve van. És pedig: Dracu, Avtiuca, Mammona, Nicodim, Sotia, Iszop, Deavul, Vilva, Pricoliç. A Vilva tulajdonképen az ördög ereje, mely a bányákban lakik.

Az ördög általános felfogás szerint a szilvafában lakik s ha valaki hajnalban meztelenül felmászik a szilvafára s e szavakat mondja :

Mi-scatur pomul,
Să scot pe nebunul
De unde o fi, de unde n'o fi,
Să se ducă de aci.

(Felmászom a fára, hogy kiűzzem a gonoszt. A honnan jött, a honnan nem, de innen elmenjen.)

akkor az ördög kimegy a fából.

Az ördög az égbe megy s azt kívánja Istentől, hogy oly kíséretet adjon melléje, a milyen neki van. Isten azt tanácsolja az ördögnek, hogy menjen a folyóhoz, mossza meg a kezét s fecskendjen a vízzel hátrafelé. A lecseppenő cseppekből mind ördögök lettek, úgy hogy Szt. Ilyésnek 40 napig kellett villámlania és dörögnie, míg el tudta őket kergetni a pokolba.

Az embert halála után négy ördög fogja körül s ezek felmutatják a rovást. Ha több van e rovásukon, mint Isten rovásán, akkor az ördögé a lelke, ha nem, akkor Istené.

A nap az égben lakik. Az ég virágillat s méhzsongással van tele. Az égben lakik Isten is és minden szentje. A szentek ebédre hívják társaikat. Mindenki eljön, csak Szt. Vasárnap nem. Végre Szt-Vasárnap is felkészül s megindul egy napsugaron. Az út közepén megpihen egy hársfa alatt s a hársfa tövével levő forrás vizében három szent virágot talál. Kinyújtja kezét, leszakítja s felviszi Istennek ajándékba. E virágok a búza, myrha és bor virágai.

Ezek keletkezéséről a következő Sztrigy-Szentgyörgyön feljegyzett legenda szól. Az 1890—91-ben ugyane helyen közölt legendának újabb variációja a legenda, csakhogy ott e három virág versengése teljesen hiányzik.

Feljött már a szent nap
Elküldte sugarát,
Asztal körül ülve
Sok vendéget talált.
Hát ki is ül ottan
Az egyik szegleten?
Maga az Uristen.
Hát ki is ül ottan
Második szegleten?
A buza virága.
Harmadik szegleten?
A bornak virága,
Negyedik szegleten?
A myrha virága.
A buza virága
Fel is emelkedik.
S hogy jobb a többenél
Avval dicsekedik;
Szól szóval: nélkülüm
Meg sem is élhettek,
Mind éhen vesznének.
A bornak virága
Fel is emelkedik
S hogy jobb a többenél
Avval dicsekedik.
Szól szóval: nélkülüm
Nincs földön vigasság
Nincs földön vigasság,
Csakis szomorúság.
Fel is emelkedik
A myrha virága
S szóval emígy szóla:
Jobb ő a többenél,
Jobb mindkettejénél,
Mert, mondja, nélkülüm
Nem esketnek senkit,
Meg sem is esketnek,
Meg sem keresztelnek.
Ekkor a jó Isten
A mint széken üle,
Ily szóval beszéle:
A mennyben született
Három szent virágom,
Hogy közültök ki jobb,
Mit pereltek azon?
Hisz buza virága,
Kedves az énnekem,
Mert az az én testem.
A bornak virága
Kedves énelöttem,
Mert az az én vérem.

A myrha virága
 Kedves énelőttem
 Mert az verejtékem.

Egy másik al-gyógyi legenda szerint Isten elküldi e virágokat

Egyet a mezőre buzaszál keblére,
 Egyet az erdőre fenyőfa szívébe,
 Egyet a szőlőbe szőlő gerezdjére.

Így olvasztja be a nép saját felfogásába a keresztény vallás tanait, így hozza közelebb lelkéhez azt, a mi felfogása körét túlhaladja. Ez áthasonítás annál fontosabb, mert így jár el a nép mindenütt, a hol keresztény momentumokat sző be ősi legendáiba.

Ilyen sajátos vegyülés fordul elő a következő legendában: (Oláh-Dálya):

Az udvaron kívül,
 A nagy kapu mellett
 Zöld meggyfának lombja
 Nagy árnyékot terjeszt.
 Hát a nagy árnyékban
 Ki pihen alatta?
 Hát a Szűz-Mária,
 Jézusnak szent anyja.
 De mi dolgot mivel?
 Szálat fon orsóra.
 De hát milyen a szál?
 Fényes arany szála.
 Zöld tollu nagy sólyom
 Felülről meglátja
 És lecsap reája;
 Elkapja a szálat
 Felviszi az égbe,
 Az égneek ölébe,
 Mária rétéjére,
 Gyertyán tetejébe.
 És mi dolgot mivel?
 Fészkét rak belőle:
 Kis fiai fészkét,
 Kis sólymoknak fészkét.
 Ekkor Szűz-Mária
 Isten édesanyja
 Szóval emigy szóla:
 Te fényes napsugár!
 Te már sokat jártál,
 Sokat tapasztaltál.
 Hát a merre jártál
 Sokat tapasztaltál
 Valahol egy sólymot
 Zöld tollu nagy sólymot
 Repülni nem láttál?
 Fényes nap sugára

Szóval emigy szóla:
 Kedves Szűz-Mária
 Isten édesanyja!
 Ha a dolog így áll
 Én a solymot láttam
 Mária réjtjében,
 Gyertyán tetejében,
 Kis fiai fészken,
 Aranyszálu fészken.
 Szóval most így szóla
 Ismét Szűz-Mária:
 Hát te hozzá menj el,
 Szóval neki mondd el:
 Küldjön el egy szálát
 A legragyogóbbat.
 Csináljak belőle
 Menyország seprűjét,
 Seperjem ki vele
 Menyország kebelet,
 Magos égnek ölet
 Menyország küszöbét.

Az ég meglopása több nép égmythosának tárgya s más más alakban több oláh legendában is előfordul. Sajátságos e legendában, hogy az aranyszálát fonó Szűz-Mária, valamint az aranyszálakból fészket rakó sólyom is magukban foglalják a nap képzetét. Hogy Isten anyja a nap sugaraival sepri ki az eget, ez más legendában is előfordul, a hol a zöld sólyomról szó sincs. Közel fekszik az a felfogás, hogy a Mária képzete később került be egy a napmythosra vonatkozó legendába.

A román nép hite szerint a föld oszlopokon nyugszik. Ilyés is midőn az ördögöket az égből kikergeti a főördögöt a *föld oszlopaihoz* köti (Malomvizen feljegyzett legendában).

Előfordul e vonás több az égmythosra vonatkozó adalékkal, következő legendában: (Soborsin.)

Fenn az ég ölében,
 Fényes nap kutjánál.
 A hol a nap fürdik
 Szebben sugározik,
 Almafa virágzik.
 S a fa mellett ki áll?
 Szent férfiú sétál.
 Arrább ördög füstöl,
 Szájából a tűz döl.
 Megrázkodik az ég
 S a hova alma hull,
 A föld is lángra gyul.
 Szentek megijednek,
 Az angyalok gyűlnek;
 Megkerülik a fát,
 Felgyűjtik az almát.

Ezt a hirt meghallja
 A nagy híres király,
 A király a vámtól,
 A nagy rézkaputól,
 Ki vizeket választ
 És oszt országokat.
 S kinek királysága
 A világnak talpa:
 A világ támasztva
 Egy nagy kőoszlopra.
 Ditián királynak
 Gyönyörű szép lánya:
 Tejjel folyó arcza,
 Vérrrel folyó ajka
 Mint nap világíta.
 A kapuban állta
 A hajnal hasadta,
 Világ sugárzása.
 Király hirül adja,
 Valaki akadna:
 Ki felmenjen fennebb
 Az égnek öléhez,
 A nap forrásához,
 Ezüst almafához.
 Hogy egyszer megrázza,
 Ezüst gyümölcseit
 A földre hullassa.

A világfa, az ez alatt levő napforrás képzele kerül e legendában felszínre. Az ősi képzeteknek keresztény képzetekkel való vegyüléséről tanuskodik az, hogy az égben a nap, az Isten és ördög egymás mellett fordulnak elő.

Az oláh nép égi fája az almafa, mely mythosi vonásokkal kapcsolatban több legendában előfordul. Így egy Cerisoron feljegyzett legendában:

Fönn a nap felkelténél egy almafa virágzik, mely alatt Isten pihen. Az almafa ágai egészen befedik arczát s örködnek álma fölött. Jön egy csoport galamb és megrázza a fát. Alma hull Isten arczára, de nem ébred föl. A galambok elmennek a víz homokjára (part), kavicsot hoznak s azzal dobálják az urat, de erre sem ébred fel. A galambok ismét elrepülnek és vizet hoznak begyükben s ezzel felébresztik az Istent. Az Isten felébredte a nap felkelte.

Hogy az oláh nép a keresztény felfogástól függetlenül alkotta legendakörét s hogy a keresztény vonások csak belejátszanak ősi hitébe, azt következő két legenda bizonyítja:

A «Kisfaludy-Társaság 1890—91. Évlapjaiban» «Legenda Krisztus keresztjéről» cím alatt közölt legenda telítve van a Krisztus életéből vett vonásokkal s bevezető, valamint befejező része nem egyéb egy

bibliai részletnek versben való feldolgozásánál. Ugyanazon tárgyat dolgozza fel a következő ballada is, de ebben Szűz Máriáról nincs szó s a biblikus részletek is teljesen hiányoznak. A Batrinán, tehát Hunyadmegyének a civilizációtól legmesszebb eső vidékén feljegyzett legenda a következő:

A nemzetes asszony
 Nagy bojárné asszony
 Ott sétál csak sétál
 A nagy palotában,
 A fényes udvarban.
 Fiát vigasztalja:
 Hallgass kis fücska,
 Mert ad neked anyád
 Fényes aranyalmát.
 Fiu kezét nyujtja,
 Az almát megfogja,
 Nem vigasztalódik,
 Nem szűnik sírása.
 Nagy bojárné asszony
 Szóval emigy szóla:
 Hallgass kis fücska,
 Mert ad anyád néked
 Aranyekét ékest,
 Fiu kezét nyujtja,
 Az ekét megfogja,
 Ez sem vigasztalja.
 Anyja emigy szóla:
 Hallgass kis fücska,
 Neked adja anyád
 A menyország kulcsát.
 Fiu kezét nyujtja,
 A kulcsot megfogja,
 Megszűnik sírása;
 Felmegy fel az égbe,
 Galambok rétéjére,
 Almafa tövére.
 Felmegy fennél feljebb,
 Jár-kél lennél lejjebb,
 Keresi hol lakjék,
 A hol vigaskodjék.

Párja ennek egy Sztrigy-Szentgyörgyön feljegyzett legenda, mely az eredeti népies mondai alakba olvasztja be a Krisztus-monda egy vonását.

Három ifju akad,
 Három nagy királyfi;
 Lóra ül a nagyobb,
 Utnak indul egybe.
 Mig felér a menybe,
 A nap forrásához,
 Ezüst almafához.
 Almafához menne,
 Ördög észreveszi.

Lehel egyet rája,
 Tüzzel körülveszi,
 Hamuvá égeti.
 Így jár a második.
 De a legkisebbik
 Nem megy fel az égbe,
 Hanem gondolkodik.
 Királylányhoz megy el
 Szép ifju királylány!
 Felül szép hintóba,
 A földet bejárja,
 Virágot gyűjt rajta;
 Földi virágoknak
 Nedvét kicsavarja,
 Királyfinak adja.
 Felhatol a menybe,
 Ördögöt legyőzi,
 Ezüstfa gyümölcsét
 A földre leveti.

E ballada lényegében az égnek ős-mythosi felfogását tárja elénk, csak a mondák, mesék par excellens hősét a legkisebb fiú, az erő és értelmesség képviselőjét érinti a keresztény felfogás lehe. Kedves és új vonás, hogy a hős virágnedvvel edzi meg testét. Úgy e két legendában, mint az oláh nép egész mythosi körében a jó és gonosz szellem küzdelme kerül felszínre. E küzdelem képzete mindenesetre ősibb, mint a keresztény felfogás s ezt a néplélek nem percipálta oly mértékben, hogy azt ősi képzeteitől függetlenül volna képes tudalmába beilleszteni.

A napban való hit az őstudat, mely körül úgy látszik a nép egész christianisodott mythosi-képzetköre csoportosul. Ez az ős lényeg világít be lépten-nyomon a nép hitébe. Érdekes küzdelme ez a népléleknek, mely az érthetetlen ellen, meggyökeredzett ősi képzeteivel küzd.

Egy Sztrigy-Szentgyörgyön feljegyzett balladában az ifjú meglátja a napot, a mint ez épen fészülődik. A nap így átkozza haját:

Te hajacskám,
 Hosszu hajam!
 Látnálak ott
 A hegyormon,
 A hegyormon
 Pusztá réten,
 Juhakolok
 Közelében.
 Hajdu lekaszáljon,
 Csobán * megétesen,
 Havas, jeges eső
 A földre fektessen.

* Juhász.

Az ifjú ellopja a napot:

S mit csinál az ifju:
A lovára veszi,
Hosszú aranyhaját
Az övéhez köti,
Nekivág a völgynek,
Hegy a hegyhez simul;
Patkója nyomában
A szikla összehull.
Meg is áll a patak,
Az erdő félreáll,
Mig édes anyjának
Kunyhójára talál.

Ekkor így szól a nap:

Selár, Selár lelkem
Rejts te jól el engem,
Mert nyomunkban van már
Az esthajnal csillag.

Az esthajnal csillag itt mint üldöző szerepel, egy másik balladában a nap szeretőjeképen van feltüntetve.

A szárszebesi havasokon az a hit, hogy Rusulitáé Fată dalba egy szarvas aggancsai közt ülve úszik át a Zsilen. Iliána egy csontból készült bölcsőben ül s figyelmezteti a szarvast, hogy siessen, mert Duf király* nyomukban van. A szarvas azonban dicsekszik, hogy őt nem lehet utólni.

A szürke hegyekig,
A fehér tóig,
A piros tóig,
S a csonthegyig,
A hol a fű
Kilenczbe fonódik.

E szarvast akarja megölni Vaszilie** gazda is, de a szarvas figyelmezteti, hogy kár magát fárasztani, mert még kilencz testvére van, mindegyiket meglőtték, de egyik sem döglött meg.

E szarvast kéri Szűz Mária, hogy hozzon neki gyógyfüveket. E gyógyfüvekkel hegeszti be Krisztus sebeit.

Napcultus rejlik a legendákban gyakran előforduló ekében. Az eke atributuma Visnu és Osiris napisteneknek. Budhának is mellékneve «Hativana» = eketartó. Az első keresztény lithaniákban is Krisztus jelzőjeként arator fordul elő. Az ekének mythosi jelentése van a német és angolban s a szláv is ismeri az ekét, mint a megtermékenyítés sym-

* Duf király mesés alak.

** Vaszilie = tulajdonnév.

bolumát. Régi népek cultusában általános az a felfogás, hogy az istenséggént megszemélyesített nap épúgy felszántja a földet sugaraival, mint az eke. Az oláh hősmonda egy hőse felszántja a hegyeket és völgyeket, egy másik mesés alakja megeszi a barázdákat.

Kifejlődött égmythosról tanuskodnak következő adatok is:

(Grid) A Zinea, e leánynak képzelt alak, beleszeret egy király-fiba; ennek koronáját ellopja s felviszi az égbe. Az ifjú utána indul, megszerzi a kucsmát, mely láthatatlanná teszi, meg az aczélbocskort, mely minden vizen átviszi, meg a varázssostort, melyet csak meg kell csattintania, hogy bárhova eljusson. Ezek segítségével a királyfi feljut az égbe s visszaszerzi koronáját. Vonzó hősnője az oláh mythosnak a Rusulitæ fata dalbã, mely azonos az Ilianã Cosintiana alakjával, kinek a nap-mythosban való szerepléséről más alkalommal volt szerencsém szólani.

Petru, a hős, beleszeret Rusulitiába s elindul őt felkeresni. Elérkezik Szent-Vasárnaphoz s kérdi tőle, ha nem tudja-e, Rusulitiã hol van? Szent-Vasárnap összegyűjti tüzes ostorával az állatokat. De ezek nem tudnak semmit. Végre előáll a sánta méh s elvezeti Petrut az égbe. Itt Péter beáll pásztornak, varázskantárával széppé teszi magát és eljár Rusulitiã mulatságaira. Míg Rusulitiã gyűrűt akaszt hajába s erről megismeri. Petru tulajdonságai, hogy aranyban van fürösztve s sárkány-zsirral van bekenve.

Azok az érdekes egyezések, melyek előbbi mondákban a Tündér Ilona és Siegfried mondára emlékeztetnek, készítetnek arra, hogy két ismeretes, más népeknél is meglevő, de az oláhban igen érdekes változatban létező mondát ideiktassak.

Ismeretes a hunyadvári, dévai és aranyi tündér mondája. E monda Malomvizen ily változatban fordul elő: Aranyon, Boldogfalván és Kalánban három óriásleány lakott. A boldogfalvi és kaláni felépítette a várát, de az aranyi sehogy sem tudott vele elkészülni. Ekkor ezt izente nővéreinek: «Még csak egy tornyom hiányzik, de ezt akár segít Isten, akár nem, holnapra felépítem. Mind épített, mind épített, de a torony minden éjjel a Marosba hullott. Erre úgy megharagudott a leány, hogy vett egy ekevasat s nővéreinek kész váraira dobta. De nem talált, mert az ekevas elrepült nővéreinek várai fölött s leszelte a Retyezát tetejét. Ezért retezát = lemetszett.

A másik egy a német Niedeck-vár mondájához hasonló rege, mely egy a Szászsebestől Bisztra felé vezető úton emelkedő «Masájdovilor»* nevű asztalakakú kősziklához fűződik. Itt lakott egy vén

* Olv. zsidovilor.

tatár gyönyörűséges szép leánykájával. A leányka leszállott a völgybe virágot szedni s találkozott egy ifjúval, ki földjét szántotta. Elvette tőle az ekét és ökröket és felvitte atyjához. A vén tatár visszaküldte a lányt, de az nem is jött többé vissza, hanem lenn maradt és az ifjú felesége lett. A vén tatár erre úgy megharagudott, hogy egy vasekét csinált, melylyel a hegyeket felszántotta. Így keletkeztek a völgyek.

Igen érdekes példái ezek annak, mikép dolgozza fel a néplélek, függetlenül egymástól, ugyanezen tárgyat s figyelmeztető egyszersmind arra, hogy a kölcsönzés, felületes egyezés kérdéseiben nagyon óvatosan kell eljárunk.

IV.

Az oláh nép fiának lelki világából.

Hogy e nép lelki életét a legközvetlenebb megnyilatkozásaiban: lyrai költészetében megismerjük, hogy megtudjuk, mi képezi e nép psychejének fő törekvéseit, mi az, a mi lelkét leginkább megragadja s mik lelki emótióinak főrugói: egy pár oly költeményt választottam ki gyűjteményemből, melyek egy vagy más irányban világot vetnek e nép lelki életére.

Jól tudom, hogy e nép lyrai költészetében is, miként bármely más népnél az általános emberi vonások kerülnek felszínre, de a feldolgozás mikéntje, az eszmekör, melyben e dalok mozognak s ez eszméknek a népegyed jellemének megfelelő társulása, a fel-felbukkanó — az izolált fejlődés által föltételezett — jellemző psychikai vonások mind, mind egy-egy esetvonással járulnak hozzá e nép lelke arczulatának megalkotásához.

Itt közlöm hű fordításban azon költeményeket, melyekben a férfi, az ifjú ad kifejezést érzelmeinek. Ha az ethnographusnak sikerül valamely vidék kiváló népköltőjét kikutatni, azon szerencsés helyzetbe jut, hogy alig győzi annak verseit lejegyezni. Annyit összeköltött e vadontermett poeta, hogy maga sem tudja, hol kezdje s így kiált fel:

Annyit tudok én Istenem!
 Azt sem tudom, hová tegyem.
 A ládámba ha becsukom,
 Félek: ellopja az asszony;
 Ha felakasztom a füstre,
 Macska eszi meg reggelre.
 No hát, sehova sem teszem,
 Hanem szépen elmesélem.

Es mesél, dalol naphosszant. Mivel azonban akkor éri utól a dalolás, ha egy kissé ittas, költőnk el akarja oszlatni a gyanút s dalolását így indokolja:

A ki énekemet hallja,
Azt hiszi: be vagyok rugva,
Pedig italt nem is láttam,
Dalolok nagy bánatomban.
A jó kedvet csak mutatom,
Hogy ne kelljen sírva járnom:

De mi is okozza bánatát. Az az egy kimondhatatlan fájdalommal üldözi. Csillag sok bánatát mind elfelejtené, ha az az egy nem gyötörné.

A hány csillag fönn az égen,
Reggelig a ködbe mégyen.
Csak sugara szende holdnak
Tanuja nagy fájdalmamnak
A hány csillag Osztró felett,
Annyi gond űzi lelkemet,
De ha az az *egy* nem volna,
Talán lelkem megnyugodna.

Vagy másutt:

A hány virág künn a réten,
Mind halálra üldöz engem,
De az az *egy* — amott messze
Méreggel is elvesztene.

Az az egy mindenesetre kedvese, a ki majd virág, majd csillag képzetében üldözi hűtlenség vagy szeretetlenséggel. Szerelmében csalódva, vagy a lelkét kízó kétségek között lebegve, nem csoda, ha a szerelemről így vélekedik:

Sok virág van künn a réten,
Nehéz falat a szerelem.
Ki hozzáfog s megkóstolja,
Ereje legyen, hogy hórdja.
S esze is, hogy odahagyja.

Lemond szerelméről. Kedvese bolondította, ebbe beleúnt s ezt izeni neki fűzfalevelével:

Zöld levele a fűzfának!
Mondd meg mostani rózsámnak:
Ne üldözzön, ne szeressen,
De engemet elfelejtsen.
Vesse gondját, most már másra,
Nem leszek többé bolondja;
Vegyen szilvafavirágot
S csináljon másnak is gondot.
Tüzzön muskatát melléje,
De én ne jussak eszébe.

És hogy megmutassa, hogy neki van elég ereje ahhoz, hogy szerelméről lemondjon, kedvesét így üzi el magától:

Menj el rózsám, hord el magad
A hány ifju, megrontottád.
S még azt hiszed, hogy elveszlek?
Olyan bolond már nem leszek.
De elveszlek ... akkor, tudod:
Ha majd nekem megszámlálod
Hány csillag van fön az égen,
Hány fűszál van kilencz réten,
Hány levele diófának,
Kalásza kilencz határnak.
Talán akkor ... de akkor sem,
Csak ha fűzta diót terem,
A rekettye édes meggyet,
A nyárfa fekete szedret.

Tehát soha! A népszellem szűk köréhez mért philosophiai fogása a lehetőség kizárásának.

De ha a csapodár, vagy hűtelen kedves kötve is tartotta az ifjút, mihelyt túladott rajta, más szerető után néz. A nép fiának érzelmvilága nem uralkodik még annyira az egészséges ösztönön, hogy kedveseit ne tudná hamar elfeledni. Felejt és ismét szeret:

Jere rózsám szeress engem,
Mig zöld a lomb az erdőben.
Árnyékában leültetlek,
Édes csókban fűrésztelek.

De eszébe jut, hogy a másik megcsalta, s így folytatja:

De ha sárgul a lomb s lehull
S akkor kebledre más borul;
Legyen ölelése halál,
Ajkaiból mérget szívjal.

Szeretőjét saját falujából választja s ritkán fordul elő az is, hogy az ifjú más faluból hozzon feleséget.

Az ifjú boldog falubeli választottjáról s így dalol:

Megáldott az én Istenem
Falumbeli szeretővel,
Idegen kedves annyit ér,
Mint a piacról vett kenyér.
Falumbeli szép kedvesem,
Hogyha nagyon fáj a fejem,
Forrásból hoz vizet nekem,
A fejemre teszi — s nyomban
Elmulik minden fájdalmam.

Meglepő az a gyöngédség, melylyel kedvesét még a napsugártól is védi:

Vékonyocska kis erdőcske,
Szórj árnyékot kedvesemre!
Hogy a nap meg ne égesse.
Fényes nap bujj a felhőbe,
Fehér a rózsámnak bőre,
Ő ne perzseld feketére!

De nem is csoda, hogy így óvja kedvesét, mert saját ecsetelése szerint bizony igen-igen szép lehet.

Maros, Maros! kérdem tőled:
Nem láttad-e szeretőmet?
Bizony nem én — Tódor lelkem
S ha láttam, meg nem ismertem.
Pedig könnyű megismerni,
Könnyű sohasem feledni:
Magas, karcsu a termete,
Aranygyűrűn is átférne.
Érett szeder a két szeme:
Szeder, mely árnyékban ért meg.
Melyet szellő nem érintett,
Nem érintett, nem égetett,
A napsugár meg nem perzselt.
Hát az arcza, fehér arcza?
Mintha tejbe vón' áztatva
Hát az ajka piros ajka?
Mint a most fakadó rózsza,
A harmat is ott van rajta.

Kedvese dicsőítésében a nép költője kifogyhatatlan, de úgy látszik ez elragadtatás a házassággal teljesen megszűnik. A férjes nő dicséretével sehol sem találkozunk. Az asszonyról szóló költemények tele vannak maró gúnnyal, megvetéssel. Az ifjú epekedik, tűr a lányért, de mihelyt ez hitvese lesz, teljesen háttérbe szorúl. És ez természetes, mert az asszony a nép fiára nézve életszükséglet, a ki a megfigyelés körébe csak akkor esik, ha rossz, de jó tulajdonai dicséret tárgyát nem képezhetik. A lelki összhang, a szó magasztosabb értelmében, a házaselemek közt teljesen hiányzik, de a megszokás az érdek bizonyos mechanikai összhangot hoz létre, melynek azonban a bensőséghez semmi köze. S ha ezt az összhangot a nő valamely gyöngesége (restség, cifrázkodás, féltékenység) megzavarja, akkor a férfi nagy kegyetlenséggel és durvasággal tudja ezt vele éreztetni. Ily pszichikai motívumok szülik a következő költeményeket:

Sok virág van künn a réten,
Van egy jó kis feleségem,

Csakhogy féltékeny a lelkem,
 Az árnyéktól is félt engem.
 Az árnyéktól a gonosztól,
 De leginkább a szoknyától,
 Őrizne is ... nem teheti,
 Éjjel nappal úgy sem győzi,
 Nappal nem, a sok munkától,
 Éjjel a gyermeksirástól

E költemény a paraszt nő valóságos rabságáról tesz tanuságot, a mit a férfi nem átal durva humorral sujtani, sőt kiaknázni. Hol van itt az anya tisztelete, hol a becsülés, a mit a munkás nő megérdemel.

Megható az a panasz, melylyel a paraszt nő boldogtalanságát siratja:

Mikor otthon leány voltam.
 Nem kapáltam, nem arattam,
 Nem is fontam, nem is szőttem,
 Hajamban lombot viseltem.
 Hagymával ettem kenyerem
 S azt hittem, hogy mézzel eszem.
 Férjhez mentem, férjhez adtak,
 Vége volt a boldogságnak:
 Most kapálok, most aratok,
 De azért jó szót nem kapok.
 Szövök, fonok éjjel nappal,
 S nem törődöm virág s lombbal,
 Szép buzakenyeret eszem
 S csak úgy hull reá a könnyem.

E költemény, melyet a szenvedés sugalt a paraszt nőnek, átvezet a nép leánya érzelmvilágának ecsetelésére.

V.

Az oláh nép leányának lelki világából.

Bájos kis világ ez: a paraszt nő hamisítatlan lelkének világa, mely madárdal, erdőzúgás, szellősúgással van tele s valami kimondhatatlan sejtelmes gyöngédséggel, mely virágillatot lehel s harmat üdeségével hat a lélekre.

A kis lány nem győzi szerelmét viselni. Gyöngé szívét a vágy, a kétség halálra kínozza. Lemond róla, úzi magától, mert érzi, hogy előbb-utóbb elpusztítja:

Menj el vágy, ó menj el innen,
 Nagyon nehéz vagy már nekem.
 Költőzzél más lány szívébe,
 Az talán nem halna bele.

Egy másik így dalol:

Szeretöm elküldte vágyát
Szöllőlevelen,
Vidd el kedves forró vágyad
Nem kell már nekem.
Tartsd magadnál, teher nékem
Fiatal vagyok,
Nem vagyok még hozzászokva,
Tán beléhalok.
Vagy jer vissza, öleljelek,
Így szeresselek,
Forró vágygyal, — előbb-utóbb —
Csak eltemetnek.

De a vágy, szerelem csak üldözi s nyugtot nem talál:

Hej nagy kutya ez a vágy,
Éjjel, nappal el nem hágy,
Átnyargal a nagy hegyeken,
A míg fel nem talál engem.

Az oláh népköltészetben a szerelem szó (*dragostea*) igen ritkán fordul elő, e helyett a «*dor*» = vágy szót használja. Sajátságos philosophiai *contemplatio* ez, mert mintegy érzi a nép, hogy a valódi boldogság a vágyban tetőzik s ennek megszűntével elhal. Ismeri, érzi a szerelem hatalmát s mint minden megmagyarázhatatlan erőt, ezt is megszemélyesíti. Ily minőségben aztán szertelen tulajdonságokkal ruházza fel.

Menekülne a lány a vágy elől, de nem teheti:

Elmennék mint hold a ködbe,
Nem enged szivem keserve;
Elmennék mint hold csillagba
De nem enged szivem vágya.

Az első szerelem mélyen bevésődik szívébe s összehasonlítja ezt második szerelmével, a mely nézete szerint nem is igazi szerelem.

A hány gyümölcs a szőlőben,
Egyik sem oly édes nekem,
Mint az igazi szerelem.
A hány gyümölcs egy nyáron át,
Nem lehet olyan keserű,
Mint a második szerető.

A lányt megcsalja kedvese. Vigaszt csak a megsemmisülésben talál s ezt így fejezi ki igen szépen:

Szegény szívem, beteg szívem!
 Légy egy kissé türelemmel,
 Hisz ez soká úgy sem tarthat,
 Ugyis megöl a bubánat
 S mint a hó majd elolvadok,
 Mint a harmat felszáradok,
 Mint a hó a havastetőn,
 Csillogó harmat a mezőn.

A lány vágyik kedvese után s vágyát meglepő gyöngédséggel fejezi ki:

Istenem vágd le a hegyet,
 Hogy lássam meg kedvesemet,
 Lássam arczát s árnyékoljam,
 Keszkenőmmel betakarjam.
 Lombbal üzzem a legyeket,
 Hogy ne álmodjék nehezet,
 S ha felébred, a szájamból
 Adjak neki hideg vizet.

Nagy szerepet játszik e nép lelki világában a lehetetlenségek kívánása. Megtaláljuk ezt más népek költészetében is, de aligha jut annyira kifejezésre másutt, mint az oláh nép költészetében. A vágy, szerelem nem ismer lehetetlenséget. Az érzelem ösztönszerű erőérzetében, hatása körébe igyekszik vonni a kívül fekvő erőket is, melyeknek sokszor képtelen befolyást tulajdonít.

Így kívánja a lány:

Istenem! legyen belőlem
 Búzakalász erdőszélen,
 Hogy hallgassam víz folyását,
 Kedvesemnek dalolását.
 A mezőre arra menjen,
 Ha arra megy észrevegyen
 És a kalapjára tűzzen.

Ilyen egy másik kívánsága:

Változtassa át az Isten
 Nádszállá a tóközépen.
 Nádszálat a szél ringassa,
 Zörgését Juon* meghallja.
 Eljöjjön és megkérdezzen:
 Mi fáj, miért búsulsz lelkem?
 Leszakítson, hazavigyen,
 Eresz aljába helyezzen.

* Juon = János.

De, ha ugyan lehet, még képtelenebbet kíván, mikor így dalol :

Uram, változtass át engem,
Belőlem kis csillag legyen.
A kis csillag világítson
A szászsebesi nagy uton,
Hogy kedvesem eljöhessen,
Édes csókot hozzon nekem.

Így kívánja a lány, hogy faggyúvá változzék. A faggyúból kedvese gyertyát csináljon magának ; e gyertyát magával hordozza s meg-meggyújtja azt, ő is részt vehessen kedvese örömében, bánatában. Majd azt óhajtja, hogy mérges gyökérré változzék s azok, a kik kedvesét elszólták, eljöjjenek, kiássák őt, megegyék és meghaljanak. Madár is kíván lenni, hogy kedvesét Boszniába kísérhesse s láthassa, miként küzd az ellenséggel s küzdelem után a forrásból hozott hideg vízzel enyhíthesse szomját. Majd fölkerekednék mint felhő, hogy aratás közben védje kedvesét a nap forró sugarai ellen.

Így költözteti át e nép saját lényét élettelen tárgyakba, vagy állatokba, de egyszersmind személyesíti maga körül az egész természetet, talán azon törekvéssel, hogy oly kört alkosson magának, mely el nem ért vágyainak inkább megfelel, mint e keserűség- és bánattele valódi lét. Szenvedéseit átviszi e képzeletalkotta új világba is, miként a következő dalból is kitűnik :

Virágocska künn a réten,
Mért száradsz el nyárközépen?
Nyárközépen patak partján,
Lanya szellő járó útján?
Hát hogyan ne száradnék el,
Küzdve annyi ellenséggel.
Mert a hány virág mellettem,
Az nekem mind ellenségem
S a hány virág a berekben,
Méreggel előlne engem
S a hány virág a túlparton,
Mind örülne halálomon.

Virágnak képzelet magát a daloló, virágok a falu leányai, kik őt gyűlöletükkel üldözik.

Megható közvetlenséggel beszéli el a nép leánya ily alegorikus költeményben életét, boldogulását.

Virágos kertemben
Rózsa kivirágzott,
Nem jött el ideje,
Mégis bimbót hajtott.

Bizony bimbót hajtott,
 Mert el volt kertelve
 Ökrök legelőjén
 Legények rétjében!
 Ökrök meg nem ették,
 Ifjak le nem tépték,
 Kik csak elhaladtak
 Nem is érintették.
 Csak egy ifju legény
 Odajött meglátott,
 Kinyujtotta kezét
 S engem leszakasztott.
 Mikor leszakasztott,
 Nem ölte meg szívem,
 Gyökerestül vett ki,
 Elvitt a telkére
 S igen szépen megkért:
 Legyek felesége.

Babonás hit vezérli még bánata elűzésének kívánásában is s talán meg is van győződve arról, hogy a felsőbb hatalom képes elégetni bánatát, szenvedését, mint a kert támaszát.

Égesd el ó égesd Atyám!
 Égesd el a kert támaszát.
 Égesd el szívem bánatát;
 Mert hisz az én ifjuságom
 Csak bánat volt, csak fájdalom.
 Reggel könny, este meg sóhaj,
 Egész nap csak nyomor és baj.
 Még eltűrném a bánatot,
 De sajnálom az arczomat,
 Mert a könny mesgyét vág rajta
 S én leszek a világ csúfja.

Nagy a bánata s mégis arczát félti. Az örök nőies a paraszt nőnél sem tagadja meg magát. Zivatardúlta, égből mosolygó nap, derült égből hulló eső adja tükrét a nép leánya lelkének is.

Nagy szerelmi bánatát még így fejezi ki a lány:

Köd az égen, köd a földön,
 Ninesen nekem már örömöm;
 Nincs örömöm, csak a bánat
 Szántja halvány két orczámat.
 Meghalok a fájdalomtól,
 Ágyban fekszem forró vágytól;
 Szívem olyan mint az utca,
 Sok szekértől eltaposva.
 Ha elmegyek ő mellette,
 Szívem nem fér a mellembe,
 Hogyha hozzá közel vagyok,
 Könnyet törölök, könnyet hagyok.
 Bárcsak egyszer ő mellette
 Űtne villám a szívembe.

A paraszt leány szemérmetessége, gyöngédsége aligha szorúl más bizonyítékra, mint e kis dalra :

Hallod bátyám, jó bátyácskám,
Hol sok a nép, ne nézz reám,
De ha együtt vagyunk lelkem,
Szemed mindig rajtam legyen.

A megcsalt lány tehetetlenségében az átokhoz fordul s így átkozza meg azt, a ki kedvesét elcsalta :

A ki tőlem elcsalt bátya,
Éles kés legyen halála,
Kereszt ne diszitse sírját.
Szeg ne csukja koporsóját;
A papnak meg ne gyónhasson,
Bocsánat nélkül meghaljon,
Fejénél ne égjen gyertya,
Égben ne legyen nyugalma.

Ez átok iszonyatosságát még fokozza az, hogy az oláh nép nagyon vallásos és az a meggyőződése, hogy az átok bizton fog.

Megható kifejezése a lány hűségének, állhatatosságának a következő kis vers :

Elmentem a faluvégig,
Ott sirtam egy álló hétig,
Georgina bokor alatt.
Mig tövénél forrás fakadt.
Forrás fakadt — elhivtalak,
Tenyeremből itattalak.

Végül egy Nagy-Almásón feljegyzett, a leányvásárra vonatkozó balladát mutatok be. Hogy a nő áruszámba megy, ez teljesen török vonás s mindenesetre e két nép egykori sűrű érintkezéséről tesz tanúságot. Egyes oláh írók tagadják a leányvásárok léteztét, a mi természetes, mert minden olyat tagadnak, a mi a latin eredet ellen szól s el nem fogadnak semmi adatot, mely — ha mindjárt kézzelfoghatású — az oláh nép balkáni eredetét bizonyítja.

Egy kis házikóban
Ott a Maros mellett
Fehér kis leányka
Nagy rabságba esett.
Nyakában a járom
Gyöngyökkel kivarrva,
Ezüstgyűrűs vaspánt
Gyöngé testét nyomja.
Ifju legény örzi,
Bosnyák észreveszi.

«Nem eladó a lány?
Az ifjut kérdezi.
«Hát eladó biz az.»
«Aztán mi az ára?»
«Csak száz és fél forint,
Ugye, nem is drága?»
Be sem végzi szavát,
Bosnyák övét nyitja,
Száz és fél forintját
Csak elészámlálja.
De a kis leányka
Szóval emigy szóla:
«Bosnyák öreg ember!
Ne dobd ki pénzedet,
Ugy sem élek veled.
Ifju vagyok én még,
Havasi virágszál,
Neked melled veri
Hosszu fehér szakál.
Arany fülön függő
Csillag füleimben,
Neked egy-egy hajszál
Lézeng a fejedem.
Szívemben szerelem,
Édes csók ajkamon,
Te pedig — jó öreg
Alig állsz lábodon.»

Ezzel — újból is megköszönve a szíves támogatást — bevégezem jelentésemet. Hogy előzőkben mennyire sikerült e nép lelkének életét kidomborítanom, azt a mélyen tisztelt Elnökség és Társaság jóakaró bírálatára bízom. Munkálkodásomban lelkesedés, ügyszeretet és az a jó szándék vezetett, hogy a társulat iránti kötelességemnek legjobb tehetségem szerint tegyek eleget.

ARS POETICA.

RÁKOSI JENŐ-től.

FELOLVASTATOTT 1898. FEBRUÁR 6-DIKÁN.

Azaz : *költészettan*. Így mondták régen,
Sőt ennek mondják még ma is talán.
De hogyha *tan* tanítás számba mégyen,
Úgy a *bor* sem dicső ital ma mán.
Mert lesz ez is, az is, egyformaképpen
A tan — tanít, a bor — borít után.
Azért mondjuk, és vége a vitának :
Költés könyvének, ars poeticának.

Olvassuk gyakran, itt-ott hirlapokban,
Könyvekben is a szomorú regét :
Divatja múlik már mind jobban-jobban,
S borulni látjuk hajdan kék egét
A versnek : ihlető tüze nem lobban,
Hogy a szívekbe hordja melegét :
A régiek még jók az iskolába,
Új ember ma ugyan dalol hiába.

Homér megjárna vezérczikkezőnek,
Virgil ma ujdondász lehetne tán,
Jó tárczák sem minden bokorba nőnek,
S egy Dante, Zrinyi, más nagyok során
S lantján kinek lett a nagy Niblungének,
Hahogy születnek e kor hajnalán,
Lettek vón tisztos tárczatöltelék,
Lapunk van hozzá hál' Isten elég.

Jó volt nekik hát nem mostan születni
 E korban, mely oly *rémgyorsan* fogyaszt,
 S fantáziával csak adót követni
 Bizony mást nem tud (no meg pert halaszt).
 Nem érünk rá bonyodalmuk' követni,
 Hektor, Achill minket nem is riaszt:
 Éltünk komoly, dolgunk sok, időnk kevés,
 Mit nekünk hát holmi rimpengetés.

A régi mesterembert is leverte
 Az iparos, azaz csak úgy, ha nagy;
 A gyári munka a csatát megnyerte:
 Egyén, bármily ügyes, megölve vagy,
 S ma szónok az, a kit tüdője s verve
 Huszonnégy órán innen cserbe hagy?
 A vásárcsarnokunk en gros kofa,
 Gőz, villám a modern utas lova.

Az ember rég a bárónál kezdődött;
 Ma csak a — szállítónál, úgy lehet,
 A régi ember emleget elődöt;
 Ma X. utóda játszik szerepet.
 Régen, ha mondott egy-egy firma csődöt,
 Ma vallást, iskolát, művészetet
 Hiuság, érdek kapcsolván magához
 Nem belső érték, forgalom szabályoz.

Mert új világ ez és ez új világnak
 Van egy hatalmas főorgánuma,
 Hol eszmék, új eszmék sarkára hágnak,
 S a hol van mindnek — egy napig — nyoma.
 S mivel hogy ott kicsit, nagyot meglátnak,
 Hát minden tódul ész nélkül oda:
 Kimondom, bárha tár zokon veszik,
 Ki nincs ujságban, ma nem létezik.

S hiába mérgelődnek otthon hátul:
 A gyáripár ez, a szellem terén.
 Biz itten nincs meg a *nonum prematur*,
 Melytől halhatlan lesz a költemény;

Ellenkezőleg, régen, jó apát úr
 Egy könyvet írt ön át az életén:
 Az úr pedig ma dolgunkat felvitte
 Léven ma napság mink — írók à la minüte.

Igen, az ujság, a modern világnak
 Planétája, a mely magáho' von
 Mindent, a mit csak szellemek munkálnak,
 Ez, egymaga, ma az irodalom.
 Műfajt nem ismer, fittyet hány szabálynak,
 Saját képére alkot zsarnokon,
 Jámbust, rímet (nem ér rá!) nem kovácsol,
 Ám nagy- s kicsinynek sorsot csak ez ácsol.

És különös, hogy mégis én mind eztet
 Stanczákban és rímekben mondom el.
 Szavam pedig súlyából annyit veszthet,
 A rímem mentül jobban megfelel.
 Van mégis valami, mért szívem reszket,
 A versben, a mi vonz és fölemel.
 A vers, úgy a sorok ha össze csapnak,
 Ölelkezése, csókja a szavaknak

A gondolat nemesb lényünk szülötte,
 Vajudó elménk édes gyermeke.
 Vajh az anyát ki gáncsolná fölötte,
 Ha gondja van rá, hogy szép kisdede
 Még szebb legyen? Szalagját rákötötte
 A szépet hogy szebben pólyázza be:
 A gyémánt is foglalva ragyogóbb,
 Eszméd is, ha szép versbe foglalod.

Mit ember gyakorol, minden művészet
 Az Úr művének másolása csak.
 Ha jól végzed, világhírben van részed,
 Bár csak kész dolgok másolója vagy.
 Eszméd, kellő formába ha betészed:
 Festő-zenész-szobrásznak mondanak,
 S bár műveid elmondjuk alkotásnak,
 Duló-muló idők sírt néki ásnak.

Egy van, s ez sem egy ember alkotása,
 A mi örök, a mi eredeti;
 Nincs ennek a nagy mindenségbe mása,
 Emberré az embert csak ez teszi!
 A többi művészet minden vonása
 Hogy elsővé legyen, meg van neki;
 Mindennek itt, a mi emberbe' szép,
 Forrása s koronája a — beszéd.

A nyelv! Ez a küzdő ember hatalma,
 Az ő világhódító fegyvere;
 Midőn az első szót meglelte ajka,
 A bűvös kulesot lelte meg vele
 Oda, hol a teremtés kincse halma
 Elrejtve van, bizton hatolni be,
 S elnyerni azt a legfőbb képességet,
 Hogy megismerhesse az istenséget.

Ez ím a nyelv. Mint más egyéb művésznek,
 Ez a költők munkája anyaga,
 De míg a többinek csak jutnak részek,
 Ez bírj' a szépnek összegét maga.
 A színt leadta néki a festészet,
 Mint a zenéé, édes ritmusa,
 S Homér nyelvénél Fidiásznak szobra
 A plasztikáját nem vivé nagyobbra.

És most, e finomult korban megessék,
 Hogy a műcsarnokokba tódulunk;
 A koncertrendezőké a nyeresség,
 S mi ujságok szünetlen koldulunk,
 Fillérüket a honfiak hogy vessék,
 Szobordíszot hogy nyerhessen városunk?
 Minden művészet lángja égre csap,
 A költészet kerülne sutba csak?

Ki szárnyaló, fölséges gondolatra
 Szab szóbul hozzá méltó szép gunyát;
 S érzésnek, mely jó szivéből fakadva,
 Beszédben édes, bájos létet ad;

Ki a szó hosszát, súlyát vetve latra
 Megönti a nyelv kristályalakzatát :
 A nyelv ihlett művészet érje az,
 Hogy az uj korban nem jó rá tavasz ?

Óh lengő sor, rímeknek csengő párja,
 Melyben lélezkik az ép gondolat,
 Előtted az uj kor fülét bezárja ?
 S ha jössz, elzár szívétől hét lakat ?
 Vagy tán e kor csak Messiását várja,
 Hogy döntse le a siket falakat ?
 Mert poézise, az van minden kornak,
 De fülmiléje nincs minden bokornak,

Miképpen küzd e vajudó időben
 Az egyes-egyes, sok ellen a sok ?
 Mi jó még ránk, mi van már eltűnőben,
 Mitől fél szívünk, mely vágytól dobog ?
 Prometheusz e világ ma is merőben,
 Kinek máját szaggatják a sasok.
 Hulló vérét a ki fölfogni bírja :
 Bálványa lesz, ki kínjait megírja.

Rímet találni jót a szenvedésre,
 Ma is csak annyi, mint a sebre ír ;
 Nevét örök időkbe az bevéste,
 Kora igazságából ki megír
 Annyit, hogy az utód a kort megértse.
 Mert költő nélkül a mult pusztá sír,
 A költő meg multat, jelent, jövőt
 Egy dalban élő koszorúba köt.

S nem épp azok, kik mint rugalmas árnyak,
 A multban óriásnak látszanak :
 Repülni, ha meg vannak rá a szárnyak,
 Ma is könnyű és mindig az marad.

Lantunkra ott a hősök ezrei várnak,
 Hol éltünk árja föl s alá dagad,
 De ihletett szem kell s ihlett ajak,
 Szem, a mely lát s szó, mely szívedbe csap.

Igaz költő korának a szülötte,
 Ő benne sír s kaczag egy nemzedék ;
 Azt a fonált, melyen bogozva-kötve
 Az emberártnak vonagló szívét
 A sors rángatja, ott állván mögötte,
 Mint hajszoló, könyörtelen pribék :
 Ezt a fonált ajazd fel a lantodra
 S ne félj, korod ne hallgasson dalodra.

Az édenkert letűnt mi rólunk régen,
 Ezüst-Arany kor rég oda veszett ;
 Iszonytató ideges örvényében
 Látjuk tolongni ma az életet.
 De Ádám s Éva, Káin-Ábel éppen
 Úgy itt tolong ma s ostromol eget,
 Mint összes hősei az évezredeknek,
 Csak láss belé szívükbe is ezeknek.

A lantot hát, urak, bátran pengessük,
 S ha halhatatlanságot nem nyerünk,
 A bajt ne a közönségben keressük,
 S miért, hogy épp a korral perelünk ?
 Bölcsőbb a természet rendjét ha lessük,
 Hol száz madárka csicsereg nekünk,
 De elhallgat s közönségnek szegődik,
 Mikor a — csalogány dala kezdődik.

Ródd hát, költő nép, rímed csattogtatva
 Búbajos édes magyar nyelveden ;
 Melyet az elnyomott figyel meghatva
 S a dús — talán divat szerint, legyen ;

De lelked, ihlet szállván ajakadra
Csüggjön merőn a csillagos egen,
Mert van neki egy ringató reménye :
Te is lehetsz még nemzet fülmiléje.

Enyészik minden, omlik semmiségbe,
Repülnek gyorsan tőlünk a napok,
Fejünk felett szállnak a messzeségbe
Mint prédát hurezoló, riadt sasok ;
Homok borul országra, eltűnt népre,
Feledve hirők, nyelvők és magok :
De melynek nyelvén egy Homér dalolt,
Megmenté népét, nyelvét és a kort.

SZIGLIGETI ARCZKÉPE ELŐTT.

VADNAY KÁROLYTÓL.

FEOLYVASTATOTT 1898. ÉVI FEBRUÁR 6-ÁN.

Az arczkép, mely emelvényünket a mai ünnep alkalmával díszíti, a nemzeti színház ajándoka a Kisfaludy-Társaságnak.

Kifejezi e kép egy élő, virágzó műintézet tartozó háláját a férfiú iránt, kiről tizenhatsz évvel ezelőtt ugyanitt, ugyanilyen ünnepen, teljes igazsággal hangzott az elismerés, hogy «a magyar dráma megalapítását senki sem szolgálta hivebben és több sikerrel, mint ő».

Kifejezi továbbá — már ez ünnepi bemutatással is, — a Kisfaludy-Társaságnak azt a hön ápolott kötelességérzetét, hogy ez egyik legnagyobb érdemű tagjának, díszének irodalmi dicsőségét élénk emlékezetben tartsa, a mit bizonyára nemsokára azzal is fog tanusítani, hogy szellemi arczképét szintén megrajzoltassa egy az ő pályafutásáról szóló könyvben.

Nem hivatásom ezúttal, hogy e hosszú pálya, e rendkívüli tevékenység képét részletes adatokkal s a kiválóbb művek méltatásával tün-tessem föl. Halála után néhány hóval Társaságunk elnöke sietett az ő emlékét kitűnő beszédbe foglalni, kimutatva érdemeit, megjelölve helyét a magyar dráma fejlődésének történetében s elmondva róla, hogy a mit egykor Kisfaludy Károly a még állandó magyar színházzal nem bíró és nagyobbára német ajkú fővárosban néhány futó év gyors, mondhatni lázas, de egyszersmind becses termékenységevel megkez-
dett: azt Szigligeti Ede negyvennégy esztendőn át lankadatlan mun-
kássággal és nagyobb szerencsével folytatta.

Neve, érdeme s műveinek java része nem is esett még az enyé-
szet könnyű martalékává. Noha nem elégszer és nem is mindig kellő
művészi gondossággal, de olykor egy-egy híresb műve színre kerül még
a nemzeti színház és népszínház deszkáin; egy írói társaság, mely
szülőföldjén, Nagyváradon alakult, az ő nevét viseli s koronként ünne-

pet rendez tiszteletére; mellszobra ott áll egyik újabb színházunk homlokzatán s neve föl van jegyezve többnek nézőterén; sőt még a napi dolgokkal elfoglalt sajtó is meg-megemlékezik néha elévülhetetlen érdemeiről. Ily irodalmi alakot az idő futó homokja nem is temethet el rövid idő alatt, s a mulandóság könyörtelen keze sem törülheti ki az emlékezetből nevét, míg a jó sors kedvezése sokkal fényesebbeket nem jegyez az övé fölé!

Azt hiszem, hogy a szelleme iránti hódolatot ezúttal nem fejezhetem ki jobban, mint ha életéből azt emelem ki, a miben ő főképen példa és tanulság. Érdemeit sem domboríthatom ki élénkebben, mint ha visszapillantok a nehéz időkre, melyeket a rendkívüli kitartás hűségével élt át, eszményét egyenlő buzgósággal szolgálva a pálya elején, közepén és végén. *Semper idem.*

A nemzeti újjászületésnek még csak szürkülete derengett, mikor ő, húsz éves korában, a fővárosba került. Igaz, hogy Kazinczy Ferencz már rég apostolkodott munkáival és levelezésével; Kolozsvártt volt már állandó magyar színház; Kisfaludy Károly aratott már tapsokat néhány, sebtiben, de sok tehetséggel írt drámájával és vígjátékával; Vörösmarty már írt és hatott; az akadémia pár év óta meg volt alakítva; sőt a Széchenyi István ébresztő könyvei is megindultak már; de a tespedés bilincsei korántsem voltak még lerázva; az ébredezők is alig hogy kezdtek fölocsúdni a pangás kimerítő, zsibbasztó álmából; a főváros pedig, mint község, a nemzetnek nem igazi szíve, hanem német polgárságával egyik legidegenebb testrésze volt. Még a főrangúság is csak a német szellem ápolására nyújtott rossz példát. Voltak ugyan falvakon, már sokkal előbb is, «nagyságos elmék» a magyar költészet szolgálatában, de történelmi fényű nevek más viselői német színházak igazgatása élén álltak Pozsonyban, Pesten, sőt még Bécsben is. A negyven év óta vándorló s egyes vármegyék szűk kenyerén tengő magyar színészet pedig itt, Magyarország fővárosában, nyugtalanul kereste s lenézetvén, csak ritkán és csak rövid időre találhatta meg bizonytalan otthonát, idegen házban zsellérként édegelve. Lelkes írókból volt már itt Kisfaludy Károlynak környezete, de a német fővárost nagyon nehezen lehetett irodalmi központtá tenni.

Teljes érvényű igazságként fogadták el hazánkban azt a nézetet, hogy műveltségben való nagy hátramaradásunkat a folytonos háborúskodás okozta. Nem vallom egészen ezt a hitet. Az ó-kori Hellász városai még folytonosabban háborúztak, még sem hallgattak el a műzsák a fegyverzajtól, sőt Athénből akkor áradt az első és legeredetibb műveltség hajnalfénye a világra, maig is tartó uralommal. A középkori Olaszország örökös csatatér volt: egymással viaskodó városai mégis a költé-

szet, tudomány és szépművészetek rendkívüli virágzását idézték elő! Lettek volna csak a mi igazi városaink magyarok, századokkal elébb köszönt be nálunk is a hazai műveltség általános virítása. De német polgárság idegen szellemet ápolt bennök, az alföldi magyar városok pedig csak mezőgazdaságot űző nagy falvak maradtak, nem alkalmasak arra, hogy a nemzeti műveltség hódító központjai lehessenek. S azt már egy ó-kori görög bölcс jól mondta: a falu gabonát ad, a város lelket.

A sok háborúzás kétségkívül ártott Pest fejlődésének is: de polgársága tudott azért már e század elején hatalmas arányú színházat építeni, csakhogy németet; Budán is alakultak ugyanakkor tekintélyes zenészi körök, csakhogy a német classikusok ápolására. A lélek idegen volt s a magyar szellem annyira összezsugorodott, hogy — a mint épen Szigligeti jegyezte föl: — a budai magyar játékszínnél a német ritterdrámák és Kotzebue-féle vígjátékok magyar áttülettői részesültek ugyan némi anyagi jutalomban, de az eredeti színművek magyar szerzői — szabály értelmében — nem kaptak semmit.

Ily mostoha időben szerződött Szigligeti Ede, — akkor még Szathmáry József — a budai játékszínhez, szolgadíjra, havi tiz-tizenkét forinttal, színésznek és tánczosnak. Nemes család sarja volt, kit szülei mérnöknek szántak s bizonyosan osztoztak a színi pálya elleni akkori általános előítéletben. A vékony növésű, csöndes természetű, vidor kedélyű ifjú azonban eszményt hozott ide szívében s ez eszményért tudott nélkülözni, tűrni, várni. Osztozott az úttörő színészek szent lázában s hitte, hogy a magyar színművészetet, ha sok fáradsággal is, meg lehet gyökereztetni a német polgárság fővárosában. A szükség arra kényszeríté e lelkes színészeket, hogy magok is idegen szellem fegyvereivel kezdjék meg az egyenetlen harczot. Csak beszédjük volt magyar, de műsoruk nagyobbára német színművekből állt s a drámákban az idegenszerű érzelő, éneklő páthoszt, bohózatokban pedig a bécsi komikai fogásokat utánózták. Akkor így kellett csak! Pedig — mint hamar kiderült — mily erős és eredeti tehetségek voltak közöttük! S megtörtént, még pedig jóval előbb, az is, hogy egy magyar vándorszínész, ki maga szintén élettelen német drámák utánzásával tett színirodalmi meddő kísérleteket, ez áldatlan ösvénnyel fölhangyva, egyszerre csak megtalálta magát és magában az őserjú magyar szellemet s csodálatosképen olyan maradandó történeti tragédiát alkotott, melynek a későbbi fejlődés jobb idejében sem termett párja.

A francia irodalom egyik jeles történetírója a *Cid* költőjéről bámulattal így szól: «Előtte a francia színpad története csak üres neveket mutathat föl, de egyetlenegy színművet sem. E nagy művészet,

melynek itt, úgy szólván, múltja sincs, egész készen szökik elő a *Corneille* fejéből». Mennyivel több joggal mondhatjuk el ezt mi Katona Józsefről és *Bánk bánjáról*, mely korántsem valami kisebb hegylánczolat kimagasló csúcsa, hanem pusztaság közepén egymagában kiemelkedő hegyorom, mely előtt és után laposság terjeng.

De a lángész e terméke nem hathatott a maga korára, mivel nagyon is túlszárnyalta azt. Ki tudta akkor nálunk, hogy mi a tragikum? A műnek, mely ezt példával magyarázta volna, a színpadon útját állta a censura önkénye. Kinyomtatva, nem volt még olvasója. A költő maga is, épen midőn föltalálta önmagát s a dicsőség útját, a korviszonyoktól elkedvetlenítve, félrevonult, hogy Kecskemét városházának hivatalos aktái közé temetkezzék.

És aztán, mint Shaksperc-t egykor angol földön hosszú időre elfeledteté elébb a puritán szellem zordonsága s utóbb a színpad francziáskodó divata, *Bánk bánt* is csak jóval később, német és franczia színpadi divatok uralma közben tudta föltámasztani egy pár jó magyar színművész versenyző becsvágya.

Kezdetben Szigligeti sem ismerhette, vagy legalább nem ismerte elég jól a magyar dráma e korán termett remekét, mert ha teljesen ismeri: akkor az ő első időbeli történeti drámáira inkább ez hatott volna, mint a Hugo Viktor és Dumas Sándor éltre állított s épen akkoriban új romanticismusa. De a *Bánk bán* egyik nagy szerepe benne is épen úgy forrt, mint a budai játékszín leglelkesebb színészeiben: *Peturbánok* voltak mind, hévvel kívánva az idegenek kiűzését, hogy magyar földön igaz jogához jusson a magyar!

Ehhez azonban még idő és sok munka kellett. Mindenekelőtt állandó magyar színház építése s aztán abban eredeti műsor keletkezése. Az első föladatot Pest vármegye hozta létre, a másodikat, 1834-től, vagyis első műve: *A kijátszott cselek* megírása óta elhunytáig, négy évtizeden át Szigligeti. A főváros első állandó magyar színháza főleg neki köszönheti, hogy már fönnállása első évtizedében nemcsak czíme, hanem működése szerint is «nemzeti»-vé lehetett.

Budáról 1837 nyarán lelkesülve költözött át a fölépült pesti színházba, melyet önfeláldozólag és sokféleképen szolgált, mint színész, drámaíró, műfordító, titkár, rendező, dramaturg, tanár és drámai igazgató. Válságos időszakokban igazi éltető lelke volt ez intézetnek, melyhez egész lelkével odanőtt. S a végzet valóban könyörtelen lett volna iránta, ha nem engedi megérnie azt a nagy örömet, hogy fiatalkori álmát teljesülve lássa!

Mennyi mindent irt e színpad számára: tudva van. Száznál több színművet. S bár a szám nem szokott a minőséggel egyenértékű lenni:

az ő termékenysége sokat ért, mert leleménynyel párosult és szükségén segített. Húsznál több színműve részesült pályadíjak koszorújában. S mily sokoldalúság! Történeti drámák egész láncolata az Árpádok és vegyes házi királyok idejéből, majd Erdély múltjából, köztük *Gritti* és *Béldi Pál*; a római és bizanczi korból, mint a *Világ ura* és *Valeria*, történelmi vígjátékok, köztük a *Rózsa*; nagy nézőjátékok, mint a *Rákóczi Ferencz fogsága*; legsajátosb műfaja, a népszínmű terén: a *Szökött katona*, *Csikós* és *Czigány*; népdráma: a *Lelencz*; magyar vaudeville: a *Dalos Pista*; bohózat: a *Liliomfi*; polgári szomorújáték: *A fény árnyai* s egész sorozat vígjáték: *Házassági három parancs*, *Fenn az ernyő*, *nincsen kas*, *Mama*, *Nőuralom*, stb. E sok és sokféle mű írásában olykor kifáradt. De a gyöngébb hatást csakhamar nagyobb tudta feledtetni. Ízlését folyvást képezte s a fiatal hév fogyását műgonddal pótolta. Ekképen tudott emelkedni olyan életkorában is, midőn nagy termékenységu írók rendesen már hanyatlani szoktak. Hasonlítsuk csak össze két történeti szomorújátékát, a maga idejében híres *Gritt*it, melyet fiatal férfikorában írt, a *Trónkereső*vel, melylyel deresedő fejjel nyert akadémiai kettős pályadíjat: mily emelkedés a tragikai fölfogásban, emberfestésben s a verses nyelv kifejezéseiben!

Sokan csodálkoztak rajta, honnan veszi az időt, midőn a nap neki is csak huszonnégy óra? Valóban bámulatos, mennyi mindenre ráért. A színháznak nem volt nálánál pontosabb ügykezelője: elvégzett idejében mindent. Hivatlan főigazgatók nagy hibáit kellett enyhítnie, helyre ütnie; izgékony, békétlen sereget rendben tartania; «én»-jüket lázasan féltő és védő színészeket, színműírókat tájékoztatnia, csillapítnia; sokszor olyanokkal küzdenie, kik önérdékeket összetévesztették az igazsággal. Kezdő drámaírók, kik a hibát nem műveik gyöngéiben, hanem az intézők szűkkeblűségében szokták keresni, s eszünkbe juttatják a keleti regét, mely szerint a Bajkál tava mindig haragosan fortyan föl, ha nem nézik tengernek: nem egyszer emelték ellene azt az igazságtalan vádat, hogy az eredeti műsor egyedül uralkodó dictatora akar lenni; pedig a mire én is, ki a dráma bíráló bizottságban majdnem egy századnegyedig együtt működtem vele, tanúbizonyságot tehetek: a mutatkozó tehetségeknek mindig valóságos istápolójuk vala. Másoknak hány színművét állította ő nagy fáradtsággal talpra, csak hogy színre vihesse! S mily lelkesen fáradt azon, hogy Csiky Gergelyt és Tóth Edét a színház kapcsolatába hozhassa, mondván: «Gondoskodni kell olyan utódokról, kik minket túlszárnyaljanak». Természetében volt jobban szeretni a színpadot, mint önmagát.

Természetes, hogy a színháznál töltött sok ideje, mindennapos hivatala, a folytonos bajok intézése s az intézetnek olykor fenyegető

anyagi válságai igen sokszor gátolták színműírói tehetségének teljes kifejtésében. Egész lelkét korántsem fektetheté az írásra. Nem is részesült kellő anyagi jutalomban. Egyszersmind soktagú család példás szeretetű feje lévén: kénytelen volt sokat termelni, gyorsan írni. Mert a nézőtérnek akkor még csak kis s majd mindig ugyanegy közönsége lévén, a legjobb művet sem lehetett gyakran ismételni. Újat kívántak, legyen bár gyöngébb, mint a mit már többször láttak. Ily körülmények közt nem jöhetnek létre egyenletes értékű termékek. Még kevésbbé úgynevezett főművek, minőknek alkotásában, életviszonyain kívül, a közállapotok ingadozásai és a színházi ízlés uralkodó szeszélyei is gátolták.

Mint éles eszű figyelő, arról már korán meggyőződött, hogy érdekes helyzeteket, melyek nem teljesen a jellemekből, hanem a viszonyokból erednek, könnyebb festeni a színpadra, mint olyan hatalmasan megragadó jellemeket, melyekből folynak a helyzetek. A történelmi könyvek mintegy kínálták neki az olyan alakokat, kiknek élete drámai viszontagságok közt foly le vagy pusztul el. Ezekből ő mindig könnyen tudott kapcsolatos cselekvényt hatásos jelenetekkel kikerekíteni. Erős formaérzéke s jelenetezési képessége volt hozzá. És bár költészeti eszményképe: Shakspere műveiből tudta, hogy a jellem- és szenvedélyrajz igazsága ér a legtöbbet: mégis főleg a cselekvényre fektette a súlyt. Két okból. Ismerte a közönséget is, magát is. Akkoriban a romantikus drámák voltak a legkapósabbak s azoknak magyar szellemű ellensúlyozása csak olyan drámákkal sikerülhetett, melyekben szintén a cselekvény meglepő helyzetei, fordulatai uralkodtak. Ismerte egyszersmind önmagát is, s érezte, hogy nyelvéből hiányzik a nagy stílú költészet, a fenség fenszárnyaló heve. Szerénységének része van abban, hogy nem törekedett olyan magasra nyulni, mely már kívül esett erejének határain.

A vígjátékban, melyre inkább volt hivatva, egyéb volt az akadály. Hogy valahol magas fajtájú jellem-vígjáték jöhessen létre: arra egymagában még egy lángész ereje sem elég. Kell hozzá megüledett, kifejtett nemzeti társadalom, melyből meríthesse a komikai anyagot. Érezte ezt Molière is, ki szemközt állva a Fronde zűrzavaraiból kimentett és XIV. Lajos által megteremtett társadalommal, örömeiben fölkiáltott: «Nem szükséges Plautust és Terentiust tanulgatnom, csak az életet kell vizsgálnom». Ebből az erkölceiben szilárdult, jellemeiben változatos életből meríté tárgyait, olyan fénylő, pezsgő nagy fővárosban élve, mely kétségkívül már akkor is legfrancziább alkatrésze volt Francziaországnak. A mi Szigligetünk ellenben idegen nyelvű, nyárs-polgárius jellegű fővárosba került s olyan átmeneti, tehát fejletlen idő-

ben élt, mely az erkölcsök bírálatához kellő nyugalmat és művészi biztosítást nem nyújthatott. Zűrzavaros vajadások kora volt, melynek kanyargó folyásából a ferdeségeket mintegy csak kikapkodni lehetett. Ezenkívül a sok uralkodó gyarlóság, előítélet inkább elszomoríthatta, semmint a komikai festés kedvére hangolhatta a magyar író. Sokszor a gúnyos rajz a hazafias kimélet szempontjaiba ütközött.

Szigligeti fensőbb köröket nem is rajzolt, részint, mert nem ismerte tüzetesen, részint, mert annak általánosságában nem is kereshette a magyar társadalmi élet tükörét. Legfőlebb a külföldieskedő mágnást állíthatta volna szembe a parlagi magyarral, a mit azonban már ő előtte megcselekedett Kisfaludy Károly, ki bizonyos foglalkozások és osztályok típusait szerencsés kézzel vitte színpadra. Szigligeti a kisvárosi családi körök és a falusi népelet rajzolója lett, sokféle, sajátos vonásokkal megkülönböztetett alakokkal s egy sereg élethíven eltalált genrékkel. De abban, hogy egy-egy vígjátéki főalak egyénítésében a belső embert, szíve legtitkosabb redőinek föltárásával s a magasb komikum világításában fesse elénk, a társadalmi közállapotok is akadályozták. Még ha tehetsége — magánéletének kedvezőbb alakulása mellett — odáig magasodhatott volna is, ily mestermű alkotására nem volt kedvező az a társadalmilag egyre bolygatott idő. A képírónak is, hogy az arczképbe élethíven festhesse a lelket, egyik főszüksége, hogy a minta nyugodtan álljon előtte. Ehhez szilárd föld kell. Mozgó, útban levő s czéljához még el nem jutott hajó födelén nem is szoktak ilyen munkába fogni. Hát még jellemvígjátékot írni ingó, vajudó időben, még csak keletkező társadalom földrengései közepett! Nálunk ma is hiányzik még a magas vígjáték éltető eleme: az egységben, nemzeti szellemében teljesen kifejlett magyar társadalom. Hát még a Szigligeti idejében, midőn a korszellem a régi rendi világ elkorhadt intézményeit ingatni kezdte s a szabadelvű törekvések hajnalfénye idejét múlt viszonyokra esett. Utóbb a forradalom lázas vihara zúgott s utána az önkényuralom nemzetietlen szolgasága nehezült a magyar szellemre. A társadalom sehogysem bírt kialakulni, hogy nyugodt képet kapjon s magasb vígjátékokra gazdag anyaggal szolgáljon.

De bármi okozta is, hogy Szigligeti a tragikumban nem emelkedhetett a szenvedély hatalmasabb festéseig, a komikumban pedig a jellemvígjáték magasáig: egyben ő mégis példa és tanulság. Sohasem vált hűtlenné a magyar szellemhez és sohasem törpült le az utánzásig. Izlését, tudását gyarapítani eljárt idegen iskolákba, de nem voltak idegen istenei. Továbbá mindig tisztelte a történelmi hűséget és hagyományt s mindig figyelemmel volt az erkölcsi szempontokra. A házasságtörési francia drámák özönlő divatakor sajnálkozva mondta: «Mindig kár, ha

költők szemétdombokról szedik a drámai tárgyakat. Csak legalább a mieink ne utánzanak».

Általában kárhoztatta az utánzást. Látott példákon, tapasztalásból, korán tanulta meg, hogy a ki idegen nyomokban jár, maga veti magát irodalmi szolgaságba, mert megköti szárnyait, melyek szabadon emelhetnék, ha nem engedne mások befolyásának. Egyetértett a francia akadémiával abban, hogy a hozzánk közel élő idegen írók utánzása azért veszélyes, mert az utánzó figyelmét rendesen az a zaj szokta megragadni, melyet mintája otthon ütött művével, már pedig ily zajt nem általános és állandó igazságok kifejezésével, hanem valamely új divat fölkapásával, vagy a közönség szeszélye iránti hízelgéssel keltenek s ekkép az utánzással majd mindig csak idegen hibák elsajátítása jár. Szigligeti a Musset szerényen büszke jelszavával tartott: «Poharam kicsiny, de a magaméból iszom». Tapasztalta, hogy az utánzó úgy sem érheti el a választott példányt s műve inkább számító szeszély, mint benső ihlet terméke lévén, csak mulékony tetszést arathat. Meggyőződésből hitte, hogy csak a nemzeti szellemben gyökeredző műveké lehet a tartósabb hatás.

Tanaiban különben nem volt pedáns s engedett a színpadi fejlődésnek. A régibb szigorú ízlés csak a tiszta tragédiát és komédiát szerette, lenézve a középfaajú színművet, úgy hogy I. Napoleon, ki nemcsak győzni tudott, hanem a szépművekhez is értett, a vegyes elemű drámát a «szobalányok tragédiájá»-nak nevezte. Szigligeti nemcsak kedvvel írt ily drámát, hanem annak elméletét is megírta. Csak a regényből formált drámát nem szerette, mivel a regény cselekményének és hőséneke bajos megadni a drámaiságot, mely pedig minden színmű lelke.

Hevült korának szabadelvű újításaiért is s népszínművei révén a reform-mozgalmiaknak szintén tényezője lett. A *Szökött katonában* a kötéllal verbuválás jelenete csak oly erősen hatott, mint a báró Eötvös *Falú jegyzőjé*-nek bármelyik megrázó körképe s a vén gonosztevő Piros Pista csakúgy szolgálta a börtönjavítás ügyét, mint akár a Szemere Bertalan röpirata.

Termékenységének, leleményeinek főforrása általában az élet volt, melynek jelenségeire mindig éberén figyelt. A bohózatok is erős vonzalma lévén, éles szemmel kísérte az első magyar bohózatok színpadi hatásait. Munkácsy János *Garabonciás diákjában* sajnálta, hogy német tündérmesei elemek eszközeire támaszkodik, holott azok nélkül jóval eredetibb lehetne. A Balogh István *Ludas Matyi*jában hibáztatta, hogy ezt a jóízű magyar mesét mért kapcsolja össze idegen zenével. Legerősebben hatott rá a Gaal József *Peleskei nótáriusának* második felvonása,

az eleven népjelenetekkel és magyar dalokkal. Mivel ezek a nézőknek is nagyon tetszetek, a tapsokból azt érezte ki, hogy íme a közönség újjal mutat arra, a mit vár. Így ébredt föl benne a népszínmű megalkotásának eszméje s ennek hatásos megtestesítésében áll az ő főhódítása, mert ezzel szorította le színpadjainkról a bécsi bohózatot, ezzel hozta divatba a magyar dalt és tánczot s ezzel kapatta magyar szóra a főváros német polgárait. Pályafutásában ez az író és hazafi fegőbb dicsősége. Utánzás-sal ilyen jó sikert elérni nem lehet a színpadon.

Ő a színpad idegen nagyjait is csak szerette, de nem utánozta. Annyira szerette, hogy öszülő fejjel tanult meg angolul, mert eredetiben óhajtott olvasni Shakspeare-t, s becsvágya támadt, hogy magyar kiadásában ő is részt vegyen, mint műfordító. Sokszor gondolt rá, hogy ha fiatal korában ismeri meg ily jól s tőle fordítgat, nem a Hugo Viktor és Dumas Sándor romantikus drámáiból a budai játékszín számára: mennyivel többre viheti. Érezte és ki is fejezte a nagy különbséget, midőn így írt: «A szívet csak az hatja meg, a mi többé-kevésbbé közös minden emberrel. A különczségek, bizarrságok csak a kíváncsiságot ébresztik föl, de nem hatják meg a szívet. A francia romantikusok hibája az, hogy a kivételes szenvedélyeket vadászszaak. Ilyen a Hugo *Marion de l'Orme*-ja. Ellenben mily egyszerű és természetes a *Romeo és Julia* szerelme.»

Mikor a színi iskola tanára lett, gyakorlati tapasztalatainak s elméleti ismereteinek nagy halmazából állított össze egy vaskos könyvet *A dráma és válfajairól*. Mindig méltó lesz e kötetet olvasni, mert sok benne a tudomány minden tudákosság nélkül. Ír ebben — saját múltjára gondolva — a Kisfaludy-Társaság magyar Shakspeare-jéről és Molière-jéről is, ekképen:

«Ha íróink már kezdetben ily nagyszerű mintákat látnak maguk előtt, kétségkívül magasabb színvonalra emelkednek s meg lettek volna kímélve a sok tévelygéstől, melybe sokféle, de mindig hibás irányba, azon középszerűségek vezették, melyek mint divatszickek váltakoztak a magyar színpadon.» De — írja tovább — a nagy minták is csak úgy lehetnek jótékony befolyással egy valódi eredeti drámairodalom kifejlesztésére, ha drámaíróink meg fogják érteni, hogy Shakspeare-t és Molière-t tanulni kell és nem utánozni. Idegen szellem terjesztéséből, csupán idegen művek előadásából vagy éppen utánzásából soha sem fejlődött még jóra való eredeti színművészet.

A tapasztalt elme érettségével hirdeti ő, hogy az igazság és eszményítés nem ellenkezik egymással s az élethűség nem zárja ki a tárgyakkal költőivé tételét. A reál-ideál elvének kell hódolni, mely azt követeli, hogy a cselekvény élethű, a felfogás pedig költői legyen. Csak a

torzítástól kell óvakodni, mert az igazi költő még idegen világ festésében sem tagadhatja meg nemzeti szellemét: a Racine ó-görög és zsidó asszonyai lényegben francia úrnők s a Shakspeare római patriciusai angol nagyurak.

A mire maga áldozta egy szép élet nagy munkásságát, arra buzdította utódait is: a magyar szellem visszatükrözésére.

És ezt a vezérlő eszméjét, alapelvét teljességgel nem fölösleges hangoztatni most, midőn idegen divatok költészetünk minden ágában annyi jó tollat csábitnak utánoztatásra. Pedig mai közviszonyaink közt, midőn a hazai műveltség fél század óta annyit fejlett, erősbült, magyarodott, mi szükség van idegen nyomok követésére! Szigligeti még egy német szón élő főváros idejében kezdte meg írói munkásságát, mégis a németes társadalom erősen magyar fia volt, ki a nemzeti géniuszért hevült. Mily sokban kellett neki, nagy nehézségekkel küzdve, utat törnie, míg utódsi ma már mennyivel könnyebb szerrel haladhatnának az önállóság kivívott útján!

Nem csökkenti érdemét, hogy ma már sok műve elavúlt. Van köztük elég, mely még mindig műsoron tartható. Összes működésének hatását és emlékét pedig a múlttal való szakítás érzékeny kára nélkül nem szabad felednünk. Mert ő példa és tanulság. Megfutott pályáútja arra tanít, hogy mily folytonos munkásságra s mennyi eredményre tehet képessé valakit még nehéz időkben is az eszményhez ragaszkodó kitarítás hűsége s a nemzeti szellemben gyökeredző erős érzés!

A halottak gyorsan vágtatnak. Kivált minálunk az elhalt írók árnyai vágtatnak igen gyorsan egy a sírnál is feneketlenebb ürbe: az elfeledtetésbe. De a ki nemzeti erősödésünk szolgálatában annyit fáradt, alkotott, ki az irodalom határait is új hódítással volt képes kijebb terjeszteni s ki műveivel és tanaival mindig a magyar szellem elevenítésére hatott: ne essék az enyészet zsákmányává soha!

A Kisfaludy-Társaság tagjait ez az egyszerű arczkép, mely előtt minden művelt magyar tisztelettel, kegyelettel hajolhat meg, mindenha arra fogja emlékeztetni: íme a férfi, kinél a maga századában senki sem szolgálta sikeresebb kitartással a magyar dráma fejlődését!

AZ ORSZÁGHÁZA.

VARGHA GYULÁTÓL.

FELOLVASTATOTT 1898. FEBRUÁR 6-DIKÁN.

Im áll a ház, az ország büszke háza,
Nagy és fenséges, ég felé szökő.
Népem hitét, reményét magyarázza,
Csipkés falán virágot hajt a kő.

Midőn belép az ember, szinte szédül
A boltives roppant tető alatt,
Szeme káprázik a csarnok disztétül,
S eltölti lelkét néma ámulat.

Csiszolt márvány sokszínű ragyogása,
Aranynyal írott gazdag oszlopok ...
Körülvesz a tündérmesék varázsa,
S szorongó szívem lázasan dobog.

Hazám, nagyságodat jelenti házad
Pazar pompája, mely felém ragyog?
Hátad megett sok gyászemlékü század ...
Előtted már nagy, fényes századok?

Szent földeden nem folyt a vér hiában,
A honfi-szív mit árként hullata,
Erényedért s mult szenvedés díjában.
Valóra vált profétád jóslata.

A négy folyam gazdag tájéka szebb lett,
Mint volt világverő Mátyás alatt.
Önérzet és erő dagasztja kebled,
Hevít a tettvágy, hajt az akarat.

Serkent a kor folyvást előre törni,
Serény munkában milliányi kar ;
Ezer csodáját kápráztatva termi
A tudomány, művészet és ipar.

Kél Budapest Széchényi álmaképen,
Gyár gyár után, új s új palota-sor,
S a nagy város száz lüktető erében
Ifjúi élet pezsgő árja forr ...

Künn forr a lét. Csak fátyolozva hallom.
A sürgő zaj méhdongás idebenn.
S a déli nap, mint rózsaszínű alkony
Szűrődik át a színes üvegen.

Árnyak borongnak a boltívek alján,
Árnyak kelnek az oszlopok mögül ;
Árnyak suhannak ... És lelkemre, halvány
Kisértetként, a kétség árnya ül.

Oh, szép a sürgő lázas kor ; de ép-e
A fényes, síma héj alatt a mag ?
Ifjú-e hát valóban Árpád népe,
Vagy ifjat mímelő erőtlen agg ?

Hódítja-é a hont, vagy vétke veszti ?
Talpa alatt szilárd-e még a föld ?
Meg tudja-é becsülni, védelmezni,
Mit az apáktól örökölt ? ...

Minő zavart, ijesztő, ferde hangok !
Mind átkozódik, káromol, perel ;
S a szívet, mint a félrevert harangok,
Bódult vak félelemmel töltik el.

Lenn zúg a nép, Istent, hazát tagadva,
Fenn léhaság, viszály, fagyos közöny ;
Körül pedig reánk tör, feldagadva,
A külfaj árja, mint a vízözön ...

Te föld, apáink sírja, s annyi emlék
Szentségtartója ezredéven át,
A porló szívek égő honszerelmét
Keltsd ki a rög közül virág gyanánt.

Tedd mind magyarrá, kit csak kebled ápol,
Ne tűrj meg áruló sehonnait;
De részesítsd áldásod legjavából
S térítsd meg újra tévedt gyermekid.

Te ház pedig, hazámnak büszke háza,
Mi honszerelmünk szentegyháza légy.
Hol a hívő a port előbb lerázza,
Hová csupán saruleoldva lép.

Ne járjon itt könnyelműség, botorság,
Némuljon önzés, versengés, viszály.
Értse, ki a honnak intézi sorsát:
Áldás vagy átok, mely fejére száll.

Ha példa kell, gyászszos, keserves intő,
Sok százados bajunk beszélni fog;
Ha példa kell, magasztos, lelkesítő,
Történetünk lapján az is ragyog.

Hit és erő, tehetség, tiszta jellem
Találjon e falak közt tette tért,
Kész küzdeni, ha kell a végzet ellen
S áldozni mindent, a hon üdvéért.

A VÉRSZERZŐDÉS.

Elbeszélés.

HERCZEG FERENCZTŐL.

FEOLVASTATOTT 1898. FEBRUÁR 6-DIKÁN.

I.

Csillagfényes tavaszi éjtszaka volt.

Azok, a kik odabenn ültek a bajnai kastély kivilágított nagytermében és hallgatták a már nem fiatal, de még mindig szép háziasszony énekét, melyet az maga kísért zongoráján, azok nem láttak semmit az égboltozat tavaszi ragyogásából. Ida azonban, a háziasszony keresztleánya, beosont a sarokszobába, ott kinyitotta a nagy ablaknak mind a két szárnyát és kitekintett a harmatos éjtszakába.

— Mennyi csillag! — mondta magában.

Soha ennyi csillagot! Nagy csillag, kis csillag, haragos vérszemű, kevély aranyragyogású, álmodozó fehér fényű csillag. Kiváncsi, ábrándos, tüzes és szűzies tekintetű csillag. Szelid ikrek, vidám csillagesaládok, tündöklő szemű hadak. És mögöttük, a szédítő messzeségben, hol a képzeletnek is ellankad már a szárnya, tejszínű köd, aranyportól csillámló, óriás csillagpuszták.

Lenn pedig, a kertben, rügyezés, virágfakadás mindenütt. Illatos hófürgeteg lepte el a fákat és a bokrokat. A tavaszi virágár kiöntött medréből, ellepte a kert útait, kidagadt a kerítések fölött, megostromolta a kastély falait, virágzó indák alakjában fölkúszva az emeleti ablakokig.

— Mennyi virág! — mondta a leány.

Kéjesen nyújtózott, mint a verőfényben sütkérező czicza. Igazi tavaszi kedve volt: egyszerre lustának és nyugtalannak, boldognak és elégedetlennek érezte magát. Nem csak az éjtszaka, de a szíve is telve volt virágzással és fényességgel. Néha földobban szíve, szinte félelmetes erővel, néha pedig, mintha megállott volna egy helyben, édesen zsongott.

A zongora elhallgatott odabenn és néhányan tapsolni kezdtek. Ida

azon vette észre magát, hogy nincs már egyedül. Valaki mellette áll az ablakban és vele nézi a csillagokat.

A leány nem is nézett a szomszédjára ; úgy is tudta, hogy kicsoda. Ki más is lehetne, mint az ő szerelmes költője, a ki árnyékává szegődött? Némán, de makacsul követi minden léptét; alázatos, hódoló, de izzó pillantásokkal ostromolja; megfélemlíti és mégis ellentállhatatlan erővel vonzza. Ida haragszik rá, de ha leányos szemérmetessége nem tartaná vissza, néha közel volna hozzá, hogy a karjaiba szédüljön. Ha lehunyja a szemét, akkor is látja. Nem tud már ellenni nélküle, de azért védekezik ellene. Gyakran boszantja, sőt bántja is, bár maga sem tudja, hogy miért.

— Hallja a csalogányt? — kérdezte Gyula halkán.

— Semmit sem hallok. De igen! Béka kuruttyol a tóban.

— A csalogány szól, én hallom.

— Az ön megromlott szíve szól, azt hallja. A szíve becsípett a tavaszi harmattól s most nótázik magában.

— Meglehet.

Az író később megint megszólalt. Minden átmenet és bevezetés nélkül megint ott kezdte a faggatást, a hol nem régiben abbahagyta.

— Ida, elhiszi, hogy szeretem?

A leány vállat vont. Különben becsületes és őszinte természetű volt, de mostanában kedvét lelte abban, hogy meggyötörje a szerelmesét és önmagát is.

— Elhiszem, hogy szeret, de tudom, hogy Zoltán is szeret... Nem annyira érdekes ember, mint ön, de azt hiszem, jóval okosabb önnél, édes poétám... Egyforma becsületes ember mind a kettő... Neki még van azonfelül százezer forint évi jövedelme... Mi az ön előnye ő fölötte?

— Az, hogy ön engem szeret, nem őt.

— Hajh, barátom, hát tudom én, hogy mi a szerelem? Tavaszi csillagfény, vagy csalogánydal? Ez szép dolog, de a keresztmamám azt mondja, hogy elmúlik — és mi lesz aztán?

Ida a költő karjára tette a kezét és komolyabb, majdnem indulatos hangon folytatta:

— Győzzön meg arról, hogy önt kell szeretnem és én nem fogok tovább habozni! Nem vagyok haszonleső, de nem tanultam megvetni a gazdagságot és mindazt, a mi vele jár. Ha ez hiba, akkor nem is az én hibám, hanem azé, a ki nevelt... Szegény vagyok, de itt nőttem föl, ebben a dúsgazdag házban. Kellemesnek találom a gazdagságot, szeretem ha kényeztetnek és imádom az előkelő jóízlést és a művészi fényűzést... Most ön útamba áll és azt mondja, hogy szegénynek kell len-

nem, három szobás lakásban kell laknom, lóvasúton kell járnom és önt kell szeretnem. Ha kell: hát megteszem. De vajon igazán kell-e? Én nem tudom. Én nem ismerem az életet, de magamat sem. Azt sem tudom, hogy asszony vagyok-e vagy pillangó, vagy virág... Világosítson föl! Győzzön meg, hogy önt kell választanom!

Abba kellett hagyniok a beszélgetést, mivel Zoltán úr, a költő gazdag vetélytársa, megjelent a szobában. Távoli rokona volt a leánynak s így nem is vehették rossz néven azt a bizalmasságot, a melylyel megzavarta kettőüket. Egy-két szelid csípősséget mondott nekik, aztán együtt visszatértek a társasághoz. Félóra múlva azonban Ida és a költő megint csak találtak reá módot, hogy összetalálkozzanak ketten a háziasszony kis fogadószobájában.

A leány a földig érő tükör előtt állott és aggódva vizsgálta a saját arczát.

— Kezdek már vénülni — mondta — nem csoda, hiszen huszon-négy éves vagyok.

Pedig maga volt a viruló ifjúság. Nem ok nélkül volt kikiáltott, szinte országos hírvű szépség: valóban királyi szép is volt.

— Kérdeztem öntől valamit, hűséges poétám. Elfelejtette már? Azt kérdeztem, meg tud-e róla győzni, hogy önt kell választanom?

— Nem felejtettem el és itt a válaszom.

Egy papirlapot nyújtott át Idának.

— Vers? — kérdezte az némi éllel a szavában.

— Próza. Olvassa el. Ha van szíve, akkor többre fogja becsülni Zoltán úr millióinál.

A leány csodálkozva és bizalmatlanul kezdte olvasni. A fehér papirlapon rozsdavörös betűk; a megbomlott költő nem tintával, hanem a vérével írta.

«Kötelezvénny! Istenemre és becsületemre esküszöm neked, Ida, hogy ha nőmmé léssz, soha semmiféle tőlem függő kívánságodat kívánnád bár életemet vagy üdvösségemet, nem fogom tőled megtagadni. Úgy éljek, úgy boldoguljak, úgy legyen becsületes ember a nevem.» Kelet és aláírás...

A leány elnevette magát, majd kacagni kezdett. Valóságos nevető-göröcs vett erőt rajta, de aztán váratlanul, minden átmenet nélkül, sírásba csapott át nevetése.

Talán szégyelte a túlságos fölindulását, mert hirtelen kisetett a szobából, miután előbb a keblébe rejtette a költő adóslevelét. Nem is mutatta magát az este a társaság előtt, csak a keresztanyjának üzente meg a komornával, hogy lefeküdt, mivel nem jól érezte magát.

Hajnal felé, mikor már mindenki aludt a házban, Ida fölkelt és

beosont a keresztanya szobájába. Ott letérdepelt jóltevője ágya előtt és szeliden megcsókolta a kezét. A háziasszony fölébredt és érezte, hogy meleg könnyek peregnek a kezére. Megsimogatta kedvencze fejét.

— Miért keltettél föl, Ida?

— Nem tudok elaludni, keresztanyám, míg meg nem mondtam hogy a poéta felesége leszek. . .

Egy ideig még ott sirdogált, aztán gyorsan eltávozott megint, mielőtt még álmos keresztanya rendbe tudta volna szedni gondolatait.

Visszament szobájába, de álmot bizony most sem talált ott. Kinyitotta tehát az ablakot.

Már pirkadni kezdett és a láthatárt lángvörös, fodros felhőfoszlányok borították. Fölöttük, az aczélkék égen, mélytűző, magános csillag ragyogott. Ájtatos csend volt, csak a rétek felől hallatszott valami távoli madárhang.

II.

Három esztendő múlt el azóta.

Tikkasztó nyári nap van. A Balaton somogyi partján, alig öt percznyire a tóparti nagy községtől, magányos ház áll az agyagos domb lábán; sárga falú, zöld redőnyű kis ház. A ház ablakaiból messzire ki lehet látni az opálos fényben csillogó tóra, el a zalai hegyekig, melyekre ezüstös pára borúl és a melyek fölött párhuzamosan fodrozott, hosszan elnyúló felhőhadak úsznak.

A sárga házban nyaral családjával a költő.

A család most már három tagból áll. A harmadik tagja egy tizenhat hónapos fiúcska, a kit az egész világ csodaszép gyermeknek mond és a kinek szépsége, ha elemeznők, a pogácsamotivum diadalát jelentené az æsthetikában. Az arcza ugyanis gömbölyű, mint a pogácsa, kis teste pedig ugyanennek a motivumnak tovább fejlesztett változatait mutatja. Különben Sándornak hívják, a mit ő maga — nem tudni miért — következetesen Agibá-nak ejt ki. De nem csak a saját nevét tudja, hanem, mint ilyféle csodagyermek, már meglehetősen szókincs fölött rendelkezik. Édes anyjához nagyon vonzódik, a mi főleg abban nyilvánul, hogy alkalomadtán, ha jó fészket talált annak keblén, hegyes újjacskaival ki akarja döfködni a mama fényes szemét. Mivel pedig zavartalan boldogság nem igen találtatik e földi siralom-völgyben, az édesanyjának bele kellett nyugodnia abba, hogy van a fia szívében egy diadalmas versenytársa: az az arasznyi csacsi, a melytől Agiba se éjjel, se nappal, se szárazon, se pedig a fürdőkádban nem hajlandó megválni.

Nem szabad elhallgatnunk, hogy Sándorka imádkozni is tud már.

Alkonyatkor az édes anyja biztatására elgügyög és elcsámcsog egy rövid mondókát, állítólag valami ájtatos versecskét, melyet nem képes megérteni semmiféle halandó, de bizonyára megérti az, a kinek az ima szól.

Befejezhetjük a bemutatást azzal, hogy Sándorka, mint a legtöbb kövér gyermek, jószívú és csendes természetű. Nagy ritkán hallani sírását, de ha elveszik tőle a csacsit, akkor oly bőszerű csatakiáltást hallat, hogy a viharedzett boglári halászok, künn, a hullámozó Balaton tetején, megletten fülelnek.

Sándorka mostanában, különben vesztégzár alatt volt. Néhány nap óta kissé levertnek és bágyadtnak látszott és mivel a szomszédos községben néhány fekete-himlő eset fordult elő, óvatos szülei megtiltották a cselédnek, hogy a gyermekkel elhagyja a házhoz tartozó kert területét.

A szóban forgó nap alkonyán Gyula még íróasztalánál dolgozott. Valami kefelenyomatot javított, a mi tudvalevőleg nem tartozik a kellemes foglalkozások sorába.

Most belépett hozzá a szép asszony. A szép jelző nagyon ráillet, most talán még inkább, mint leánykorában.

Fölbontott levél volt a kezében, mely az imént érkezett Siófokról.

— Mi újság a keresztmamánál? — kérdezte a férj a nélkül, hogy félbeszakította volna munkáját.

— Arról értesít, hogy holnap értem jó. Látogatásokat tesz a szomszédságban, aztán elvinne a kocsiján Siófokra. Azt akarja, hogy két-három napig legyenek velök, addig tartanak a lóversenyek meg a füredi vitorlás versenyek.

Gyula most letette a tollat.

— És maga el akar menni?

Az asszony kissé habozott a válaszszal, de mikor az ura kedvetlen arczába tekintett, azt mondta:

— El!

Oly határozott hangon mondta, hogy a dolog ezzel tulajdonképen el lehetett volna intézve. Két perc múlva azonban a férj fölkelt az asztala mellől.

— Arra kérem, Ida, hogy ne menjen.

— Ha nem akarja, akkor természetesen nem megyek. De miért nem akarja?

— Könnyű azt megérteni, bár megmagyarázni nehéz . . .

— Próbálja meg mégis, mert én nem értem.

— Megpróbálok . . . Nem szeretem, ha a feleségem mások jóvoltából részt vesz olyan szórakozásokban, a minőket én nem nyújthatok neki . . .

— Minő hiúság!

— Még tovább is van. Siófokon találkozni fog olyan emberekkel, a kik hajdani társaságát alkották, de a kik már az életmódjoknál és a vagyoni viszonyaiknál fogva nem lehetnek az én barátaim.

— Féltékeny? — kérdezte az asszony mosolyogva.

— Tudja, hogy nem vagyok az.

— Akkor nem értem . . . A maga aggályai kicsinyesek és nyárs-polgáriak.

— Akármilyenek, tényleg bántanak és én elvárhatom a feleségemtől, hogy tisztelje azokat.

Idának nem lett volna forró vére, ha e perczen mind a fejébe nem szökött volna. Nem az bántotta, a mit az ura mondott, de a hang, ez a hideg, kimért hang, türhetetlennek tetszett előtte. Soha sem beszéltek még egymással így, de azért jó ideje lappangott már közöttük valami titkos ellentét. — Mi bántotta tulajdonképen az asszonyt? Ez is olyan dolog, hogy könnyebb megérteni mint kimagyarázni. Az aranykód, mely sokáig a szívökre és az érzékeikre borúlt, oszladozni kezdett. Tisztán kezdtek látni és íme, a költőből férj lett, szerető, udvarias, munkás férj, de igazi férj, a ki magának követeli a vezetés jogát. És ezzel a változással vele járt az is, hogy a bálványképből, a száz költeményben megénekelt ideálból asszony lett. Ida úgy érezte, hogy az ilyen lefokozás ellen védekeznie kell.

Az ura azt mondta az imént: Elvárom a feleségemtől . . .

Ez körülbelül paranesszámba mehetett . . . Ida indulatosan föl-emelte fejét, mint a telivér, mikor először érez életében ostorcsapást . . . A félreismert asszony minden idegessége, megbántott hiúsága ott vonaglott az ajka szélén.

— Elvárja?

Megadta reá a kellő választ, a régóta készen tartott választ. Az indulattól remegő kézzel oldotta le azt a Szent-László-érmet, melyet vékony aranylánczon a nyakán viselt. Megnyomta rúgóját és az érem kétfelé vált. Vékony üveglap mögött fehér papirdarab lett láthatóvá.

Az éremben azt a vérrel frott hóbortos kötelezvényt őrizte, a melyben egykor életét és üdvösségét ajándékozta neki a költő. Eddig csak ereklje volt az asszony kezében, fegyverként most használta első ízben, mikor oda dobta az ura elé az asztalra.

A költő arcza lángvörös lett.

— Bocsásson meg! — mormogta halkán. — Tegyen kedve szerint!

Azzal leült megint az íróasztalhoz és írt, írt, bár maga sem tudta, hogy mit ír.

És másnap délután a keresztmama csengő négyese eljött az asz-

szonyért. Ida pedig elment Siófokra, bár lelke már nem tudott örülni sem a lóversenynek, sem a vitorlások mérkőzésének. Mégis elment, mivel el kellett mennie, inkább elvből, mint érdeklődésből. Úgy gondolta, hogy egyszer már példát kell mutatnia az urának. Mert hová jutna különben? Alkalmasint oda, a hová eljutott a többi asszony, a kinek ura a feje.

Közbevetőleg megjegyezhetjük, hogy a keresztmama nem tisztán rokoni gyöngédségből hívta magához szép keresztleányát. Egy csöpp önzés is vegyült a szeretetébe. Még fiatalos, mulatni vágyó asszonyság volt és tapasztalásból tudta, hogy az ilyféle kirándulások és vendégségek sokkal fényesebbek és mulatságosabbak, ha mellette van Ida, a kinek szépsége mindenkit vonz és szeretetreméltósága mindenkit fölvillanyoz.

Valóban pompásan mulathattak volna, ha Ida ezúttal nem lett volna annyira ideges és levert. A társaság unszolására azonban a harmadik napon mégis táviratban kérte az urát, hogy hosszabbítsa meg még egy nappal a szabadságát. Egy csöpp kedve sem volt már a maradáshoz, az ura azonban nem írta meg neki azt a kérlelő levelet, melyet az asszony várva-várt és ezzel rászolgált a méltó büntetésre.

A táviratra hamar megjött a válasz:

— Maradjon a míg jól érzi magát.

— Tehát maradok és tőlem telhetőleg jól fogom magamat érezni — mondta keserűen Ida, a ki úgy találta, hogy Gyula ezzel a néhány szóval újabb igazságtalanságot követett el rajta.

A negyedik napon megint távirat érkezett Boglár felől. Két szó volt az egész, de épen elég arra, hogy Idát halálos rettegésbe ejtse.

«Sándorka beteg.»

A fiatal asszonyt irtóztató rémület szállotta meg. Sándorka beteg, az ő imádott kis Agibája beteg! Hogyan is mehetett el hazulról? Hiszen a kis fia tényleg már napok óta szokatlan csendes volt... És egyszerre eszébe jutott, hogy elutazása előtt Bogláron himlőről beszélgettek...

— Hamar kocsit! Vagy mikor megy az első vonat?

Szeretett volna szárnyra kelni, haza repülni, eszeveszett sietséggel, ijedt süvöltéssel, mint a parti fecske, a melynek fészket gyilkos kezek bontogatják.

★

Néhány fekete-himlő eset volt a környéken és az előhívott orvos elkomolyodott, mikor megtudta, hogy a gyermek már az elmúlt éjjel lázban volt.

A szegény Agiba nyöszörögve feküdt ágyacskájában és nem kellett neki már a szíve csacsija sem. Parányi kezét ökölbe szorította, a sajgó feje pedig nyugtalanul hanykolódott a párnák között.

Mikor Ida késő este, gyötrelmesen hosszú utazása után, belépett a szobába, az apát ott látta gyermeke ágya fölé hajolva. Az asszony krétafehér arczczal, szó nélkül lépett oda, aztán lerogyott a másik székre.

Uti ruhában volt és csak nagy későn jutott eszébe, hogy letegye kalapját és keztyűjét. Alig mert ránézni kis kedvenczére s mikor meglátta a fehér párnán láztól sötét arczát és hallotta lázas lihegését: az anya összekulesolt két kezére hajtotta fejét.

— Mióta van így — kérdezte később suttogó hangon.

— Tegnap óta — mondta az ura.

— És az orvos?

— Azt mondta, hogy hivassuk el megint, ha valami változást tapasztalunk.

— És miért nem szólított haza már tegnap?

Gyula nem válaszolt, csak hosszan és komolyan nézett a felesége szemébe és e pillantása olyan hatással volt az asszonyra, hogy az megsemmisülten hunyta le szemét.

— Irgalmas Isten, így nem büntethetsz . . .

A leghosszabb éjtszaka az, a mit gyermeke betegágyánál virraszt át a szülő. Ida úgy találta, hogy ez az éjtszaka hosszabb volt a boldogságban és kellemes közönbösségben eltöltött három esztendőnél.

Hajnal felé a gyermek nyugodtabb lett és az apa az ágya fölé hajolt.

— Nézze! — mondja a feleségének.

— A kicsi testen piros pontok, apró persenések mutatkoznak.

— Az? — kérdi elálló lélegzettel az asszony.

A himlőre gondolnak mind a ketten, de egyikök sem meri kimondani a rettenetes ellenség nevét.

A készen álló kocsi az orvosért siet. Ők pedig várnak; gyötrő türelmetlenséggel, minden idegök megfeszítésével várnak; várnak, a hogy csak a szülő tudja várni az orvost.

Az anya az ablakban áll. Imádkozik vagy olvassa a muló perczeket — Miatyánk, ki vagy a mennyekben . . . és egy, kettő három. Maga sem tudja, hogy mit mormog . . . Künn már pirkadni kezd. A tó fölött különös, bíborszínű pára borong, az égboltozat pedig tejfehér . . . Később ragyogni kezd az ég, mint az izzó aczél, fényzőnében apró, csiripelő pontok röpködnek, talán pacsirták.

A kis beteg testén azalatt gyorsan szaporodnak a piros foltok. A lábacskája, az egész teste pettyes már . . .

Végre — kocsizörgés . . .

Az orvos nyugodtan belép, meghajtja magát az asszony előtt, két-

ségbeejtő hidegvérrel leveti a keztyűjét s csak aztán lép az ágyhoz. Leül, vizsgálgatja betegét.

— Már kiütt rajta — mondja. — A láz csökkent is . . .

— Himlő? — leheli egy hang a szoba tulsó sarkában.

— Himlő? Szó sincs róla.

— Tehát mi? — kérdi az apa.

— Valami gyermekbetegség, reméljük, hogy a szelidebb fajtájából való . . . Egy-két óra múlva majd elmúlik, ha úgy kívánják, addig itt maradok . . . A láza lelohadt.

Ida kimegy a szomszéd szobába. Attól fél, hogy sikoltozni fog vagy sírva fakad, örömében vagy keservében, ha a szíve még tovább ilyen félelmetes erővel lüktet. Odaát nyugtalanul jár föl-alá, néha megmegáll és nézi a beteg-szoba ajtaját, de benyitni nem mer, mert most meg attól tart, hogy az orvos tévedett, hogy mégis az, a mire gondolni nem akar.

Jó idő telik el így. Tíz percz vagy két óra: az asszony nem tudja.

Az ura végül rányitja az ajtót és beszólitja.

— Ida, képzelje, Agiba a csacsiját követeli!

A gyermek arca pettyes, mint a pulykatojás; de jókedvű, enni akar és játszani.

Az orvos valami enyhe gyermekbetegségnek nevét mondja. Kellő vigyázat mellett nem lehet baj.

Gyula örömtől ragyogó arcczal fordult felesége felé, de Ida oda-borúl a kis ágy elé és keserves sírásra fakad. Eddig még egy könnyet sem hullatott, most végre talált annyi erőt, hogy kisírja magát.

Az ura erőlteti, hogy menjen pihenni, hiszen egész éjjel nem aludt egy perczig sem. Ida vissza is vonul a szobájába, de félóra múlva megint előkerül. Szó nélkül odalép az urához és feléje nyújtja tenyerét. Néhány összetépett papirdarabot ad neki, a melyekben Gyula fölismeri a vérrel írott kötelezvény foszlányait. És valami írást is ad neki. Ida írta az imént, nem vérrel, de jó fekete tintával:

«Istenemre fogadom, hogy az uramnak, ha visszafogad szeretetébe, nem csak hűséges, hanem engedelmes felesége is leszek». Kelet és aláírás . . .

TARNÓCZINÉ.

(Költői elbeszélés.)

VÉRTESSY JENŐ-től.

I.

Fujdogál szeliden enyhe nyári szellet,
Virágillat tölti be az egész kertet.
Hullatja az ákácز hófehér virágát,
Pirosló cseresznyék húzzák fájuk ágát.
Édes méz tölti be a virágok kelyhét,
Édes mézét szívják hímesszárnyú lepkék.
Hímesszárnyú lepkék szálldogálnak játszva
Fehérlő szegfűre, bíborszín rózsára.

Virágszirmok hullnak a kertnek útjára,
Rajt' Tarnóczinének tapos piczi lába.
Sötét gyászruhában, arczán lenge fátyol,
Üde kedv mosolyog pirosuló arczából.
Ábrándos szemével néz a kerten végig,
A zöldellő gyeptől a kékellő égis,
Mint hogyha keresne valakit szüntelen
S nézi a felhőket, hogy úsznak az egen.

Hamar patkócsengés hangzik a fülébe,
Mind arczába szökken ifjú tüzes vére.
Keble mély sóhajtól emelkedni látszik,
Míg telt piros ajkán vidám mosoly játszik.
Nézi a kertajtót, zörren annak sarka,
Daliás levente lép be fürgén rajta:
Deli karcsú termet, vitézi szép alak,
Végig zörög kardja, a merre elhalad.

A nő a vitéznek mosolyog szemébe,
 Hófehér kis kezét adja a kezébe :
 «Hozta Isten, László, oly' szívesen látom,
 Hisz örömöm úgy sincs e gonosz világon.
 Kijutott a búból, kijutott a gyászból,
 Oh én már kifelé vágyom e világból».
 — Szól hosszú sóhajjal, de mosolygó szemmel,
 Hiszi is meg nem is a nagy bút az ember.

«Erre volt az utam — felelt neki László —
 Itt a kastély előtt fölnyerít a Ráró,
 Ismeri a járást, hiszen ő is tudja,
 Hogy a gazdájának merre van az útja.
 Szép húgom, arczára bú ne vessen árnyat,
 Ily gyönyörű arczhoz nem illik a bánat» ...
 Szót sem felel a nő. Lassan megindúlnak,
 Piros rózsabokrok körülök virúlnak.

László kezdi megint: «Szép húgom, Ágota,
 A csúf pörpatvarnak nem lesz vége soha.
 Vén Telegdi Sólom fölfújja a begyét,
 — Vájja ki a holló a két ravasz szemét! —
 Annyi szent — azt mondja — hogy tartja a jussát,
 Kegyelmedet pedig mindenből kitudják.
 Jó Ladányi nevem veszszén el örökre,
 Ha e torony-embert nem roppantom össze!»

Fölveti Ágota mély fekete szemét,
 Fekete szemében harag, gyűlölet ég :
 «Mint bárányt a farkas, úgy üldöznek holtig,
 Elperelnék földem' az utolsó holdig.
 Mint éhes ordasok, veszik házam' körül,
 Gyámolom vesztének szívük-lelkük örül.
 Bezzeg megtiszteltetek, bezzeg süvegeltetek,
 Míg szegény Bertalan állt oldalam mellett.

Áldja meg az Isten, László, kegyelmedet,
 Hogy így pártul fogja én igaz ügyemet.
 Mindenütt csak borút és felleget látok,
 A kontyos pogányt is verje meg az átok !

A szűz Márjás zászló gyászlobogó nékem,
 Az alatt esett el az én deli férjem.
 Vagy tán el sem esett, elhurezolták rútúl
 S mély börtön zugában vas bilincsen búsúl.»

«Szegény jó Bertalan békében nyugodjék
 S Isten a hazának sok ily hőst adjon még!
 De hiában, az volt legutolsó harca,
 Patakzó friss vérben ázott hősi arcza.
 Nincs ő már e földön, látta a csatlósa,
 Mint futott el ménje, hogy ő lehullt róla.
 Nehéz vaspánczélja vérvirágot hajta,
 Szilaj tatár lovak gázoltak át rajta ...

De azért — folytatja — ne bántsa a kétség,
 Él ám még az Isten és van még reménység!» ...
 Ágota padon ül, rózsáknak közöttte,
 Csak nem szól, csak hallgat. László áll mögötte:
 «Szép húgom, de néma, szót se felel nékem,
 Meg se kérdi, hogy mért jöttem voltaképen?
 Búcsúvenni jöttem, fölmegegyek Budára,
 Bajvivás leszen a király udvarába'.»

Mosolyog az özvegy: «Szerencsével járjon,
 Ősi fegyverére új dicsőség szálljon!»
 «Lám, hisz azért jöttem — László vigan mondja —
 Hogy áldását kérjem vitézi kardomra.
 Tegnap is ott lesz nagy kevélységével.
 Sastoll forgójával, sólymos címérével.
 Felforr a magyar vér duzzadó ereiben,
 Kivetem nyergéből, ki én — Isten engem!»

Néz hosszan a nőre. Visszanéz az mélyen,
 Mondhatlan gyöngédség fekete szemében,
 Mosolyog az ajka, a szeme fölesillan,
 Piczi gyöngysor foga elő-elővillan.
 László szive rezdül, vére meg-megpezsdl,
 Bűvös érzés nyargal valóján keresztül.
 Szóra csak nehezen nyílnak meg ajkai:
 ... «Szép húgom, akarnék valamit mondani ...

Ha győző a tornán a Ladányi címer
 S jövők diadalmas, túlárado szívvel,
 Akkor . . . Ej a lelkét! köszülötte nyelve!
 A mikor akarnám nem forg szóra kelve.
 Ropogó puskának, tüzelő tekének
 Jobban helyt állok, mint kegyelmed szemének . . .
 Nem cifrázom a szót, kimondom kereken:
 Ágota — hisz' tudja — szeretem, szeretem!»

Kimondta . . . mély csönd lesz . . . Néma László ajka,
 Pirúl még rózsábbra a nő rózsza arcza.
 Tündöklő szempárját emeli Lászlóra,
 Rögtöni pillantást, de lekapja róla.
 — Oly' sokat tud a nő mondani a szemmel,
 Néz gyöngéden, lágyan, édes szerelemmel.
 Fölvetett ajk duzzog, hogy szerelmét kérte,
 De azt mondja a szem: nem haragszik érte!

Tarnócziné ajka szól hidegen: «Ezt ne!
 Oh az én szerelmem el van már temetve.
 — Elesett férjemet még meg sem gyászoltam,
 Elesett? avagy rab? azt sem tudom, hol van» . . .
 Fölnézni se' mer már. Hófehér kezébe'
 Biborpiros rózsák — szórja az ölébe.
 Hirtelen zavarát csak azzal leplezi,
 Rózsák piros szirmát kezével tépdesi.

Tüzpatakként kering jó Ladányi vére:
 «Fölmegyek Budára és megvívok véle!
 Hadd döngesse dárdám a Telegdi pajzsát,
 Alázza meg sarkam ledőlt teste halmát!
 — Ágota! így váljunk? küzdésre így menjek?
 Biztató szava sincs hozzám kegyelmednek?»
 «Menjen hát! Az Isten diadalmat adjon,
 Jó kardja csapásán jobb jövő fakadjon!»

Föl még nem mer nézni. — Rózsáit eltépte,
 Egy maradt meg épen, tüzi kebelére.
 Akkor néz Lászlóra, nézi hosszan, mélyen,
 Látja a szerelmet villogó szemében.

Oroszlán sörénye elborítja vállát,
Széles, öblös melle feszíti dolmányát,
Oly' szép, oly' vitézi, oldalán a kardja.
— Tarnócziné szíve csak úgy repes rajta.

Szinte egymásba vész a két szemük párja
S így tolul a beszéd László ajakára :
«Megbűvölt a szemed, megbűvölt a lelked —
De viszonznod kell ezt a nagy szerelmet !
Mért dobban a szívem egyedül te érted ?
Hogyan lehet, hogy te egyedül nem érted ?»
«László» . . . «Hadd végezzem, várd be, édes lelkem,
Kezed' nem kérem, míg ki nem érdemeltem !

Hozok igazságot, vívok dicsőséget,
Menny csillagos boltját leszaggatom érted !
Bűbájos hang cseng-bong áradó szívemben,
Érzem, hiszem, vallom : te is szeretsz engem !»
«Ne szólj így — csak most ne !» «Válaszod' nem kérem,
Ha visszatart attól asszonyi szemérem.
De ha szíved fölgyúlt égő kebelemtől,
Azt a piros rózsát adsza kebeledről !»

Hamar kész az asszony viszón-felelettel :
«Ne kérdd — én nem adom . . . de ha tudod — vedd el !»
Lehúnyja szemét, hogy ne lássa Lászlóját,
A míg az kebléről letépi a rózsát.
Lászlót a szerelem tűzlángba borítja,
A megszerzett rózsát ajkához szorítja.
Leveszi csalmáját, kócsagtollas ékét,
Bíborló rózsával tarkázza fehéret.

«Én édes szerelmem — László hévvel mondja —
Ezt a piros rózsát tűzöm sisakomba !
Lovagi tusámban ez lesz az én jelem,
E piros rózsáé legyen a győzelem !
Ha trombita harsan, föllobog a vérem,
Én leszek az első a küzdelmi téren !» . . .
Még egy Isten hozzád — s lóra kap a dalja
S még egy «Isten hozzon !» . . . de már ezt nem hallja.

Ágota még ott ül, nézi menő hívét,
 Mondhatlan édesség tölti be a szívét ...
 ... Enyhe nyári szellő kél az üde légen,
 Aranyszárnyú legyek zsonganak a légben,
 Virágittas méhek, reczés szárnyra kelvén,
 Illatár ömlik el az ég azur selymén,
 Megrezg az orgona, dús virágot hajtván,
 Füttyös rigó dalol zöld fa sűrű galyján ...

... Hol van Bertalan most? Messze, nagyon messze.
 Ott folyt piros vére, ottan porlik teste ...
 — Avagy ki tudja, hol? ... Ne bánd, szép Ágota,
 Feledd el a múltat, röpjölj az tova!
 ... Édes szerelemmel csordultig a leike,
 Gyöngédséggel, mézzel színültig megtelve ...
 Bólogat az ákác zöldleveles ága:
 Annak is kétszer nyit hófehér virága!

II.

Lengyel László király magas emelvényn,
 Szeme körültekint a tengernyi népen.
 Poros a küzdőtér, itt-amott hevernek
 Eltörött sisakok, forgácsi gerelynek.
 Nem maradt a téren, csak két büszke dalja.
 A trombita harsan végső diadalra,
 Jelt ad a bajmester, harcz veszi kezdetét,
 Visszafojtja minden néző lélekzetét.

Hát ez meg miféle csudanagy dalia,
 Óriás Lóránt-e, vagy a Nimród fia?
 Seregeket bírhat iszonyú ereje,
 Szikla a paizsa, szálfá a gerelye.
 Aranyos sisakján szárnyat bont a sólyom,
 Hadd tudja a világ: ez Telegdi Sólom!
 Alatta óriás fekete ló csörtet,
 Rengeteg patája horpasztja a földet.

Kél szemben az ellen. — Abban sincsen hiba.
Szökdécsel alatta piros pej paripa.
Könnyedén megüli deli szép lovasa,
Arczát fedi sisak lezárt rostély-vasa.
Halpikkelyes pánczélt feszít öblös melle,
Halpikkelyes pánczél arannyal kiverve.
Se címér, se toll nincs, mi lobogna büszkén,
Piros rózsa virít sisakja ezüstjén.

A vitéz könnyedén Sólom elé rugtat,
Mellének taszítja az öklelő rudat.
Mekondúl a mellvas, a dárda rávervén,
Telegdi Sólom úr megbillen a nyergén.
Lova ágaskodik, hányván első lábát,
Lovasa fél kézzel megfogja a kápát.
Csak levegőt öklel szálfa gerelyével —
Amaz újra ráront ifjú erejével.

A második döfés csípőjébe szúrván,
Reng bele Telegdi, káromkodik csúnyán.
Érzi, hogy a légbe emelkedik tőle,
Érzi, hogy lezuhan arczával előre.
Meg se bír moccani, pogány nagyot esvén,
Csörög-zörög a vas egész torony-testén.
Pánczélkeztyűs öklét a homokba fúrja,
Elkékölt ajaka a düh habját túrja.

Diadalrivallás az eget rengeti,
A győztes dalia rostélyát fölveti.
László piros arcza mosolyog alóla,
Dicsőség, boldogság sugározik róla.
— Nézi a király is: «Ki ez a levante,
A ki a legjobbak bajvívóm' leverte?»
Elébe megy László, térde meghajolván,
Föláll illendően s szót tesz ilyenformán:

«Felséges királyom, megkövetem szépen,
Nagy zokon ne essék egyenes beszédem.
Ladányi László a becsületes nevem.
Áldom százezerszer, milljószer Istenem',

Hogy győztem Telegdin. — Panasgom is volna :
 Telegdi — eblelke! — tisztességgel szólva :
 Pöffeszkedő varangy, kutyaalkü csaló,
 Nem is dali harcra, de kötélre való!

Felséged homlokán sötétlő felhő ül.
 Elmondok én mindent szócsavarás nélkül.
 Tarnóczi Bertalan — emlékezik rája —
 Vitézi halált halt nem rég' a csatába'.
 Szép fiatal nője mély gyászba öltözött,
 Éjét-napját tölté bú, siralom között.
 Maradt rá uráról gazdag kert s udvarház,
 Sárgul nagy birtokán rengő arany kalász.

Egész atyafiság összebú csúf módon :
 Tarnóczi Pál, Lénárd meg Telegdi Sólom.
 Bertalan földjébe ők vetnek már magot,
 Tágas erdejébe befészkelik magok'.
 Ismérem a lelkök', ismérem a vérök',
 Hisz' atyafiságban vagyok én is vélök.
 Mondtam Telegdinek : úgyis elég gazdag,
 Ne bánts a húgom'. Csúfúl kikaczagtak.

Volna ám írás is, mi a jogot védje,
 Ámde azt Telegdi kerítette kézre.
 S azt csak akkor adja az asszonynak által,
 Hogyha gyűrűt cserél Telegdi Mihálylyal.
 Az az öccse, felség. Púpos meg félszemű,
 Álnok, gonosz lelkű, kéteszű, kétszínű.
 Eddig van. Végeztem egyenes beszédem'.
 Felséges uram, az igazságot kérem!»

Rákiált a király hadnagyira legott,
 Vezessék elébe Telegdi Sólomot.
 Jön is az, de lassan. Már pánczélja nélkül,
 Sajog minden csontja most is az ütéstül.
 Kigyúl a királynak szép fiatal arcza,
 Királyi haragnak dül rajta a harcza.
 Zúgó hangja dörgő, fergeteges vihar,
 Telegdi Sólomra a hogyan rárivall.

Meggörnyed Telegdi, a foga csikorog,
 Csatlóstól segélve lassan kívánszorog,
 Nehezen felzökken tajtékzó lovára.
 Sisakját, gerelyét czipelik utána.
 «Megverte a sátán! — nagy dühben füstölög —
 Czímerem' taposta az a hegyke kölyök,
 Lándzsája kék foltja még maradna jónak,
 Jobban nyögöm súlyát a királyi szónak!»

Bolygó tündér a hír. — Kibontott szárnyával
 Repül szüntelenül, éjen-napon által.
 Fecsegő ajkára nem tesz soha zárat,
 Folyton száll, folyton szól, el soha se' fárad.
 Biboros a meze, aranyos a szárnya,
 Ha szívvidámító jó hír kelti szárnyra;
 Balsors miatt ha kél, éjfelete mezben —
 — Lónál, keselyűnél, szélnél sebesebben.

Biborosan repül Tarnócziné felé,
 Zörgeti ablakát: Kelj föl, Tanócziné! ...
 Sötét mezben repül el Tarnóczi Pálhoz,
 Tarnóczi Lénárdhoz, Telegdi Mihályhoz.
 Tova megy, tova száll, el soha se fárad,
 Nyomán itt bosszúság, ott víg öröm árad,
 Míg Ladányi lova szedi könnyű lábát,
 Megelőzte a hír, minden perczen várják.

Kora reggel óta szép Ágota ébren,
 Kora reggel óta jár-kei a kertjében.
 A mint kis nesz rebben, a mint lépés hallik,
 Szép asszonynak mélyen szívébe nyilallik.
 Elpirúl, halványúl, arcza kigyúl újra,
 Oly édesen fölzeng szíve minden húrja.
 Kinéz a kertajtón, azt se tudja, hányszor,
 Kedvesének nevét elsusogja százszor.

«Tudtam, hogy hős, hogy győz, hisz úgy szeret engem
 Oh csak láttam volna Telegdivel szemben,
 Kifeszülő mellét, vas karja csapását,
 Diadalmas arczát, nézők rivallását!

... A legelső bajnok! — És ő engem szeret —
 Oh, ha kitárhathuám néki szerelmemet!
 Hol késel oly soká, te édes, te drága,
 Szivem hű szerelme, éltem boldogsága?»

Végre dobog a föld, végre porzik az ut.
 Tarnócziné vígan a kert élébe fut.
 ... Távol van, nem látszik, csak a fölvert pora.
 Kiszökell a porból László pejkó lova,
 Vas fogával a mén zaboláját marja,
 Tajtéktól fehérlik nyaka, szügye, marja.
 László a nyeregben, szerelemmel teli,
 Kócsagos csalmáját vígan megemeli.

Fölragyogó szemmel szép Ágota nézi:
 Hogy fogadja Lászlót? mit is mondjon néki?
 Lesüsse szemét, vagy nézzen a szemébe?
 — Oh csak két orczája oly' tűzzel ne égne!
 ... Szívének tüztől lobbot vet az arcza,
 Tüzel, mint a parázs — el hová takarja?
 Nem akar így nézni a László szemébe
 És elrejtí arczát — a hős kebelére ...

III.

«Mit keressz itt vándor?» — «Nosza, öreg szolgám,
 Nem ismersz? Az igaz, kopott ez a dolmány.
 Vagy sebhelyes arczom, torzonborz szakállam
 Ejt ilyen zavarba, vagy sántító lábam?»
 A sánta vendéget nézi az agg váltig,
 Kopott a köntöse, mégis úrnak látszik.
 Bal szemétől kezdve az álláig végig
 Kardvágta sebének helye feketélik.

Egyszerre fölkiált: «Jézus, segíts! imhol
 Bertalan jóúrunk tért vissza a sírból!»
 «Az vagyok, jó öreg, de nem sírból jöttem,
 Másfél évig pogány nehéz lánczán nyögtem.

Itthon vagyok, itthon! ... Ágota hol, merre?
 Itt a portám, itt a feleségem kertje!
 Nézd, nevet a ház is, ép minden oszlopa ...
 Ily' végtelen boldog nem voltam még soha!»

Tarnóczy Bertalan a választ se' várva,
 Mosolygó arczczal a kertajtót kitarja.
 Göresös vándorbotját az útra hajítja
 Kitágúlt tüdővel a friss leget szíjja.
 — Nyög az öreg cseléd: «Jaj, uram ne menj be —
 Oh, hogy ilyen öröm gyászt hozz agg fejemre!»
 Tarnóczy sápadtan mered rá az aggra:
 «Hajh, uram, e lakot Ladányi úr lakja!»

Időbe kerül, míg Bertalan megérti,
 Hogy nincs se háza, se felesége néki.
 Nyögve szól az öreg, akadozik ajka —
 Már a légnek beszél, Bertalan nem hallja.
 Nekidől egy fának és fölbúg kitörve:
 «Gázolt volna össze a paripák körme!
 ... Ágota! ... Megfúlaszt kínos keserűség ...
 Szeretett, esküdött! ... Szalmatűz, habhűség!»

Csontos, izmos ökle reácsap a fára,
 A zöldellő gyepre rádobbant a lába:
 «Az enyém, az enyém! Nem haltam meg — élek!
 Bosszúálló tüzre gyúl bennem a lélek!
 Hol van az a hűtlen? ...» — és rohan a házba,
 A mennyire futni hagyja sánta lába.
 Süvegét elveszté, hajfűrtje hullámszik,
 Torzonborz arczából szög szeme villámlik.

Mankó se' segélli s rohan sánta lábbal,
 A nagy kőlépcsőket lépi hármásával,
 Egyenest a házba, a belső terembe,
 Megáll az elvesztett asszonyra meredve.
 Százszor bájosabbnak találja még a nőt,
 Oldalán Ladányi, délczeg, mint azelőtt.
 Ablakban cserepek kifesző virága,
 Ablakon át tűz be nap arany világa.

Fölsikolt az asszony, ráismer urára,
 Tarnóczy Bertalan némán tekint rája.
 ... Mintha meglassudnék vére tűz patakja,
 Emésztő keservre válik a haragja:
 «Ezt érdemlem tőled? — kezdi tompa hangon —
 Beh jól tudsz feledni, gyöngé, lenge asszony!
 Igaz magyar voltam, zászlóm' el nem hagytam,
 Sebbel elborítva, véresen lerogytam.

A hitetlen pogány pánczéлом' leszedte,
 Nehéz békót rakott lábamra, kezemre.
 Paripa gázolt meg, széles török szablya
 Arczomon, mellemen örök nyomát hagyta.
 ... Nehéz volt a vasláncz, csörgött minden lépten ...
 S eszemben járt mindig ifjú feleségem —
 Mennyit búsúlhat most! ... Ihol ni a bánat!
 Ha sírtál, harmat volt, a mi hamar szárad!»

«Mi halottnak hittünk» — zokogja Ágota.
 «Hagyd el; a ki szeret, az nem feled soha!
 Az is délibáb volt, ég kékjében úszva,
 Most torony, majd folyó, majd pusztá lég újra!
 Hejh, Ladányi László, rokonom, barátom,
 Legnagyobb haramja e kerek világon!
 Elrablád mindenem!» — László néz merevül,
 Keze önkénytelen a kardjára feszül.

A nő felel sírva: «Ölj meg, vedd el éltém',
 Rabszolgálód leszek, csak ne bánts d a férjem!
 Nem is védem magam', el se mondom néked,
 Álmatlan éjeken, hogy zokogtam érted!
 — Csak László vigasztalt ... Elsirattunk szépen,
 Azt hittük, kint nyugszol ott a csatatéren.
 ... Újra nyílt a virág, a forró szerelem —
 Bocsáss meg, én uram, de nagyon szeretem!»

Tarnóczy Bertalan végigméri zordúl,
 Eltakarja képét és másfele fordul.
 László elibe áll: «Megesett már — vége!
 Kézzelem nem kaphatni a sors kerekébe.

Talpig jó vitéz vagy. Én nevem is tiszta.
 Enyém már az asszony, karddal vegyed vissza!
 Sajnálom a dolgot. Már eddig van — eddig.
 Kard ki kard! ha nincs más, fölösleges egyik!»

Tarnóczi Bertalan néz maga elébe,
 Mintha pirosodnék halotthalvány képe.
 Villog a szeme is, sugára fényesebb,
 De nem a bosszúláng, valami nemesebb:
 «Nem, Ladányi László, le azzal a karddal,
 Ily véres napokban nem vívok magyarral.
 Igaz jó magyarnak ismertelek eddig,
 Ne vívjunk meg, noha fölösleges egyik.

Pogánynak tett eskü tovaszáll a légbe,
 Lengyel László király a kötést eltépte,
 Lengő zászlók alatt indul bajnok hadja,
 Evezős gályája a habot harapja.
 Ott van a mi helyünk, ott küzdünk s nem itten,
 Tegyen igazságot közöttünk az Isten!»
 László szeme kigyúl, hangja csendül mélyen:
 «Te mondád, Bertalan. Az Isten ítéljen.»

Le van függönyözve a legbelső szoba,
 Talpig sötét gyászban ül megint asszonya.
 Ül a kereveten komoran, magában,
 Bomlott gondolatok száguldnak agyában.
 A kezét tördeli és fogai ajkát
 Addig harapdálják, míg véresre marják.
 Szenvedély tengere benne habját hányja,
 Kitor önfeledten iszonyú imába:

«Ments meg a gonosztól, én Uram az égbe!
 ... Megőrülök belé! ... Uram, ne hagyj, még ne!
 Arkangyalod Lászlót fedezze pajzsával,
 Cserélje ki kardját szent Mihály kardjával!
 ... Rövid boldogságom ne vesszen ily korán,
 Ne düljön fejemre szép tündérpalatám!
 — Ha már az egyiknek fején az ítélet,
 Ne László — a másik érjen harczba, véget! ...

— Mit mondtam? ... Rablánczán mennyit búsult értem,
 Bertalan, én uram, szenvedő jó férjem!
 — László, én szerelmem! ... Két szemem' kisirom —
 Oh inkább egyik — se! Istenem, nem bírom ...»
 Könnybe fül az ima ... Hangzik a fülébe
 Puskák ropogása, dárdák recsegése,
 Levegőt feketít a füst gomolygása,
 Pánczélos bajnokok roskadnak egymásra.

Van is okod sírni, nem lesz te senkié!
 Jó, hogy nem látsz oda, szegény Tarnócziné!
 Ott, hol egy dalia gyalogosan, sántán,
 Vad haraggal csatáz egy testhalom hátán.
 Kongó buzogánytól sisakja beroppan,
 Török kard súlyától jó maga ledobban:
 «Így jó — utatokban nem állok már soha —
 Legyetek boldogok ... Ágota, Ágota!

Arany pánczélingben, lobogó kócsaggal,
 Piros pej paripán egy levepte nyargal.
 Arany pánczélingét átveri a kopja,
 Vérré szomjas kardját kiejti a jobbja.
 Arany pánczélingét bíborozza vére,
 Dereka megroppan, lehull a fővényre.
 Lobogó sörénynyel vágat ménje tova.
 Maga végsőt sóhajt: «Ágota, Ágota!» ...

